

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΩΝ
ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΩΝ ΑΠΩΛΕΙΩΝ : Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ “ΕΞΥΠΝΩΝ ΟΠΛΩΝ” ΣΤΟΝ
ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ ΚΟΣΣΟΒΟΥ»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Κώστας Χατζηκωνσταντίνου

Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Μαχαιράκης

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2014

Αφιερώνεται στη Δήμητρα, που μου δίνει δύναμη σε ότι κάνω.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. <u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	1
II. <u>ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ</u>	4
II.1. Το Θεωρητικό Πλαίσιο	4
II.2. Προσδιορισμός Όρων	7
II.3. Η Γέννηση του Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων	10
II.3.1. Η Απαρχή της Δημιουργίας Κανόνων Διεξαγωγής του Πολέμου	11
II.3.2. Η Εξέλιξη του ΔΑΔ στον 20^ο Αιώνα	13
II.4. Η Αναγκαιότητα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου	18
II.4.1. Η Φιλοσοφική Προσέγγιση	19
II.4.2. Προβλήματα - Εγγενείς Δυσκολίες Εφαρμογής του ΔΑΔ	22
II.4.3. Η Ανάγκη της Προστασίας στις Ένοπλες Συρράξεις	23
III. <u>ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ</u>	26
III.1. Αναλογικότητα - Διάκριση και Στρατιωτική Αναγκαιότητα	26
III.1.1. Η Αρχή της Διάκρισης	26
III.1.2. Η Αρχή της Αναλογικότητας	26
III.1.3. Η Αρχή της Αναγκαιότητας στο Jus in bello	33
III.2. Ευθύνη Στρατιωτικών Διοικητών	35
III.2.1. Τα Πρώτα Βήματα και η Εξέλιξη της Έννοιας της Ευθύνης των Ανωτέρων	26

III.3. Η Προστασία των Αστικών Πληθυσμών στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.....	43
III.3.1. Η Προστασία του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Εσωτερικές Ένοπλες Συρράξεις	44
III.3.2.Νόμιμοι Στρατιωτικοί Στόχοι Υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.....	26
III.3.3. Αναγκαίες Προφυλάξεις Στρατιωτικών Διοικήτων Κατά την Επίθεση	48
IV. <u>ΟΙ «ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ» ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ</u>	52
IV.1. Γενικά.....	52
IV.2. Προστασία Αμάχων ή Αντικειμενικός Σκοπός;	52
IV.3. Στοχοποίηση και Μέθοδος Υπολογισμού Παράπλευρων Απωλειών	54
IV.3.1. Στρατιωτικοί Στόχοι και Χαρακτηριστικά Αυτών.....	55
IV.3.2. Διαδικασία Στοχοποίησης	57
IV.3.3. Μεθοδολογία Υπολογισμού Παράπλευρων Απωλειών	61
IV.3.4. Προστατευόμενα Αντικείμενα - Στόχοι Διπλής Χρήσης - Ανθρώπινες Ασπίδες.....	61
IV.3.5. Τα Πέντε Επίπεδα Εκτίμησης της Μεθοδολογίας	64
V. <u>Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΟΠΛΩΝ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ</u>	67
V.1. Ιστορική Εξέλιξη των Καθοδηγούμενων Όπλων Ακρίβειας (PRECISION GUIDED MUNITIONS: PGMs).....	67
V.1.1. Το Ζητούμενο της Ακρίβειας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	68

V.1.2. Τεχνολογικές Εξελίξεις των PGMs στη Μεταπολεμική Εποχή.....	69
V.1.3. Η Έλευση των Όπλων Λείζερ (Laser)	72
V.1.4. Η Γένεση της Βόμβας Λείζερ Paveway	72
V.2. Τεχνικές Κατάδειξης Στόχων	75
V.3. Η Χρήση των PGMs στις Σύγχρονες Ένοπλες Συρράξεις	77
V.4. Η Συμβολή των "Εξυπνων" Όπλων στη Μείωση των Παράπλευρων Απωλειών	81
V.4.1. PGMs: Ακριβή μεν, Καταστροφικά δε	82
VI. <u>ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ "ALLIED FORCE". Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ 78 ΗΜΕΡΩΝ</u>	86
VI.1. Γενικά.....	86
VI.2. Οι Ρίζες της Διαμάχης για το Κοσσυφοπέδιο	86
VI.3. Ο Πρώτος Πόλεμος του NATO	90
VI.3.1. Οι Διαπραγματεύσεις, η Διπλωματία και ο Δρόμος προς τον Πόλεμο.....	90
VI.4. OPERATION "ALLIED FORCE": Η Αεροπορική Εκστρατεία Εναντίον της Γιουγκοσλαβίας.....	93
VI.4.1.Ο Σχεδιασμός και οι Αντικειμενικοί Σκοποί της Εκστρατείας.....	93
VI.4.2. Η Διεξαγωγή των Αεροπορικών Επιχειρήσεων	95
VI.4.3. Η Χρήση των PGMs και η Αποτελεσματικότητα του NATO	97
VI.5. Παράπλευρες Απώλειες στην OAF: Το Χρονικό των Λαθών	100

VII. <u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</u>	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	109

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο πόλεμος είναι ένα φαινόμενο που απασχολεί την ανθρωπότητα από το λυκαυγές της ιστορίας μέχρι σήμερα. Πολλοί θεωρητικοί που ασχολήθηκαν με το πολεμικό φαινόμενο προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις σε θεμελιώδη ζητήματα όπως η φύση του πολέμου ως εγγενές χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών, η έκταση και η ένταση της ωμής βίας κατά τη διεξαγωγή του, ως υπέρτατη έκφραση της καταστροφικής μανίας του ανθρώπου, και η ύπαρξη ή μη του στοιχείου του ορθολογισμού στο πυρήνα του ίδιου του πολέμου, ως κοινωνικό φαινόμενο. Ωστόσο, επειδή ο πόλεμος είναι το έσχατο μέσο επίλυσης των αντιπαραθέσεων μεταξύ των κρατών, ή όπως παραθέτει ο Clausewitz «*η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα*», οι προσπάθειες για τον «εξανθρωπισμό» του δεν είναι καινούριες. Ήδη από τα βάθη των αιώνων, είχε ξεκινήσει η διαμόρφωση ενός συνόλου «άγραφων» κανόνων, τους οποίους οι εμπόλεμοι όφειλαν να σέβονται και να τηρούν κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

Η συνεχής εξέλιξη των κανόνων αυτών και η κωδικοποίησή τους, οδήγησε τα τελευταία εκατό χρόνια στη διαμόρφωση ενός νομικού κανονιστικού πλαισίου που διέπει τις ένοπλες συρράξεις. Η διεθνής κοινότητα, ιδιαίτερα μετά τις εκατόμβες των θυμάτων που άφησαν πίσω τους οι δύο μεγάλοι πόλεμοι, εντατικοποίησε τις προσπάθειες, ώστε να δημιουργηθεί ένα κοινά αποδεκτό πλαίσιο κανόνων συμπεριφοράς, υποχρεωτικού χαρακτήρα, που θα περιορίζε τις επιπτώσεις της ωμής βίας του πολέμου. Θα παρείχε δηλαδή, ένα δίκτυ προστασίας στα πρόσωπα και τις περιουσίες που ενδεχομένως να προσβληθούν από τη σύρραξη, ιδιαίτερα προς αυτά που δεν λάμβαναν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες. Απόρροια των προσπαθειών αυτών ήταν η γέννηση του Δικαίου του Πολέμου, ενός συνόλου κανόνων, συμβατικών και εθιμικών, διεθνούς εμβέλειας, που επιχειρούν τη νομική ρύθμιση του πολέμου. Με τον τρόπο αυτό, το *Jus in bello* αφενός θέτει τα όρια εντός των οποίων επιτρέπεται η άσκηση της βίας μεταξύ των εμπόλεμων, και αφετέρου απαιτεί τον σεβασμό κοινά αποδεκτών αρχών που παρέχουν προστασία στα άτομα που για οποιοδήποτε λόγο, δεν συμμετέχουν ενεργά στο πόλεμο.

Η εξέλιξη στο τομέα της αμυντικής βιομηχανίας με την κατασκευή σύγχρονων όπλων υψηλής τεχνολογίας, αλλά και η εμφάνιση νέων μορφών συρράξεων και απειλών, οδήγησαν στη μεταβολή της φύσης του δικαίου. Η μεταβολή αυτή θεωρήθηκε απαραίτητη καθώς ο όρος «Δίκαιο του Πολέμου» έπρεπε πλέον να περιλάβει κάθε νέα μορφή πολεμικών επιχειρήσεων, διεθνούς ή μη χαρακτήρα, καθώς και νέες στρατιωτικές καινοτομίες που επηρέαζαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αυτούς που συμμετείχαν στις εχθροπραξίες. Υπό αυτή την έννοια, αναγνωρίζοντας τη σκληρή πραγματικότητα, ότι ο πόλεμος δεν μπορεί να αποτελέσει παρελθόν για την ανθρωπότητα, αλλά θα συνεχίσει να συμπορεύεται μαζί της για πολύ καιρό ακόμα, η διεθνής κοινότητα με την εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ήρθε να καλύψει, όχι μόνο την απαίτηση μιας απλής καταγραφής κανόνων συμπεριφοράς, αλλά της βαθύτερης ανάγκης για τον περιορισμό των δεινών που επιφέρει ο πόλεμος στους ανθρώπους.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα των παράπλευρων απωλειών (Collateral Damage) στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, υπό το πρίσμα των περιορισμών που θέτουν οι διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού δικαίου αναφορικά με την προστασία των άμαχων πολιτών.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αρχικώς προσδιορίζεται το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται η παρούσα εργασία. Εν συνεχεία επιχειρείται η αναζήτηση των ιστορικών καταβολών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και παρατίθεται η εξελικτική του πορεία κατά τους νεότερους χρόνους. Επιπλέον αποδεικνύεται η ανάγκη ύπαρξης τέτοιου δικαίου, αλλά και τα εγγενή προβλήματα στην εφαρμογή του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι θεμελιώδεις αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπως η αρχή της διάκρισης, η αρχή της αναλογικότητας και η ευθύνη των ανωτέρων. Οι παραπάνω αρχές εξετάζονται υπό το πρίσμα της προστασίας που παρέχει το Δίκαιο της Χάγης και το Δίκαιο της Γενεύης στους άμαχους πληθυσμούς, κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζεται διεξοδικά το ζήτημα των παράπλευρων απωλειών στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις. Πέραν της νομικής υπόστασης, το

θέμα προσεγγίζεται από την επιχειρησιακή του διάσταση μέσα από την συνοπτική περιγραφή της διαδικασίας στοχοποίησης και της μεθοδολογίας υπολογισμού παράπλευρων απωλειών που εφαρμόζουν οι αμερικανικές Ένοπλες Δυνάμεις και το NATO στις πολεμικές επιχειρήσεις.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η τεχνολογική εξέλιξη της αμυντικής βιομηχανίας στον τομέα των καθοδηγούμενων όπλων ακριβείας (Precise Guided Munitions, PGMs). Στη συνέχεια, εξετάζεται η συμβολή τους στο ζήτημα της μείωσης των παράπλευρων απωλειών, κατά τη χρήση τους στα σύγχρονα πεδία μαχών.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, αναλύεται ο ρόλος των «έξυπνων» όπλων κατά τη διεξαγωγή της αεροπορικής επιχείρησης του NATO, “Allied Force”, το 1999, εναντίον της Γιουγκοσλαβίας. Επιπλέον, παρατίθενται τα κυριότερα περιστατικά, κατά τα οποία σημειώθηκαν παράπλευρες απώλειες, ως απόρροια των συμμαχικών επιθέσεων, σε ολόκληρη τη σερβική επικράτεια.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

II.1. Το Θεωρητικό Πλαίσιο

Οι θεωρήσεις της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων, ή αλλιώς «paradigms» στην αγγλική γλώσσα, αποτελούν σύνολα αξιωμάτων που εκφράζουν με δογματικό τρόπο απόψεις περί της λειτουργίας του διεθνούς πολιτικού γίγνεσθαι και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των παραγόντων του διεθνούς συστήματος. Στην ουσία αποτελούν εργαλεία πολιτικής ανάλυσης και υπό το πρίσμα αυτό δεν υπόκεινται στο κριτήριο της διαψευσιμότητας, καθώς δεν μπορούν ούτε να αποδειχθούν, ούτε να διαψευσθούν από την εμπειρική έρευνα.¹

Πριν από την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο επιδρά στην εξέλιξη μιας ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ των παραγόντων του διεθνούς συστήματος, στη βάση της επιδίωξης της μείωσης των παράπλευρων απωλειών, είναι απαραίτητο να καθορισθεί η κατάλληλη θεώρηση, η οποία θα αποτελέσει το θεωρητικό πλαίσιο αυτής της μελέτης. Η επιλογή αυτή γίνεται αφενός υποκειμενικά, με αποκλειστικό κριτήριο το γνωστικό υπόβαθρο και τις εμπειρίες του εκάστοτε ερευνητή, και αφετέρου αντικειμενικά, με γνώμονα τις ανάγκες του υπό εξέταση θέματος.

Η επιλογή της κατάλληλης θεώρησης, ως θεωρητικού πλαισίου αυτής της μελέτης, δεν είναι δύσκολο να γίνει. Και τούτο, διότι είναι εύκολο να αποκλεισθούν η μαρξιστική θεώρηση και η ρεαλιστική σχολή σκέψης. Η πρώτη, διότι στον πυρήνα της φιλοσοφίας της θεωρεί ότι κάθε κοινωνία μέσα στα ιστορικά πλαίσια προσδιορίζεται και διακρίνεται μέσα από την παραγωγική διαδικασία και οι σχέσεις παραγωγής αποτελούν την οικονομική βάση της κοινότητας πάνω στην οποία δομείται όλο το εποικοδόμημα (πολιτική, θρησκεία, κράτος, ιδεολογία, δίκαιο κλπ). Με βάση αυτό το συλλογισμό ο Μαρξ στην ουσία αποδέχεται ως κινητήρια δύναμη της ιστορίας και της πολιτικής, την πάλη των τάξεων για τον έλεγχο των μέσων παραγωγής. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι, για τους μαρξιστές, οι κανόνες του διεθνούς δικαίου αντανakλούν μια αποτύπωση των συσχετισμών ισχύος και

¹Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή Στις Διεθνείς Σχέσεις*, Β' (Αθήνα, Ποιότητα, 2004), 57.

αποτυπώνονται διαφορετικά αν πρόκειται για κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ σοσιαλιστικών ή καπιταλιστικών κρατών.²

Η θεώρηση του κλασικού ρεαλισμού, η οποία θεωρείται η παλαιότερη μεταξύ των υπαρχουσών, είναι επίσης εύκολο να αποκλεισθεί καθώς τα αξιώματα από τα οποία συντίθεται είναι τα παρακάτω:

1. Τα κράτη είναι οι πιο σημαντικοί και κατά κάποιους ίσως οι μοναδικοί παράγοντες του διεθνούς συστήματος.

2. Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και ανταγωνιστικό, καθώς δεν υπάρχει κάποια ανώτατη ρυθμιστική αρχή της λειτουργίας του.

3. Τα κράτη αποτελούν ορθολογικές ενότητες και οντότητες και δρώντας εντός του αβέβαιου και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, υπολογίζουν το κόστος και το όφελος των επιλογών τους με σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών τους.

4. Τα κράτη επιδιώκουν την απόκτηση της ισχύος, κυρίως της στρατιωτικής, με απώτερο σκοπό να ικανοποιήσουν το «εθνικό συμφέρον» τους.

5. Οι διεθνείς οργανισμοί και οι συμμαχίες αποτελούν εργαλεία στα χέρια των ισχυρών και υφίστανται για όσο υπάρχουν κοινά συμφέροντα, ανάλογα με την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος.

6. Αντίστοιχα, οι κανόνες δικαίου και το διεθνές δίκαιο υπάρχουν μόνο για να εξυπηρετούν τα συμφέροντα των ισχυρών.³Με άλλα λόγια οι ρεαλιστές ενστερνίζονται την άποψη του Θουκυδίδη, σύμφωνα με την οποία: «...στις ανθρώπινες σχέσεις το δίκαιο έχει αξία, όταν ίση υπάρχει ισχύς για την επιβολή του, και πως, όταν αυτό δεν συμβαίνει, οι δυνατοί κάνουν όσα τους επιτρέπει η ισχύς τους και οι αδύναμοι αποδέχονται ότι τους επιβάλλει η αδυναμία τους».⁴

²Ibid., 87.

³Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων - Κρίση - Διαπραγμάτευση* (Αθήνα, Παπαζήση, 1997), 45.

⁴Θουκυδίδου, *Ιστορία*, Ε,89, 10–4.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι ο ρεαλισμός ενώ μπορεί να μας κατευθύνει στην εξέταση του ρόλου και της συμπεριφοράς των κρατών με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα, δεν μπορεί, σύμφωνα με τα αξιώματά του, να εξετάσει την πιθανή συμβολή στις εξελίξεις, άλλων κυβερνητικών και μη παραγόντων, το ρόλο των υφιστάμενων διεθνών οργανισμών και ρυθμίσεων, ή τέλος το ρόλο του διεθνούς δικαίου.

Η θεώρηση πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί η παρούσα μελέτη είναι αυτή του πλουραλισμού. Η πλουραλιστική θεώρηση, γνωστή και ως ιδεαλισμός (idealism), είναι αποτέλεσμα αφενός των αδυναμιών που παρατηρήθηκαν και της κριτικής που ασκήθηκε στο ρεαλισμό και, αφετέρου, της σύγκλισης συμπερασμάτων από διαφορετικά πεδία των Διεθνών Σχέσεων και από διαφορετικά συγγενή επιστημονικά ρεύματα. Αποτελεί ουσιαστικά την έκφραση του φιλελεύθερου κινήματος που ξεκίνησε το 18^ο αιώνα και βασίστηκε στο ανθρώπινο δυναμικό, στην ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων, στην ελεύθερη διακίνηση ιδεών και αγαθών και στην κατάργηση τόσο των κρατικών συνόρων, όσο και των ορίων μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.⁵

Η πλουραλιστική θεώρηση δεν εξετάζει με τον κλασικό τρόπο τις σχέσεις των παραγόντων του διεθνούς συστήματος, υπό τη λογική της κατανομής ισχύος και των πιέσεων που ασκούν οι δομές του συστήματος στη συμπεριφορά των κρατών. Απορρίπτει δηλαδή, τη παραδοσιακή μορφή της πολιτικής που εκφράζεται μέσα από τη συνεχή αναζήτηση ισχύος και τη χρήση βίας. Αντιπροτείνει την ανάγκη σεβασμού του διεθνούς δικαίου με στόχο την επίτευξη της ειρήνης, την ανάγκη ύπαρξης των διεθνών οργανισμών και της διεθνούς συνεργασίας, που αυξάνοντας την αλληλεξάρτηση (Interdependence), μειώνει τις πιθανότητες συγκρούσεων. Με αυτό τον τρόπο η εικόνα που περιγράφουν οι πλουραλιστές για τον κόσμο, είναι αυτή ενός δικτύου ή ενός ιστού.⁶

Πράγματι δεν είναι δυνατόν να αγνοείται παντελώς ότι υπάρχει μια πληθώρα περιφερειακών οργανισμών και θεσμών με πολυδιάστατο χαρακτήρα, οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να εξετάζονται ως εξαρτημένες μεταβλητές και να

⁵Πάρις Βαρβαρούσης, *Οι Ρίζες Των Διεθνών Σχέσεων* (Αθήνα, Παπαζήση, 1999), 139.

⁶Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή Στις Διεθνείς Σχέσεις*, 70.

αποκλείεται εξ' ορισμού η επίδραση που επιφέρουν στο παγκόσμιο πολιτικό γίγνεσθαι.

II.2. Προσδιορισμός Όρων

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο, χάριν εννοιολογικής σαφήνειας, να παρατεθούν συνοπτικά ορισμένες έννοιες οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν στη παρούσα διατριβή:

1. Διεθνείς Θεσμοί.

Οι διεθνείς θεσμοί διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τους διακυβερνητικούς οργανισμούς (IGOs: Intergovernmental Organizations) και στους μη κυβερνητικούς οργανισμούς (NGOs: Nongovernmental Organizations). Οι διακυβερνητικοί οργανισμοί είναι θεσμοί, τα μέλη των οποίων είναι οι επίσημοι αντιπρόσωποι των διαφόρων εθνών-κρατών, με πιο γνωστό παράδειγμα αυτό του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Αντιθέτως οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, ή αλλιώς γνωστοί και ως ιδιωτικές διεθνείς οργανώσεις, έχουν ιδιωτικό χαρακτήρα, χωρίς την άμεση κυβερνητική συμμετοχή, και αποτελούνται από ομάδες με επιστημονικό, πολιτικό, φιλανθρωπικό, θρησκευτικό, τεχνικό, πολιτικό ή οικονομικό προσανατολισμό. Γνωστότερα παραδείγματα μη κυβερνητικών οργανισμών, αποτελούν ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός, η Διεθνής Αμνηστία και η περιβαλλοντολογική οργάνωση Greenpeace. Εκτός από το διαφορετικό χαρακτήρα, μια ακόμα βασική διαφορά μεταξύ των IGOs και NGOs έχει να κάνει με το ύψος των ετήσιων προϋπολογισμών τους και το μέγεθος της επάνδρωσής τους. Έτσι λοιπόν, παρά το μεγάλο αριθμό τους, ο μέσος ετήσιος προϋπολογισμός των NGOs είναι περίπου 1 εκατομμύριο δολάρια, ενώ ο μέσος αριθμός του προσωπικού που απασχολούν είναι περίπου 10 άτομα. Στον αντίποδα οι διακυβερνητικοί οργανισμοί έχουν συγκριτικά υψηλότερους προϋπολογισμούς, με μέσο όρο που ξεπερνά τα 15 εκατομμύρια δολάρια το χρόνο και επάνδρωση που υπερβαίνει τα 200 άτομα. Και στις δυο περιπτώσεις όμως οι έδρες των IGOs

και NGOs, βρίσκονται σε μεγάλες πόλεις όπως η Νέα Υόρκη, το Παρίσι, το Λονδίνο, οι Βρυξέλλες και η Γενεύη.⁷

2. Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

Οι όροι «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» (ΔΑΔ), «Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων» και «Δίκαιο του Πολέμου» στην ουσία είναι ταυτόσημες, με τις δύο τελευταίες να χρησιμοποιούνται κυρίως από τις ένοπλες δυνάμεις. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι μέρος του Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και περιλαμβάνει ένα σύνολο από κανόνες που εν καιρώ ενόπλων συγκρούσεων έχουν σκοπό αφενός να προστατεύσουν τα πρόσωπα τα οποία δεν λαμβάνουν, ή δεν λαμβάνουν πλέον, μέρος στις εχθροπραξίες, αφετέρου να θέσουν όρια στα χρησιμοποιούμενα μέσα και μεθόδους διεξαγωγής του πολέμου. Αφορούν συμβατικούς ή εθιμικούς κανόνες που προτίθενται να επιλύσουν προβλήματα ανθρωπιστικού χαρακτήρα που προέκυψαν από τις ένοπλες συγκρούσεις, διεθνείς ή μη, και που εφαρμόζονται εξίσου επί των μερών που συμμετέχουν σε μια ένοπλη σύγκρουση, ασχέτως με τους λόγους ενάρξεως της σύγκρουσης και από το αν οι εμπόλεμοι αναγνωρίζονται μεταξύ τους.⁸

3. Διάκριση μεταξύ jus in bello και jus ad bellum

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ρυθμίζει ζητήματα ανθρωπιστικού ενδιαφέροντος ως απόρροια της πραγματικότητας του πολέμου, δηλαδή αφού η χρήση βίας έχει εκδηλωθεί. Δεν εξετάζει τους λόγους ή το αν η προσφυγή στη χρήση των όπλων είναι νόμιμη ή μη. Αφορά δηλαδή το δίκαιο κατά τον πόλεμο ή αυτό που ονομάζουμε jus in bello. Αντίστοιχα το jus ad bellum, αφορά το δικαίωμα προσφυγής στον πόλεμο και αποτελεί, αν και συναφή, ξεχωριστό κλάδο δικαίου.⁹

⁷ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις: Εξουσία Και Δικαιοσύνη* (Αθήνα, Παπαζήση, 1995), 354.

⁸ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Α' (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1999), 25.

⁹ Κωνσταντίνου Αντωνόπουλου Εμμανουέλα Δούση Νικόλαος Ζάικος Γιάννης Κτιστάκης Άγγελος Ι. Κωνσταντίνου Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας Ευθύμιος Δ. Παπασταυρίδης Κωνσταντίνος Σαλωνίδης Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης Άγγελος Μ. Συρίγος, *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, ed. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας (Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011), 951.

4. Ρήτρα Martens

Η ρήτρα Martens αποτέλεσε την προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος που υπάρχει μεταξύ Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου με τον κλάδο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς ορίζει ότι, στις περιπτώσεις που δεν έχουν ακόμη ρυθμισθεί, οι πληθυσμοί και οι εμπόλεμοι παραμένουν υπό το κράτος των αρχών του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου ως απόρροια των εθίμων και των νόμων του ανθρωπισμού που έθεσαν τα πολιτισμένα έθνη. Η ρήτρα συναντάται στα προοίμια των Συνθηκών της Χάγης του 1899 (παρ. 9) και 1907 (παρ. 8).¹⁰

5. Στρατιωτικός στόχος

Στο I Πρόσθετο Πρωτόκολλο, Άρθρο 52 περιγράφεται ως στρατιωτικός στόχος εκείνος ο οποίος εκ της φύσης του, της τοποθεσίας του, του σκοπού ή της χρήσης του αποτελεί στοιχείο στρατιωτικού ενδιαφέροντος και του οποίου η καταστροφή, ολική ή μερική, η κατάληψη ή η εξουδετέρωσή του, θα προσδώσει σημαντικό στρατιωτικό πλεονέκτημα σε αυτόν που θα το επιτύχει.¹¹

6. Μαχητής (Combatant)

Ο ορισμός περιλαμβάνει κατηγορίες προσώπων που ανήκουν στις Ένοπλες Δυνάμεις και έχουν το δικαίωμα συμμετοχής στις εχθροπραξίες, όπως τα μέλη των τακτικών ενόπλων δυνάμεων, τα μέλη ειδικών αστυνομικών δυνάμεων και σωμάτων εθελοντών, τα μέλη εθνοφρουρών ή άλλων παραστρατιωτικών τμημάτων που εντάσσονται στις ένοπλες δυνάμεις αρκεί να τελούν υπό συγκεκριμένη διοίκηση, να φέρουν διακριτό έμβλημα, να φέρουν τα όπλα τους φανερά και να συμμορφώνονται κατά την διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων, προς τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου.¹²

7. Άμαχος (Civilian)

Άμαχος, σύμφωνα με το Άρθρο 50 του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, θεωρείται οποιοδήποτε άτομο το οποίο δεν είναι μέλος των ενόπλων δυνάμεων,

¹⁰Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 95.

¹¹ Άρθρο 52 παρ.2 I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

¹² Άρθρο 43 παρ.1 I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης, n.d.

του τακτικού στρατού ή άλλων ένοπλων τμημάτων με στρατιωτική δομή, οργάνωση και ιεραρχία, όπως περιγράφεται στο Άρθρο4 της ΙΙΙ Σύμβασης της Γενεύης. Σε περίπτωση αμφιβολίας για το αν ένα άτομο είναι άμαχος ή όχι, αυτό το άτομο θα θεωρείται ως άμαχος.¹³ Οι άμαχοι δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο νόμιμης επιθέσεως και δεν έχουν το δικαίωμα συμμετοχής στις εχθροπραξίες. Σε αντίθετη περίπτωση, που συμμετάσχουν, μπορούν να δικαστούν ως εγκληματίες πολέμου. Παρόμοια προστασία χαίρουν και συγκεκριμένα μέλη των ενόπλων δυνάμεων, τα οποία δεν λαμβάνουν, ή δεν λαμβάνουν πλέον, μέρος στις εχθροπραξίες, όπως οι εφημέριοι, το υγειονομικό προσωπικό και αυτοί που έχουν τεθεί εκτός μάχης (αιχμάλωτοι πολέμου, τραυματίες και ναυαγοί). Οι παραπάνω χαρακτηρίζονται ως μη μαχόμενοι (noncombatants).

8. Παράπλευρες απώλειες (Collateral Damage)

Ο όρος «παράπλευρες απώλειες» δεν αναφέρεται πουθενά ούτε στο δίκαιο της Γενεύης ούτε στο δίκαιο της Χάγης.Ο εν λόγω όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει με συντομία την ακούσια και τυχαία πρόκληση θανάτου ή τραυματισμού αμάχων, καθώς και την πρόκληση ζημιών σε μη στρατιωτικούς στόχους κατά τη διάρκεια μιας επίθεσης, όπως περιγράφεται στο Άρθρο 51, παρ.5 του Ι Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977.¹⁴

9. Στοχοποίηση

Στοχοποίηση είναι η διαδικασία της επιλογής και προτεραιοποίησης στρατιωτικών στόχων, καθώς και η επιλογή του κατάλληλου μέσου προσβολής αυτών, λαμβάνοντας υπόψη τις επιχειρησιακές απαιτήσεις και δυνατότητες.¹⁵

II.3. Η Γέννηση του Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων

Το «Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων», όρος ταυτόσημος με αυτόν του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου όπως προαναφέρθηκε, αποτελείται από δύο

¹³Άρθρο 50 παρ.1 Ι Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

¹⁴Άρθρο 51 παρ. 5 Ι Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977.

¹⁵ “Joint Targeting” (JOINT PUBLICATION 3-60, n.d.).

κλάδους: το Δίκαιο της Γενεύης, το οποίο παρέχει προστασία στα μέλη των ενόπλων δυνάμεων που δεν λαμβάνουν πλέον μέρος στις εχθροπραξίες και στους αμάχους, και το Δίκαιο της Χάγης το οποίο θέτει όρια στα μέσα και τις μεθόδους διεξαγωγής των ενόπλων συγκρούσεων και προσδιορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των εμπολέμων κατά τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η υιοθέτηση των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977 ήρθε να καλύψει τα θολά σημεία μεταξύ των δύο πεδίων και να προσδώσει στη μεταξύ τους διάκριση, διδακτική μόνο αξία.¹⁶

II.3.1. Η Απαρχή της Δημιουργίας Κανόνων Διεξαγωγής του πολέμου

Είναι γεγονός ότι ένας κόσμος στον οποίο το πολεμικό φαινόμενο θα είχε εξαλειφθεί, αποτελεί εκτός από ευσεβή πόθο, μια ουτοπική προσέγγιση για τον τρόπο που λειτουργεί το διεθνοσυστημικό γίνεσθαι, και όχι μια πραγματικότητα. Ωστόσο αυτή η ίδια η πραγματικότητα του πολέμου και η βίαια φύση του, οδήγησαν τον άνθρωπο στη θεσμοθέτηση κανόνων με σκοπό τη διεξαγωγή του, με όσο το δυνατόν πιο «πολιτισμένο» τρόπο.

Οι ρίζες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου βρίσκονται στους κώδικες και κανόνες θρησκειών και πολιτισμών όλου του κόσμου. Η εξέλιξη αυτού του συνόλου κανόνων στη σύγχρονη μορφή του Δικαίου άρχισε τον 19^ο αιώνα. Έκτοτε τα κράτη συμφώνησαν σε μια σειρά πρακτικών κανόνων, βασισμένων στην πικρή εμπειρία του μοντέρνου πολέμου, που εκπροσωπεί μια προσεκτική ισορροπία μεταξύ των ανθρωπίνων αναγκών και των αμυντικών αναγκών των κρατών. Με τη πάροδο του χρόνου αυξήθηκαν και τα κράτη τα οποία συνέβαλαν στην ανάπτυξη του ΔΑΔ, ώστε σήμερα να φθάσει να θεωρείται ως ένα πραγματικά παγκόσμιο σύστημα Δικαίου.¹⁷

Το έναυσμα δόθηκε από τον Henri Dunant, ο οποίος το 1859 βρέθηκε στο πεδίο της μάχης του Solferino και έζησε από κοντά τη φρίκη της μάχης και τη μετέπειτα έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης των τραυματισθέντων στρατιωτών. Η εμπειρία του αυτή τον οδήγησε να γράψει ένα βιβλίο με τίτλο «Αναμνήσεις από το

¹⁶Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 26.

¹⁷ Π. Νάσκου Περράκη, *Σημειώσεις Μαθήματος "Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων"*.

Solferino», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1862 και προκάλεσε τεράστια αίσθηση στον τότε πολιτισμένο κόσμο.

Ως αποτέλεσμα της παραπάνω κινητοποίησης ήταν η δημιουργία το 1863, της «επιτροπής των πέντε» (Dufour, Moynier, Dunant, Maunoirkai Appria) η οποία υιοθέτησε προτάσεις πρωτοστατώντας στη σύγκληση της συνόδου της Γενεύης κατά την οποία τα 16 κράτη που συμμετείχαν δημιούργησαν τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, θέτοντας με αυτό τον τρόπο τα θεμέλια για τη δημιουργία των εθνικών επιτροπών. Παράλληλα, την ίδια χρονιά, λαμβάνει χώρα μια αντίστοιχη προσπάθεια υπό την αιγίδα του αμερικανού προέδρου Lincoln, με σκοπό την κωδικοποίηση των κανόνων πολέμου. Ο καθηγητής Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια, Francis Lieber, αναλαμβάνει το δύσκολο έργο καταγραφής των περί πολέμου εθίμων, δημιουργώντας τον ομώνυμο Κώδικα Lieber. Το έργο αυτό, αν και δεσμεύει μόνο το στρατό των ΗΠΑ, αποτέλεσε το δομικό στοιχείο πάνω στο οποίο βασίστηκαν μετέπειτα παρόμοια στρατιωτικά εγχειρίδια καθώς και το σχέδιο των συνθηκών των Βρυξελλών του 1874 και της Χάγης. Καθώς ο Κώδικας Lieber συντάχθηκε εν μέσω του αμερικανικού εμφυλίου, αναπόφευκτα και η εφαρμογή του συνδέθηκε μόνο με καταστάσεις παρόμοιες προς τους εμφυλίους πολέμους.¹⁸

Ο επιτυχής τερματισμός της Συνόδου του 1863, οδηγεί ένα χρόνο αργότερα, στις 22 Αυγούστου 1864, στην υπογραφή, στη Γενεύη, της Συνθήκης για τη βελτίωση των συνθηκών των τραυματιών στα πεδία των μαχών, αποτελώντας το πρώτο διεθνές κείμενο δεσμευτικού χαρακτήρα. Στόχος της εν λόγω Συνθήκης ήταν η ανακούφιση των τραυματιών οποιασδήποτε εθνικότητας και η προστασία του υγειονομικού προσωπικού και εγκαταστάσεων. Επίσης καθιερώθηκε το διακριτικό σύμβολο του Ερυθρού Σταυρού σε λευκό φόντο. Μόλις τέσσερα χρόνια μετά, τον Οκτώβριο του 1868, ακολουθεί μια δεύτερη Σύνοδος στη Γενεύη με σκοπό να αποσαφηνιστούν συγκεκριμένα σημεία και την προσθήκη ορισμένων άρθρων περί επέκτασης της προστασίας και στα θύματα του κατά θάλασσα πολέμου, οι οποίες λόγω του ότι δεν επικυρώθηκαν, δεν τέθηκαν ποτέ σε ισχύ. Αυτή η αρχική σύμβαση, όπως διαμορφώθηκε, με όλες τις ατέλειες της, αντικαθίσταται από τις Συνθήκες του 1906, 1929 και 1949 και παύει να ισχύει εν

¹⁸Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 27.

τέλει, το 1966, όταν η Δημοκρατία της Κορέας, που ήταν το τελευταίο μέλος της, προσχωρεί στη Συνθήκη της Γενεύης του 1949.¹⁹

Εν συνεχεία, στην Αγία Πετρούπολη, υπογράφεται και τίθεται σε ισχύ το 1868, η ομώνυμη Διακήρυξη η οποία αποτελεί το πρώτο κείμενο περιοριστικού χαρακτήρα, αναφορικά με τη χρήση πολεμικών μέσων (εκρηκτικά βλήματα με όριο βάρους τα 400 γραμμ.). Σε αυτό το κείμενο συναντάται για πρώτη φορά ο όρος της «στρατιωτικής αναγκαιότητας», καθώς γίνεται αναφορά στις ανάγκες και τους σκοπούς του πολέμου σε σχέση πάντα με την απαραβίαστη αρχή του ανθρωπισμού. Μια παρόμοια Σύνοδος, θα λάβει χώρα στις Βρυξέλλες λίγα χρόνια αργότερα (1874), αυτή τη φορά κατόπιν πρωτοβουλίας του Τσάρου Αλέξανδρου Β΄, η οποία οδηγεί στη σύνταξη σχεδίου διακήρυξης η οποία αν και υιοθετείται, δεν επικυρώνεται ποτέ. Τον ίδιο όμως χρόνο το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου καλείται να μελετήσει την Διακήρυξη και να υποβάλλει σχετικό πόρισμα. Από την εργασία του Ινστιτούτου προκύπτει το εγχειρίδιο της Οξφόρδης, συντάκτης του οποίου είναι ο Gustave Moynier. Αυτά τα δύο κείμενα (σχέδιο Διακήρυξης Βρυξελλών και Εγχειρίδιο της Οξφόρδης) θα αποτελέσουν τις βάσεις των κωδικοποιήσεων της Χάγης 1899/1907.²⁰

II.3.2. Η Εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στον 20^ο Αιώνα

Η εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αν και βασανιστικά αργή, συνεχίζεται με σταθερά βήματα προς το στόχο της βελτίωσης, με την είσοδο στον εικοστό αιώνα.

Ειδικότερα οι διασκέψεις Ειρήνης της Χάγης του 1899 και 1907 αποτελούν ένα νέο σημείο καμπής στην προσπάθεια των εθνών – κρατών να απαλείψουν το ενδεχόμενο του πολέμου και να διασφαλίσουν την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια. Αν και αμφότερες οι Διασκέψεις αυτές καταδίκασαν τη χρήση του πολέμου ως εργαλείου επίλυσης των διεθνών διαφορών, δεν απέκλειαν εντελώς την προσφυγή εις αυτόν υπό προϋποθέσεις. Πράγματι οι αντιπρόσωποι των εκατό και πλέον κρατών που συνήλθαν στην Χάγη το 1899, αποφάσισαν αφενός μεν να

¹⁹Ibid., 28.

²⁰Ibid., 30.

θέσουν τέρμα στην κούρσα των εξοπλισμών και των οικονομικών συνεπειών αυτής, αφετέρου δε την υποχρέωση ειρηνικής επίλυσης των μεταξύ τους διαφορών, καθώς επίσης και την κωδικοποίηση των νόμων και εθίμων του πολέμου. Απόρροια αυτής της Διεθνούς Διασκέψεως ήταν η υιοθέτηση τριών Διεθνών Συμβάσεων. Η πρώτη έθεσε τις βάσεις για την ειρηνική διευθέτηση των μεταξύ των κρατών διαφορών, η δεύτερη καθόριζε την υποχρέωση εκ μέρους των κρατών για την κωδικοποίηση των νόμων και εθίμων του κατά ξηρά πολέμου, ενώ η Τρίτη Σύμβαση έθετε τους όρους και τις προϋποθέσεις του κατά θάλασσα πολέμου.²¹

Μετά τη λήξη του ρωσοϊαπωνικού πολέμου, συγκαλείται το 1907 μια δεύτερη σύνοδος, στην οποία συμμετέχουν 44 κράτη, με σκοπό να ολοκληρώσει το έργο της Συνόδου του 1899. Γίνεται προσπάθεια εφαρμογής των μέτρων ειρηνικής επίλυσης των διακρατικών διαφορών, τα οποία στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα ελάχιστα εφαρμόστηκαν, ενώ παράλληλα αναθεωρούνται οι τρεις βασικές συνθήκες που αναφέρθηκαν παραπάνω και υιοθετούνται δέκα νέες. Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της συνόδου ήταν η διακήρυξη σύμφωνα με την οποία όλα τα συμβαλλόμενα κράτη αποδέχθηκαν ομοφώνως την αρχή της υποχρεωτικής διαιτησίας στις διεθνείς διαφορές, καθώς και η υιοθέτηση δεκατριών νέων συμβάσεων οι οποίες κωδικοποιούν τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου.²²

1. Σύμβαση για την ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών.
2. Σύμβαση για τον περιορισμό χρήσης βίας για ανάκαμψη από δάνεια.
3. Σύμβαση για έναρξη εχθροπραξιών.
4. Σύμβαση για τους νόμους και τα έθιμα του κατά ξηρά πολέμου.
5. Σύμβαση για τα δικαιώματα και καθήκοντα των ουδέτερων δυνάμεων και ατόμων στον κατά ξηρά πόλεμο.

²¹Κωνσταντίνος Π. Χορτάτος, *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων και τα Εγκλήματα Πολέμου* (Αθήνα - Κομοτηνή, Α. Σάκκουλας, 2003), 18.

²²Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 31.

6. Σύμβαση για το καθεστώς εχθρικών εμπορικών πλοίων στην έναρξη των εχθροπραξιών.
7. Σύμβαση για τη μετατροπή εμπορικών πλοίων σε πολεμικά.
8. Σύμβαση για τον αυτόματο εντοπισμό υποβρύχιων ναρκών.
9. Σύμβαση για τους βομβαρδισμούς από ναυτικές δυνάμεις σε περίοδο πολέμου.
10. Σύμβαση για την εφαρμογή των αρχών της Συνθήκης της Γενεύης στον κατά θάλασσα πόλεμο.
11. Σύμβαση για περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος κατάληψης στον κατά θάλασσα πόλεμο.
12. Σύμβαση περί δημιουργίας ενός Διεθνούς Δικαστηρίου Λειών.
13. Σύμβαση για τα δικαιώματα και καθήκοντα ουδέτερων δυνάμεων στον κατά θάλασσα πόλεμο.

Μια τρίτη σύνοδος είχε προγραμματισθεί να λάβει χώρα το 1915, πλην όμως ο εκραγείς εν τω μεταξύ Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ανέστειλε τη πραγματοποίησή της. Ωστόσο οι δύο Διασκέψεις Ειρήνης της Χάγης που προαναφέρθηκαν, αποτέλεσαν κατά κοινή ομολογία το θεμέλιο λίθο για την οικοδόμηση των κανόνων και αρχών του νέου διεθνούς δικαίου και ειδικότερα των κανόνων και των αρχών του δικαίου των ενόπλων συρράξεων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι δυο αυτές διασκέψεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι πραγματοποίησαν τις ελπίδες εκείνων οι οποίοι συνέβαλλαν στην σύγκληση αυτών. Όντως, η σύγκληση παγκοσμίου διασκέψεως κατά την οποία συζητήθηκαν τόσο σοβαρά θέματα και ελήφθησαν σημαντικές αποφάσεις που αφορούσαν ολόκληρη την ανθρωπότητα, αποτελεί γεγονός τεράστιας ιστορικής σημασίας που αποδεικνύει την ύπαρξη διεθνούς κοινωνίας διεπόμενης υπό κανόνων και αρχών του διεθνούς δικαίου.²³

²³Κωνσταντίνος Π. Χορτάτος, *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο Των Ενόπλων Συγκρούσεων Και Τα Εγκλήματα Πολέμου*, 28.

Η εμπειρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και η αποκάλυψη των αδυναμιών που προήλθαν από την πρακτική εφαρμογή των κανονισμών της Χάγης και ειδικότερα των διατάξεων περί προστασίας των αιχμαλώτων, οδήγησε στη Διπλωματική Σύνοδο της Γενεύης το 1929. Είχε προηγηθεί η Διάσκεψη του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού το 1921, στην ίδια πόλη, κατά την οποία εκφράστηκε η επιθυμία ύπαρξης ειδικής σύμβασης περί αιχμαλώτων, έργο το οποίο ανέλαβε η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, η οποία υπέβαλε αντίστοιχο σχέδιο στη σύνοδο του 1929.²⁴

Δεν πέρασαν παρά μόνο δύο δεκαετίες και η ίδια η καταστροφική μανία του ανθρώπου με τη μορφή του δεύτερου μεγάλου πολέμου, ήρθε να αποτελέσει κριτήριο εφαρμογής των αρχών και κανόνων πολέμου που τα κράτη είχαν θεσπίσει με την υιοθέτηση των παραπάνω συνθηκών. Αν και οι εγγυήσεις προστασίας λειτούργησαν καλύτερα από ότι στην περίοδο 1914-18, υπήρξε κοινή διαπίστωση ότι υπήρχαν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης των υφιστάμενων ρυθμίσεων.

Για ακόμα μια φορά, ένας μεγάλος πόλεμος και τα δεινά που αυτός επέφερε στην ανθρωπότητα, ήρθε να θέσει επί τάπητος τους προβληματισμούς των ενόπλων συγκρούσεων. Αυτοί οι προβληματισμοί ήταν που οδήγησαν τα Ηνωμένα Έθνη, δια της Διασκέψεως της Γενεύης του 1949, στην υιοθέτηση τεσσάρων διεθνών συμβάσεων οι οποίες χρησιμοποίησαν σαν βάση, την προεργασία που η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού είχε κάνει από το 1912:

1. Συνθήκη για τη βελτίωση της θέσης τραυματιών και ασθενών των ενόπλων δυνάμεων σε εκστρατεία²⁵.
2. Συνθήκη για τη βελτίωση της θέσης τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσα ενόπλων δυνάμεων.²⁶
3. Συνθήκη για τη μεταχείριση αιχμαλώτων πολέμου.²⁷

²⁴Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 33.

²⁵*Convention (I) for the Amelioration of the Condition of Wounded and Sick in Armed Forces in the Field* (Γενεύη, 1949).

²⁶*Convention (II) for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea* (Γενεύη, 1949).

4. Συνθήκη για την προστασία των αμάχων σε καιρό πολέμου.²⁸

Αυτό που από πολλούς θεωρήθηκε το πιο σημαντικό και επαναστατικό, όσον αφορά τις παραπάνω συνθήκες, ήταν το κοινό άρθρο 3 το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «Σύμβαση εντός των συμβάσεων» ή και αλλιώς «Σύμβαση σε μικρογραφία». Το εν λόγω άρθρο αφορά στις συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα και θέτει ορισμένους ελάχιστους κανόνες τους οποίους θα πρέπει να σέβονται τα εμπλεκόμενα μέρη, επιβάλλοντας ένα *minimum* προστασίας στα πρόσωπα που δεν λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες.²⁹

Με την υιοθέτηση των παραπάνω συνθηκών από την συντριπτική πλειοψηφία των κρατών, δόθηκε μια νέα ώθηση στην ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και στην προσπάθεια οριοθέτησης του επιτρεπτού στις ένοπλες συγκρούσεις. Σημαντικό σταθμό στην πορεία της εξέλιξης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αποτέλεσε και η Διακήρυξη της Τεχεράνης το 1968, η οποία αφενός μεν αποτελεί μια σημαντική προσπάθεια σύνδεσης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου με το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αφετέρου δε σηματοδοτεί μια προσπάθεια προσαρμογής των Συμβάσεων της Χάγης 1899/1907 στα νέα δεδομένα του πολέμου καθώς επισημαίνει ότι η χρήση βιολογικών, χημικών και nuclear όπλων καταπατά βάνουσα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1975, οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ στα πλαίσια των προσπαθειών για αφοπλισμό, υπέβαλλαν σχέδιο συνθήκης για την απαγόρευση χρησιμοποίησης στρατιωτικών μεθόδων που επηρεάζουν το περιβάλλον. Δύο χρόνια μετά τίθεται από τα Ηνωμένα Έθνη, σχετική σύμβαση προς υπογραφή, με σκοπό την κατάργηση του «οικολογικού πολέμου».³⁰

Ωστόσο λόγοι όπως, οι ατέλειες των Συνθηκών της Γενεύης του 1949, η ολοένα και μεγαλύτερη εξέλιξη της στρατιωτικής τεχνολογίας που δημιούργησε νέα δεδομένα στη διεξαγωγή του πολέμου, η αύξηση των περιφερειακών συγκρούσεων στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον όπως αυτή του Βιετνάμ, η ανάδυση

²⁷ *Convention (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War* (Γενεύη, 1949).

²⁸ *Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (Γενεύη, 1949).

²⁹ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 36.

³⁰ *Ibid.*, 38.

νέων κρατών μέσα από τη διαδικασία της αποαποικιοποίησης και η άνθιση του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οδήγησαν τα κράτη για ακόμη μια φορά στη σύγκληση διπλωματικής συνόδου με σκοπό *«την επαναβεβαίωση και ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου του εφαρμοστέου στις ένοπλες συρράξεις»*. Απόρροια της συνόδου υπήρξε η υιοθέτηση δι' ομοφωνίας των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων στις 8 Ιουνίου 1977, με τα οποία τόσο το δίκαιο των Συμβάσεων της Χάγης (1899/1907) όσο και εκείνο της Γενεύης (1949) ενοποιήθηκαν.³¹

Οι προαναφερθείσες Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907, εκείνες της Γενεύης του 1949 καθώς και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977, αποτελούν σημεία καμπής στην ιστορική εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Αν και η πορεία αυτή πραγματοποιήθηκε με αργά, και πολλές φορές ατελή, βήματα, ωστόσο η ζωντανή παρουσία του πολέμου και οι εξελίξεις σε διεθνοσυστημικό επίπεδο, καταδεικνύουν την ανάγκη προσαρμογής, βελτίωσης και κάλυψης των υφιστάμενων κενών. Σήμερα, ειδικά μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και τα πάμπολλα προβλήματα ασφαλείας των κρατών, η ανάγκη για τολμηρά βήματα στον συγκεκριμένο κλάδο δικαίου θεωρείται, όσο ποτέ άλλοτε, επιβεβλημένη.

II.4. Η Αναγκαιότητα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι ένα δίκαιο απλό, το οποίο επιχειρεί να ισορροπήσει ανάμεσα στη λογική και την ηθική, αλλά ταυτόχρονα και δαιδαλώδες καθώς μόνο οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977 περιλαμβάνουν πλέον των εξακοσίων διατάξεων.

Στο παραπάνω συμπέρασμα καταλήγει και ο Eric David, ένας από τους σημαντικότερους ειδικούς επί αυτού του κλάδου του δικαίου, σύμφωνα με τον οποίο *«... το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι συγχρόνως απλό και πολύπλοκο. Απλό διότι με την κοινή λογική, καθαρή ματιά και γενναιοδωρία, μπορεί κανείς να αντιληφθεί τις βασικές αρχές και τους κανόνες που πρέπει να εφαρμόζονται στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και να τις σεβαστεί χωρίς να είναι ειδικός. Και*

³¹ Ibid., 40.

πολύπλοκο διότι αποτελείται από μεγάλο αριθμό συμβάσεων, ενώ την ίδια στιγμή, οι καταστάσεις στις οποίες εφαρμόζεται δεν προσδιορίζονται πάντοτε με σαφήνεια, αλλά διαφέρουν ανάλογα με την περίπτωση...».³²

II.4.1. Η Φιλοσοφική Προσέγγιση

Για να μπορέσει κάποιος να προσεγγίσει την φιλοσοφία του συγκεκριμένου κλάδου δικαίου, θα πρέπει πρώτα να προσδιορίσει αφενός τις θεμελιώδεις αρχές στις οποίες έχει στηριχθεί, αφετέρου τις εγγενείς αδυναμίες και περιορισμούς που απορρέουν από την ίδια την φύση του.

Όσον αφορά τις βασικές αρχές του ΔΑΔ, αυτές στο σύνολό τους καταδεικνύουν τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα των κανόνων του συγκεκριμένου κλάδου δικαίου, που επιβάλλει την εφαρμογή τους επί όλων των μερών της σύγκρουσης, ασχέτως της αιτίας που οδήγησε σε αυτήν.

Οι βασικές αυτές αρχές περιλαμβάνονται στη διακήρυξη με τίτλο «*Θεμελιώδεις Κανόνες Ανθρωπιστικού Δικαίου που εφαρμόζονται στις Ένοπλες Συγκρούσεις*» και δημοσιεύθηκε στο «*International Review of the Red Cross*» στο τεύχος Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1978. Η διακήρυξη βασίστηκε, από πλευράς εννοιών, αφενός στα κείμενα της Χάγης και της Γενεύης, αφετέρου στις αρχές και τους κανόνες που διέπουν το εθιμικό δίκαιο του πολέμου.³³ Συνοπτικά παρουσιάζονται παρακάτω:

1. Η αρχή της διάκρισης μεταξύ μαχητών/αμάχων και μεταξύ στρατιωτικών/πολιτικών στόχων, σύμφωνα με την οποία τα μέρη σε μια σύγκρουση θα διακρίνουν τον άμαχο πληθυσμό από τους μάχιμους, με σκοπό την προστασία των πρώτων και την πραγματοποίηση οποιασδήποτε επίθεσης αποκλειστικά εναντίον στρατιωτικών στόχων.

2. Η αρχή της απαγόρευσης επίθεσης εναντίον όσων είναι «εκτός μάχης» (*hors de combat*), όπως και εναντίον των προσώπων που δεν συμμετέχουν ευθέως στις εχθροπραξίες.

³² Eric David, *Principes de Droit Des Conflits Armés*, 4th ed. (Brussels, Bruylant, 2008), 921.

³³ Διονύσης Σ. Γάγγας, *Εισαγωγή Στο Διεθνές Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων*, Γ' (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2008), 481.

3. Η αρχή της απαγόρευσης πρόκλησης ανώφελου πόνου, σύμφωνα με την οποία τα μέρη σε μια σύγκρουση απαγορεύεται να χρησιμοποιούν όπλα ή μεθόδους διεξαγωγής μιας μάχης τα οποία προκαλούν μη αναγκαίες απώλειες ή υπερβολικές σωματικές οδύνες.

4. Η αρχή της αναγκαιότητας, που αφορά την εφαρμογή οποιουδήποτε μέτρου που οδηγεί στον επιτυχή τερματισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων, και το οποίο δεν αντιβαίνει στους κανόνες του πολέμου, επιτρέποντας στους εμπόλεμους τη χρησιμοποίηση της βίας που είναι απαραίτητη για τον υπερκερασμό του αντιπάλου.

5. Η αρχή του ανθρωπισμού, η οποία επιβάλλει την απαγόρευση όλων των ειδών και επιπέδων βίας που δεν είναι απαραίτητα για να υπερκερασθεί ο εχθρός. Οι απαγορεύσεις αφορούν στη χρήση βίας που δεν είναι απαραίτητη για την επίτευξη του στρατιωτικού στόχου που δεν είναι άλλος από την παράδοση του εχθρού.³⁴

Παράλληλα όμως, από το ΔΑΔ απορρέουν ορισμένες εγγενείς αδυναμίες και περιορισμοί, καθώς αφενός μεν δεν απαγορεύει τη χρήση βίας, αφετέρου δε αδυνατεί να προστατεύσει όλους όσους επηρεάζονται από τη σύρραξη. Δεν εξαρτάται από τα αίτια του πολέμου ή το «δίκαιο» σκοπό ενός αγώνα, ούτε μπορεί να παίξει ρόλο στο ποιο μέρος θα υπερισχύσει στη σύρραξη, ενώ βασική προϋπόθεση είναι ότι οι εμπόλεμοι είναι ορθολογικοί δρώντες.³⁵ Εκτός των παραπάνω υπάρχει και το ζήτημα της επιβολής του ΔΑΔ, καθώς πρόκειται για διεθνές δίκαιο του οποίου οι υποχρεώσεις δεν μπορούν να επιβληθούν σε ένα κράτος το οποίο δεν τις έχει ρητά αποδεχθεί. Αν και οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 αποτελούν ένα από τα πλέον επικυρωμένα διεθνή κείμενα παγκοσμίως με 192 συμβαλλόμενα κράτη, δεν ισχύει το ίδιο και για τα Πρόσθετα πρωτόκολλα του 1977 ή άλλες επιμέρους συμβάσεις τα οποία δεν έχουν επικυρωθεί από σημαντικά κράτη, όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ και το Ισραήλ.

³⁴ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*.

³⁵ Marco Sassoli, Antoine Bouvier, Anne Quintin, *How Does Law Protect in War: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law Vol I: The Outline of International Humanitarian Law*, 3rd ed. (ICRC, 2010), 2, εύρεση στην ιστοσελίδα: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-0739-part-i.pdf>.

Απόρροια αυτού είναι ότι θα πρέπει να εξετάζεται κατά περίπτωση ποιες διατάξεις του ΔΑΔ τυγχάνουν εφαρμογής σε μια σύρραξη και αν πράγματι τα εμπλεκόμενα μέρη δεσμεύονται από αυτές ή εάν θα πρέπει να αναζητηθούν οι σχετικές υποχρεώσεις τους όπως αυτές απορρέουν από διεθνείς εθιμικούς κανόνες.³⁶

Τίθεται λοιπόν το φιλοσοφικό ερώτημα, κατά πόσο είναι εφικτός ο εξανθρωπισμός ενός φαινομένου όπως είναι ο πόλεμος, στον πυρήνα του οποίου βρίσκεται η έκλυση ωμής βίας. Δηλαδή, με άλλα λόγια, κατά πόσο είναι δυνατόν να εμψύσουμε στη λογική του πολέμου που επιβάλλει την εξόντωση του αντιπάλου, τη λογική και τις αξίες του ανθρωπισμού, και μάλιστα να επιβάλλουμε αυτό το συγκερασμό με νομικές μεθόδους. Αυτό το ερώτημα απασχόλησε θρησκείες και φιλοσοφικά ρεύματα που κατέβαλαν, ήδη από την αρχαιότητα, προσπάθειες εξανθρωπισμού της βίας.

Αυτή η αντίθεση γίνεται αντιληπτή αν αντιπαραβάλλουμε την άποψη του Clausewitz, ενός από τους μεγαλύτερους θεωρητικούς του πολέμου, ο οποίος υπογραμμίζει με κυνικό τρόπο ότι *«ο πόλεμος είναι μια πράξη βίας και ότι δεν υπάρχει όριο στην εκδήλωση αυτής της βίας»* και ότι *«εάν επιχειρούσαμε να εισαγάγουμε μια αρχή μετριασμού στη φιλοσοφία του πολέμου θα συμβάλαμε σε έναν παραλογισμό»*, με την φιλοσοφία του Jean Jacques Rousseau όπως αποτυπώνεται στο έργο του *«Κοινωνικό Συμβόλαιο»*. Σύμφωνα με τον Rousseau *«... ο πόλεμος δεν είναι σχέση ανάμεσα σε ανθρώπους, αλλά σχέση μεταξύ κρατών. Όπου τα άτομα, δεν είναι παρά τυχαίοι εχθροί, όχι ως άνθρωποι, ούτε ως πολίτες, αλλά ως στρατιώτες»*. Υπό αυτή την έννοια ο πόλεμος είναι ένα πλέγμα ανθρωπίνων σχέσεων, που διέπεται από κανόνες και όρια. Ωστόσο το ζήτημα της αναφοράς στο δίκαιο είναι διαφορετικό από αυτό του σεβασμού των κανόνων και των αρχών που αυτό ορίζει, αποτελώντας μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα για τη διεθνή κοινότητα. Η απάντηση κυρίως ανήκει στους εφαρμοστές του δικαίου και προϋποθέτει την πολιτική τους βούληση καθώς και την ανάγκη να

³⁶ Κωνσταντίνου Αντωνόπουλου Εμμανουέλα Δούση Νικόλαος Ζάικος Γιάννης Κτιστάκης Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας Ευθύμιος Δ. Παπασταυρίδης Κωνσταντίνος Σαλωνίδης Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης Άγγελος Μ. Συρίγος, *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, 943–944.

δείξουν την, έστω και υποκριτική μερικές φορές, προσήλωσή τους προς ορισμένες παγκοσμίως αποδεκτές αρχές και αξίες.³⁷

II.4.2 Προβλήματα και εγγενείς δυσκολίες εφαρμογής του ΔΑΔ

Στη μεταπολεμική εποχή, δύο αντίθετες τάσεις χαρακτηρίζουν την εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Από τη μια πλευρά η αλματώδης ανάπτυξη του και από την άλλη οι παράφορες παραβιάσεις του. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, οι συνεχείς και παράφορες παραβιάσεις, συνδέεται άμεσα με τα ζητήματα αφενός της έλλειψης επιθυμίας εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και, αφετέρου της ανικανότητας επιβολής του σεβασμού προς το δίκαιο αυτό, ειδικά σε χώρες όπου ο κρατικός κορμός βρίσκεται σε κατάσταση αποσύνθεσης. Οπότε το ζήτημα που τίθεται αφορά το κατά πόσο είναι εφικτή η εφαρμογή των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου εν απουσία κοινωνικής, πολιτικής, θρησκευτικής ή στρατιωτικής οργάνωσης όπου έχει χαθεί ο έλεγχος και έχει διαρραγεί η αλυσίδα εντολών. Τέτοιου είδους καταστάσεις παρουσιάστηκαν με ιδιαίτερη συχνότητα, στη μεταψυχροπολεμική εποχή, υπό τη μορφή σύγχρονων μορφών συγκρούσεων όπως η Σομαλία, η Βοσνία, η Ρουάντα και η Λιβερία.³⁸

Αναπόφευκτα οδηγούμαστε στο ερώτημα: Ποιος ο ρόλος του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου σε κατάσταση πλήρους αναρχίας και ποια είναι η ευθύνη της διεθνούς κοινότητας και του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, όσον αφορά στην επιβολή του; Σε κάθε περίπτωση οι συμβάσεις στο σύνολό τους παραμένουν ισχυρές, όποτε γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι τα προβλήματα εφαρμογής των κανόνων γεννώνται αφενός από την έλλειψη των μέσων και, αφετέρου, κυρίως σε πολιτικό επίπεδο, από την απροθυμία των κυβερνήσεων των κρατών να τους εφαρμόσουν. Τα προβλήματα αυτά μπορούν να κατανοηθούν υπό το πρίσμα της ρεαλιστικής μάλλον, παρά της ιδεαλιστικής, προσέγγισης η οποία δεν μπορεί να παραγνωρίσει το γεγονός ότι τα συμβατικά κείμενα που απαρτίζουν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο δεν είναι κάτι παραπάνω

³⁷ Ibid., 947.

³⁸ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Επτά +1 Προβλήματα Για Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 1^η εκδ. (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2010), 16.

από προϊόντα συμβιβασμού που αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο της επιτευχθείσας συναίνεσης τη στιγμή της υιοθέτησής τους.³⁹

Ωστόσο, εκτός από την έλλειψη πολιτικής βούλησης, υπάρχουν και αντικειμενικές δυσκολίες όσον αφορά την εφαρμογή των συνθηκών στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις. Πρώτο κώλυμα είναι το γεγονός ότι οι συνθήκες βρίσκουν εφαρμογή μόνο μεταξύ των κρατών που όχι μόνο τις έχουν υπογράψει, αλλά και επικυρώσει. Απόρροια αυτού είναι ότι σε διαφορετικές ένοπλες συρράξεις εφαρμόζονται διαφορετικές συνθήκες Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ανάλογα με το ποιες έχουν επικυρωθεί από τα εμπλεκόμενα μέρη και ποιες όχι. Αν και οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 έχουν τύχει οικουμενικής επικύρωσης, δεν ισχύει το ίδιο για τις υπόλοιπες συμβάσεις, όπως για παράδειγμα τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977. Μια δεύτερη δυσκολία έχει να κάνει με το ότι ένα μεγάλο μέρος των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, όπως είναι η μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, δεν ρυθμίζεται επαρκώς από το συμβατικό ανθρωπιστικό δίκαιο, καθώς αυτές καλύπτονται από πολύ λιγότερους συμβατικούς κανόνες σε σχέση με τις διεθνείς συρράξεις.⁴⁰

II.4.3. Η Ανάγκη της Προστασίας στις Ένοπλες Συρράξεις

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο προστατεύει τα πρόσωπα τα οποία δεν συμμετέχουν ευθέως στις πολεμικές επιχειρήσεις, όπως είναι οι άμαχοι, αλλά και αυτούς οι οποίοι δεν συμμετέχουν πλέον στον πόλεμο όπως είναι οι μη μαχόμενοι. Σύμφωνα με τους κανόνες του δικαίου του πολέμου, τα προστατευόμενα πρόσωπα δεν πρέπει να υφίστανται επιθέσεις, ενώ θα πρέπει να απαλλάσσονται από την φυσική βία και απάνθρωπη μεταχείριση. Αντίστοιχα, παρόμοια προστασία χαίρουν συγκεκριμένες τοποθεσίες και αντικείμενα, τα οποία δεν πρέπει να υφίστανται επιθέσεις. Για το λόγο αυτό έχουν καθιερωθεί ευκρινώς αναγνωρίσιμα εμβλήματα και σήματα, όπως είναι ο Ερυθρός Σταυρός και η Ερυθρά Ημισέληνος, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αναγνώριση των υπό προστασία προσώπων

³⁹ Ibid., 19–22.

⁴⁰ Jean Marie Henckaerts, *Μελέτη Για Το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Μια Συνεισφορά Στην Κατανόηση Και Το Σεβασμό Των Κανόνων Δικαίου Των Ενόπλων Συρράξεων*, (Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης Παντείου Πανεπιστημίου, 2007), 4.

και αντικειμένων. Εκτός όμως από την θεσμοθέτηση αρχών ανθρωπιστικού χαρακτήρα για τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο συμβάλλει στην προστασία των εμπλεκομένων και με τους περιορισμούς που θέτει στα χρησιμοποιούμενα όπλα και μεθόδους κατά τον πόλεμο. Συγκεκριμένα, απαγορεύονται όλα τα μέσα και οι μέθοδοι που δεν κάνουν διάκριση μεταξύ αμάχων και μαχητών, που προκαλούν περιττό σωματικό πόνο και ταυτόχρονα προκαλούν οικολογικές καταστροφές.⁴¹

Είτε λοιπόν πρόκειται για διεθνείς ή μη συρράξεις, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο προσπαθεί να παράσχει προστασία σε κάθε πρόσωπο ή ομάδα προσώπων που δεν εμπλέκονται άμεσα στις πολεμικές επιχειρήσεις ή έχουν καταθέσει τα όπλα. Αρωγός σε αυτή τη προσπάθεια η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, αποτελεί τον θεματοφύλακα του δικαίου με κύρια αποστολή αφενός την διάδοση και ενθάρρυνση του σεβασμού των κανόνων του και, αφετέρου την υπενθύμιση στα κράτη των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συμβάσεις και τα Πρωτόκολλα. Επιπλέον των παραπάνω συντονίζει τις διεθνείς δράσεις βοήθειας και συμπαραστέκεται στους δεινοπαθούντες. Επομένως, αντιλαμβάνεται κανείς την αναγκαιότητα της ύπαρξης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και τη σημασία εφαρμογής των κανόνων του στο σύγχρονο κόσμο όπου οι ένοπλες συγκρούσεις αυξάνονται, η πολεμική τεχνολογία διαρκώς εξελίσσεται και η ανάγκη για προστασία των παιδιών, γυναικών, προσφύγων, αιχμαλώτων πολέμου κ.α. είναι μεγαλύτερη από όσο ποτέ άλλοτε.

Δυστυχώς όμως, υπάρχουν αναρίθμητες περιπτώσεις σε όλο τον κόσμο όπου οι κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου παραβιάστηκαν κατάφορα και ο συνεχώς αυξανόμενος αριθμός θυμάτων του πολέμου είναι άμαχοι. Δεν θα πρέπει να λησμονείται όμως και το γεγονός ότι υπάρχουν και αξιοσημείωτες περιπτώσεις όπου το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο συνέβαλε στη προστασία των πολιτών, αιχμαλώτων, ασθενών και πληγωμένων καθώς και στον περιορισμό των βάρβαρων όπλων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου εφαρμόζονται σε περιόδους άκρως τραυματικών

⁴¹ Π. Νάσκου Περράκη, *Σημειώσεις Μαθήματος "Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων."*

εμπειριών, γίνεται κατανοητή η σοβαρή δυσκολία εφαρμογής του. Ωστόσο η αποτελεσματική εφαρμογή του, είναι απαραίτητη όσο ποτέ.

Προς αυτή την κατεύθυνση έχει ληφθεί μια σειρά μέτρων για την προαγωγή του σεβασμού προς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Στο πλαίσιο αυτό είναι υποχρέωση των κρατών να εκπαιδεύσουν το προσωπικό των ενόπλων δυνάμεών τους και τους πολίτες τους γενικότερα σχετικά με τους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Πρέπει να παρεμποδίζουν και, όποτε είναι απαραίτητο, να τιμωρούν όλες τις παραβιάσεις. Ειδικότερα θα πρέπει να υιοθετήσουν Νόμους που θα τιμωρούν τις πλέον σοβαρές παραβιάσεις των Συμβάσεων της Γενεύης και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, οι οποίες αποτελούν Εγκλήματα Πολέμου. Σε διεθνές επίπεδο έχουν ληφθεί επίσης μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση και έχουν να κάνουν με τη συγκρότηση Ειδικών Δικαστηρίων για την τιμωρία πράξεων που διεπράχθησαν κατά τη διάρκεια των συρράξεων στην Πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, ενώ το 1998 στη Ρώμη, υιοθετήθηκε το καταστατικό του μόνιμου Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, με σκοπό την τιμωρία των Εγκλημάτων πολέμου. Τέλος σε ατομικό επίπεδο, ο καθένας από εμάς, μπορούμε να συνεισφέρουμε στην εφαρμογή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.

III. ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

III.1. Αναλογικότητα - Διάκριση και Στρατιωτική Αναγκαιότητα

Όπως προαναφέρθηκε, ο ρόλος του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου δεν είναι η αναζήτηση των αιτιών ή αφορμών που οδήγησαν τα εμπλεκόμενα μέρη στην επίλυση των διαφορών τους με τη χρήση των όπλων. Αυτό που επιβάλλει ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι η πλήρη συμμόρφωση των μερών της σύγκρουσης προς αυτούς. Επιχειρείται με άλλα λόγια η εμφύτευση της λογικής του ανθρωπισμού σε κάτι παράλογο, όπως είναι ο πόλεμος, που υπερβαίνει τις νοητικές και φυσικές δυνατότητες του ανθρώπου. Το ερώτημα που τίθεται εν προκειμένω, αφορά το εάν και κατά πόσο είναι δυνατόν να περιοριστούν τα πρωτόγονα ανθρώπινα ένστικτα και η έκλυση ωμής βίας, με τη χρήση νομικών μεθόδων.

Από την εποχή που στα πεδία των μαχών οι αντίπαλοι εφαρμόζαν τις αρχές της ιπποσύνης, τον Grotius, τον Jean – Jacques Rousseau, τον Fyodor Martens, και μέχρι την γέννηση και εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, υπήρξε μια συνεχής προσπάθεια «εξανθρωπισμού του πολέμου». Για να καρποφορήσει αυτή η προσπάθεια έπρεπε να υπερκεράσει δυο αντικρουόμενα συμφέροντα: από τη μία πλευρά οι αντικειμενικοί σκοποί του πολέμου υπαγορευμένοι από τη στρατιωτική ανάγκη, ενώ από την άλλη οι απαιτήσεις του ανθρωπισμού, όταν τα δικαιώματα ή οι απαγορεύσεις δεν είναι απόλυτες. Αυτή τη λεπτή ισορροπία το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο προσπαθεί να την επιτύχει με όπλα του, τις αρχές της διάκρισης, της αναλογικότητας και της στρατιωτικής αναγκαιότητας.⁴²

III.1.1. Η Αρχή της Διάκρισης (Principle of Distinction)

Η διάκριση μεταξύ μαχόμενων και αμάχων αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις, ίσως την πιο σημαντική, αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Σύμφωνα με την αρχή αυτή τα εμπόλεμα μέρη υποχρεώνονται να διαχωρίζουν

⁴² Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 43.

σαφώς τον άμαχο πληθυσμό, που δεν συμμετέχει ευθέως στις εχθροπραξίες, από τους μαχόμενους, που εμπλέκονται ενεργά στη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η ίδια υποχρέωση ισχύει και για την διάκριση μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών στόχων. Οι ρίζες της αρχής της διάκρισης, αν και συναντάται στην πράξη πολύ πριν το Μεσαίωνα, εντοπίζεται θεωρητικά στα κείμενα των φιλοσόφων του 17^{ου} αιώνα και επαναβεβαιώθηκε ρητά στα συμβατικά κείμενα που ακολούθησαν. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1969, υιοθέτησε ομόφωνα την απόφαση 2444, σύμφωνα με την οποία διευκρινίζονται πλήρως τα συνθετικά στοιχεία της έννοιας της αρχής:

1. Το δικαίωμα των εμπολέμων να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε μέσο για να υπερκεράσουν τον εχθρό, δεν είναι χωρίς περιορισμό.
2. Οι άμαχοι δεν υπόκεινται σε επιθέσεις και δεν αποτελούν στρατιωτικό στόχο σε αντίθεση με τους μαχόμενους.
3. Σε όλες τις περιπτώσεις πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των ατόμων που παίρνουν μέρος στις εχθροπραξίες και αυτών που δεν λαμβάνουν, ή δεν λαμβάνουν πλέον, μέρος στις εχθροπραξίες με στόχο να προστατευτούν οι τελευταίοι όσο το δυνατόν περισσότερο.⁴³

Η εφαρμογή της αρχής της διάκρισης συναντάται επίσης στις περιπτώσεις των σύγχρονων μορφών ενόπλων συρράξεων, όπως είναι ο ανταρτοπόλεμος (guerilla warfare). Πολλές φορές η έμμεση συμμετοχή των πολιτών στις πολεμικές επιχειρήσεις, με την παροχή χώρων για κρησφύγετα ή διόδους διαφυγής προς τους αγωνιζόμενους άτακτους μαχητές, έχει δημιουργήσει σύγχυση ως προς την εφαρμογή της αρχής της διάκρισης. Σε πολλές περιπτώσεις, επιθέσεις εναντίον αμάχων, προσπάθησαν να δικαιολογηθούν στη βάση της λογικής ότι η ανοχή των αμάχων προς τους μαχητές της αντίπαλης πλευράς ήταν τέτοιας έκτασης, ώστε να τους καθιστά νόμιμους στρατιωτικούς στόχους. Τέτοιο παράδειγμα αποτέλεσαν οι συγκρούσεις του El Salvador κατά τη διάρκεια των οποίων οι αντάρτες κατηγορήθηκαν για την «απάνθρωπη» τακτική τους να χρησιμοποιούν τους αμάχους ως ασπίδα στις πολεμικές τους επιχειρήσεις, αποστερώντας έτσι από τον

⁴³ Διονύσης Σ. Γάγγας, *Εισαγωγή Στο Διεθνές Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων*, 55.

πληθυσμό το χαρακτηρισμό του «άμαχου», με συνέπεια να μετατρέπεται, χωρίς τη θέλησή του, σε στρατιωτικό στόχο.⁴⁴

Όσον αφορά στην ευθύνη, στη περίπτωση συμμετοχής των αμάχων στις εχθροπραξίες, υπάρχει το ενδεχόμενο πιθανής τιμωρίας αυτών, σε αντίθεση με τους μαχόμενους οι οποίοι δεν τιμωρούνται από μόνο το γεγονός της συμμετοχής τους σε αυτές. Όσον αφορά το θέμα της προστασίας, οι άμαχοι προστατεύονται τόσο κατά των αποτελεσμάτων των εχθροπραξιών από το εθιμικό δίκαιο και τις διατάξεις των Συμβάσεων της Χάγης και του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977, όσο και από την κακή ή απάνθρωπη μεταχείριση από τον εχθρό, βάσει της IV Σύμβασης της Γενεύης. Αντίστοιχα, οι μαχόμενοι χαίρουν της προστασίας της III Σύμβασης σε περιπτώσεις αιχμαλωσίας και των Συνθηκών I και II σε περιπτώσεις τραυματισμού, ασθένειας ή ναυαγίου.⁴⁵

Η πιο καθαρή αποτύπωση της αρχής της διάκρισης στο Διεθνές ανθρωπιστικό Δίκαιο βρίσκεται στο Άρθρο 48 του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 σύμφωνα με το οποίο *«...τα εμπόλεμα Μέρη θα κάνουν πάντοτε διάκριση μεταξύ αμάχου πληθυσμού και μάχιμων και μεταξύ αστικών στόχων και στρατιωτικών τοιούτων και ανάλογα θα κατευθύνουν τις πολεμικές τους επιχειρήσεις μόνο κατά στρατιωτικών στόχων»*.⁴⁶

III.1.2. Η Αρχή της Αναλογικότητας (Principle of Proportionality)

Η αρχή της αναλογικότητας συναντάται πρωτίστως ως έννοια στην επιστήμη των μαθηματικών, όπου εξ ορισμού αποτυπώνει τη σχέση μεταξύ δύο «λόγων», εκφράζοντας την ιδέα του μέτρου. Αυτή η ιδέα του μέτρου ή αλλιώς η «χρυσή τομή», είναι πολύ συχνή στη φύση, στην αρχιτεκτονική, στη μουσική, στις καλές τέχνες, και θεωρείται ως ιδανικό καλαισθησίας και αρμονίας. Ως εκ τούτου δεν είναι λίγα τα αρχαία αποφθέγματα που τονίζουν την ανάγκη ύπαρξης του μέτρου στη ζωή των ανθρώπων.

⁴⁴ Ibid., 56.

⁴⁵ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 54.

⁴⁶ Άρθρο 48 I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

Ωστόσο η αναλογικότητα με τη νομική της έννοια, ως σταθμιστικό μέσον, έχει τις καταβολές της στη διδασκαλία του Αριστοτέλη όπου η ιδέα της αρετής στο χώρο της δικαιοσύνης εκφράζεται ως μεσότητα προς έτερον.⁴⁷ Ως σύγχρονη νομική αρχή εμφανίζεται μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με την εμφάνιση δηλαδή του παρεμβατικού κράτους δικαίου.

Παράλληλα η ιδέα της αναλογικότητας εκφράζει μια ποσοτικά σταθμισμένη αναλογία μέσων και μεθόδων σε σχέση με έναν επιδιωκόμενο σκοπό. Αυτό που επιβάλλει, δηλαδή η αρχή της αναλογικότητας, είναι η λελογισμένη χρήση των μέσων προς επίτευξη ενός αντικειμενικού σκοπού. Υπό αυτή την έννοια η αναλογικότητα βρήκε εφαρμογή από την εποχή της ελληνικής αρχαιότητας στις μεταξύ των πόλεων – κρατών συγκρούσεις, με τη μορφή της απόδοσης δικαιοσύνης και της αποφυγής των υπερβολών στη χρήση βίας, μέχρι το γαλλικό και πρωσικό αστυνομικό δίκαιο και την έκφραση του Jellinek *«η αστυνομία δεν πρέπει να πυροβολεί τα σπουργίτια με κανόνια»*.⁴⁸

Η αρχή της αναλογικότητας κατέχει κεντρική θέση στο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και διατρέχει την πρόσφατη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων όλων των κλάδων του δικαίου, αλλά και αυτών των ευρωπαϊκών κρατών που εφαρμόζουν το αγγλοσαξονικό δίκαιο. Επίσης η αναλογικότητα ως αρχή του κοινοτικού δικαίου περιλαμβάνεται και στη Συνθήκη του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου, η έννοια της αναλογικότητας βρίσκει εφαρμογή κυρίως στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, του οποίου αποτελεί μία από τις βασικές αρχές, καλύπτοντας διάφορες πτυχές του πολέμου με τον προσδιορισμό των επιτρεπτών και μη, μεθόδων και μέσων διεξαγωγής αυτού. Ειδικότερα η αρχή της αναλογικότητας διατυπώνεται στο I Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 στις παρακάτω περιπτώσεις:

⁴⁷ Αριστοτέλους *Ηθικά Νικομάχεια Ε΄ 1131 α, Διεξοδικά Διανεμητικών και Διορθωτικών Δίκαιο κατ' Αριστοτέλη* στο Κ. Δεσποτόπουλος, *Μελετήματα Φιλοσοφίας του Δικαίου* (Αθήνα, Παπαζήση, 1990).

⁴⁸ Αριστόβουλος Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες: Πανεπιστημιακές Παραδόσεις* (Θεσσαλονίκη, Α.Σάκκουλας, 1978), 77.

1. Στο Άρθρο 51 παρ. 5β, σύμφωνα με το οποίο θεωρείται επίθεση άνευ διακρίσεως, η «επίθεση η οποία δύναται να αναμένεται να προκαλέσει απώλειες και τραυματισμένους ανάμεσα στους ιδιώτες, ως παρεπόμενο αυτής ζημίες σε αστικούς στόχους ή ένα συνδυασμό αυτών, τα οποία θα ήσαν υπερβολικά σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που αναμένετο».⁴⁹

2. Στο Άρθρο 57 παρ. 2α(ii) , σύμφωνα με το οποίο αυτοί που σχεδιάζουν ή αποφασίζουν μια επίθεση θα πρέπει να «αποφύγουν τη λήψη απόφασης για εξαπόλυση οποιασδήποτε επίθεσης η οποία αναμένεται να προκαλέσει ενδεχόμενη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραυματισμούς ιδιωτών, ζημίες σε αστικά αντικείμενα ή συνδυασμό τους που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός σε συνάρτηση με το σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα».⁵⁰

3. Στο Άρθρο 57 παρ.2β, σύμφωνα με το οποίο μια επίθεση «θα ματαιωθεί ή θα αναβληθεί, εάν καταστεί εμφανές, ότι ο αντικειμενικός στόχος δεν είναι στρατιωτικός ή ότι υπόκειται σε ειδική προστασία ή ότι η επίθεση πρέπει να αναμένεται ότι θα προκαλέσει ενδεχόμενη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραυματισμούς ιδιωτών, ζημίες σε αστικά αντικείμενα, ή συνδυασμό όλων αυτών που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός σε σχέση με το αναμενόμενο σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα».⁵¹

Επιπρόσθετα, εκτός της νομικής της εφαρμογής στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, η αναλογικότητα αποτελεί μια από τις κυρίαρχες αρχές της θεωρίας του δίκαιου πολέμου. Ενώ στη περίπτωση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου η αναλογικότητα εφαρμόζεται μέσα από τα μεθοδολογικά εργαλεία της νομικής επιστήμης, στο πεδίο της θεωρίας του δίκαιου πολέμου βρίσκει εφαρμογή ως

⁴⁹ Άρθρο 51 παρ.5β / Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

⁵⁰ Άρθρο 57 παρ.2 α (ii) / Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

⁵¹ Άρθρο 57 παρ.2β / Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Του 1977 Στις Συμβάσεις Της Γενεύης.

ηθική αρχή, ενισχύοντας ή αποδυναμώνοντας την πολιτική επιχειρηματολογία ειδικά κατά της άσκησης βίας.⁵²

Ωστόσο υπάρχουν και οι πολέμιοι της έννοιας της αναλογικότητας οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η εν λόγω αρχή, είτε με τη νομική είτε με την ηθική της υπόσταση, χρησιμοποιείται ως ηθικός μανδύας ενός κατά τα άλλα γενικώς ανήθικου φαινομένου, αυτό του πολέμου, με σκοπό την νομιμοποίηση του θανάτου αμάχων, χαρακτηριζόμενων ως παράπλευρες απώλειες. Ειδικότερα όταν η αρχή της αναλογικότητας χρησιμοποιείται για την ενίσχυση της επιχειρηματολογίας υπέρ της άσκησης βίας, σε συνδυασμό με την αρχή του «διπλού αποτελέσματος» τότε είναι ορισμένες φορές δυνατόν, να δικαιολογηθεί ηθικά ο θάνατος αθώων πολιτών. Σύμφωνα με την αρχή του «διπλού αποτελέσματος» όπως τον περιγράφει ο αμερικανός φιλόσοφος Thom Nagel (1979), *«...υπάρχει μια ηθικής μορφής διάκριση ανάμεσα στο να επιφέρεις εσκεμμένα τον θάνατο ενός αθώου, είτε σαν αυτοσκοπό είτε ως μέσον, και στο να επιφέρεις αυτόν τον θάνατο ως παρενέργεια κάποιας άλλης εσκεμμένης ενέργειας. Στη δεύτερη περίπτωση ακόμα κι αν το αποτέλεσμα είναι προβλέψιμο, η πράξη δεν είναι δολοφονία και δεν εμπίπτει στην απόλυτη απαγόρευση... Με λίγα λόγια η αρχή του διπλού αποτελέσματος ισχυρίζεται ότι επιτρέπεται καμιά φορά να επιφέρει κανείς ως παρενέργεια των πράξεών του, κάτι που θα ήταν απολύτως ανεπίτρεπτο να επιφέρει εσκεμμένα. Η εφαρμογή της αρχής σε μια ένοπλη σύρραξη επιτρέπει κάποιον αριθμό αθώων θυμάτων ως παρενέργεια επίθεσης εναντίον δυνάμεων του εχθρού...»*.⁵³ Ωστόσο ακόμα και ο ίδιος ο Nagel, παραδέχεται ότι επειδή η εφαρμογή της αρχής του «διπλού αποτελέσματος» δεν είναι πάντα σαφής (όπως στις περιπτώσεις βομβαρδισμών), ενδέχεται να οδηγήσει σε υποκειμενικές ερμηνείες και αβεβαιότητα.

Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτό που γίνεται αντιληπτό μέσα από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, είναι ότι για να τηρηθεί το *jus in bello*, επιβάλλεται ο σεβασμός και η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Από

⁵² Κωνσταντίνος Α. Παπαγεωργίου, *Πόλεμος Και Δικαιοσύνη. Πολιτική Φιλοσοφία Για Τον Κόσμο* (Αθήνα, Πόλις, 2000), 308–309.

⁵³ Elizabeth & Tom Nagel, *Ηθικός Πόλεμος. Ηθική Εν Πολέμω* (Αθήνα, Εκκρεμές, 2002), 44–46.

τη μία πλευρά του ζυγού λοιπόν, τοποθετείται η πιθανή πρόκληση απωλειών ανάμεσα σε αμάχους και αθώους πολίτες, και από την άλλη πλευρά το άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που αναμένεται να κερδηθεί από την επικείμενη επίθεση. Αυτός που καλείται να πάρει την απόφαση και ουσιαστικά να γείρει την πλάστιγγα προς την μία ή την άλλη πλευρά, πρέπει να έχει πάντα κατά νου ότι δεσμεύεται από την αρχή της αναλογικότητας βάσει της οποίας το «κακό» που θα προκύψει από την απόφασή του αυτή, δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογα υπέρμετρο από το «καλό» που αναμένεται. Υπό αυτό το πρίσμα, η αρχή της αναλογικότητας σχετίζεται εμφανώς με τη λήψη αποφάσεων επί ουσιαστικών θεμάτων που άπτονται της στρατιωτικής πρακτικής. Τα εμπόλεμα Μέρη περιορίζονται όσον αφορά την αμοιβαία καταστροφή που δύνανται να επιφέρουν, η οποία δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογη με τους αντικειμενικούς σκοπούς του πολέμου, οι οποίοι δεν είναι άλλοι από τον υπερκερασμό του αντιπάλου. Ούτως ή άλλως το να επιφέρεις μεγαλύτερο «πόνου» στον αντίπαλο απ' ό,τι είναι αναγκαίος, εκτός του ότι αντιβαίνει σε μια άλλη βασική αρχή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αυτή «του ανώφελου πόνου» (Unnecessary Suffering), είναι και μη ρεαλιστική. Το πρόβλημα ανακύπτει όταν υπάρχει ασάφεια ως προς την αρχή της διάκρισης, όταν δηλαδή η διάκριση μεταξύ νόμιμων στρατιωτικών στόχων και μη στρατιωτικών στόχων δεν είναι προφανής. Στις περιπτώσεις αυτές η αρχή της αναλογικότητας παρέχει το κριτήριο, το οποίο είναι το αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα που θα αποκτηθεί σε σχέση με τις ανθρώπινες απώλειες μη μάχιμων μετά την εκτόξευση της επιθέσεως.

Ωστόσο, διαβάζοντας κάποιος τα άρθρα του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 στα οποία αποτυπώνεται η αρχή της αναλογικότητας και τα οποία παρατέθηκαν παραπάνω, δεν μπορεί παρά εύλογα να διερωτηθεί τι θεωρείται «υπερβολικό» κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, μιας κατάστασης δηλαδή όπου ο θάνατος και η καταστροφή θεωρούνται ως δεδομένα. Ο πόλεμος από την άλλη πλευρά είναι μια υπόθεση που θα διεξαχθεί και πρέπει να διεξαχθεί αποτελεσματικά, ή αλλιώς όπως πολύ ωμά το έθεσε ο Αμερικανός Στρατηγός George S. Patton το 1944, *«ο πόλεμος είναι μια αιματηρή υπόθεση. Πρέπει να*

*χύσεις το αίμα τους, ειδάλλως αυτοί θα χύσουν το δικό σου».*⁵⁴ Ανακύπτουν λοιπόν ερωτήματα ως προς το εφαρμοστικό πλαίσιο της αρχής της αναλογικότητας τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Πότε η χρήση βίας είναι «υπέρμετρη» ή «δυσανάλογη»; Ποιος και με ποια κριτήρια αποφασίζει πότε το «άμεσο» και «αποφασιστικό» στρατιωτικό πλεονέκτημα βαραίνει περισσότερο από τις ζωές αθώων πολιτών που δεν λαμβάνουν ενεργά μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις; Όλα αυτά τα θολά σημεία απαιτούν ειλικρινή και γενναία αντιμετώπιση με σκοπό την ενδυνάμωση της προστασίας που παρέχει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.⁵⁵

III.1.3. Η Αρχή της Αναγκαιότητας (Necessity) στο jus in bello

Σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο, τα κράτη στη περίπτωση της αυτοάμυνας και σε κατάσταση ανάγκης, πολλές φορές καταφεύγουν σε παράνομες πρακτικές που δεν συνάδουν προς τις διεθνείς τους υποχρεώσεις. Η ανάγκη της διασφάλισης των απειλούμενων ζωτικών συμφερόντων τους, αποτελεί την πρόφαση στην οποία προσφεύγουν συνήθως τα κράτη για να δικαιολογήσουν τις παρεκβάσεις από τους κανόνες του Ανθρωπιστικού Δικαίου και του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η επίκληση της ανάγκης όμως δεν δικαιολογεί την καταπάτηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και την παράκαμψη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, που περιορίζει το εύρος επιλογής των μέσων και μεθόδων διεξαγωγής του πολέμου. Ο πρώτος λόγος είναι διότι κάποιοι από τους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που παραβιάζονται με αυτή τη πρακτική, αποτελούν jus cogens, ο δεύτερος λόγος είναι ότι η δικαιολογία της κατάστασης ανάγκης έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της αναλογικότητας που αποτυπώνει την ισορροπία μεταξύ στρατιωτικού σκοπού και των αρχών του ανθρωπισμού, και τέλος διότι οι *«ρήτρες που επιτρέπουν στο κράτος εξαιρέσεις λόγω επείγουσας στρατιωτικής αναγκαιότητας εφαρμόζονται μόνο στις καταστάσεις εκείνες όπου αυτό ρητά προβλέπεται».*⁵⁶

⁵⁴ George S. Patton, " War Is a bloody, killing bussines. You' ve got to spill their blood, or they will spill yours".

⁵⁵ Robert P. Barnidge, "The Principle of Proportionality under International Humanitarian Law and Operation Cast Lead" (Columbia University Press, 2010), 279–280.

⁵⁶ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 43–44.

Όσον αφορά την έννοια της ανάγκης στο jus in bello, αυτή περιγράφεται στη βιβλιογραφία ως στρατιωτική αναγκαιότητα και αποτελεί μία από τις γενικές αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Σύμφωνα με πολλούς η στρατιωτική αναγκαιότητα συνδέεται άμεσα με την απαίτηση για αναλογικότητα στη διεξαγωγή των εχθροπραξιών. Μία από τις πρώιμες μορφές της αποτυπώνεται στο άρθρο 13 του Κώδικα Lieber σύμφωνα με το οποίο «...η στρατιωτική αναγκαιότητα προσδιορίζεται ως η αναγκαιότητα λήψης αυτών των μέτρων τα οποία είναι απαραίτητα για την διασφάλιση του τερματισμού του πολέμου και τα οποία είναι νόμιμα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο». ⁵⁷ Σε αυτή την αρχική της μορφή, η στρατιωτική αναγκαιότητα δεν εκλαμβάνονταν ως αντίθετη στις ανθρωπιστικές αξίες, στη πραγματικότητα ίσχυε ακριβώς το αντίθετο. ⁵⁸

Στη σύγχρονη εποχή η έννοια της στρατιωτικής αναγκαιότητας περιλαμβάνει την εφαρμογή οποιουδήποτε μέτρου που εξασφαλίζει τον επιτυχή τερματισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων και δεν αντιβαίνει στους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Σε αυτό το πλαίσιο, επιτρέπεται στα εμπόλεμα Μέρη η χρησιμοποίηση της ωμής βίας που είναι απαραίτητη για τον υπερκερασμό του αντιπάλου. Όσον αφορά τους στρατιωτικούς διοικητές στο πεδίο της μάχης, η έννοια της στρατιωτικής αναγκαιότητας μπορεί να προσδιορισθεί θετικά/επιτρεπτικά, καθώς τους δίνει το δικαίωμα επιλογής μέσων και μεθόδων, που δεν απαγορεύονται, για την διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων. Στον αντίποδα, με την αρνητική της μορφή, η έννοια περιορίζει τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων κατ' αυτόν τον τρόπο ώστε η ηγεσία του εχθρού να έχει πάντοτε τη δυνατότητα αποδοχής μίας διευθέτησης μέσω της διαπραγματευτικής οδού. Ωστόσο και οι δύο παραπάνω εκφάνσεις της έννοιας της στρατιωτικής αναγκαιότητας διαχέονται στο σύγχρονο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. ⁵⁹

Σύμφωνα με τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτός ο περιοριστικός ρόλος της στρατιωτικής αναγκαιότητας, καθώς επιβάλλει σε μια στρατιωτική δύναμη να δρα

⁵⁷ *Instructions for the Government of the Armies of the United States in the Field*, Prepared by Francis Lieber, promulgated as General orders No 100, 24 April 1863, reprinted in D. Schindler and J. Toman (eds.), *The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and other Documents* (3rd edn, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1988).

⁵⁸ Judith Gardam, "Necessity, Proportionality and the Use of Force by States" (Cambridge, Cambridge University Press), 8.

⁵⁹ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 45.

σύμφωνα με τους νόμους του πολέμου και δεν αφήνει περιθώρια παραβάσεων υπό το πρόσχημα του στρατιωτικά αναγκαίου. Με αυτό το τρόπο, μέσα από γενικές και ειδικές απαγορεύσεις, καθορίζονται τα όρια μέσα στα οποία επιτρέπονται οι καταστροφές εκείνες που είναι απαραίτητες και ανάλογες για την επίτευξη των δοθέντων στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών των εμπολέμων. Οι μαχητές αντίστοιχα οφείλουν να μην χρησιμοποιούν οποιαδήποτε μορφή βίας η οποία δεν είναι αναγκαία για την εκπλήρωση της αποστολής τους. Περαιτέρω στοιχεία της έννοιας της στρατιωτικής αναγκαιότητας αποτελούν η επείγουσα ανάγκη που δεν επιδέχεται καθυστερήσεων, η ανάγκη λήψης μέτρων για την όσο δυνατόν ταχύτερη πλήρη παράδοση του εχθρού, η ελεγχόμενη χρήση βίας και η λήψη μέτρων που δεν αντιβαίνουν στους νόμους και τα έθιμα του πολέμου.⁶⁰

Οι διατάξεις των συνθηκών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, επιτρέπουν ρητά δράσεις λόγω αναπόφευκτης στρατιωτικής αναγκαιότητας, αλλά όταν δεν συντρέχει αυτή η ανάγκη τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται, όπως αναφέρεται στο κοινό άρθρο 1 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, στην πιστή τήρηση των συνθηκών. Σήμερα η στρατιωτική αναγκαιότητα συχνά χαρακτηρίζεται ως αντιβαίνουσα στις αρχές του ανθρωπισμού, λόγω και της ασαφούς φύσης της, η οποία περιπλέκεται ακόμη περισσότερο με την αναφορά στους νόμιμους στόχους της βίας. Ωστόσο η επικρατούσα άποψη απορρίπτει θεωρίες που αποδέχονται την υπέρβαση των κανόνων του δικαίου (Kriegsraison- droit de necessite) σε μια εμπόλεμη σύρραξη, με σκοπό την επίτευξη των στρατιωτικών σκοπών. Με άλλα λόγια η επίτευξη της νίκης με οποιοδήποτε κόστος δεν αποτελεί επιλογή, καθώς η στρατιωτική αναγκαιότητα ωχριά μπροστά στο βάρος των αρχών του ανθρωπισμού.⁶¹

III.2. Ευθύνη Στρατιωτικών Διοικητών

Η ραγδαία εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου κατά τον 19^ο αιώνα βοήθησε στη προσπάθεια καταγραφής των πρώτων κανόνων για τον κολασμό των εγκλημάτων που τελούνται κατά τη διάρκεια του πολέμου. Αυτή η προσπάθεια αποτυπώθηκε και στα διάφορα εγχειρίδια στρατιωτικών κανονισμών που

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., 46.

εμφανίσθηκαν, χωρίς όμως να εξειδικεύουν τον καταλογισμό της ευθύνης στις περιπτώσεις παραβίασης των νόμων και των εθιμικών κανόνων του πολέμου. Αυτού του είδους τα εγκλήματα, που συνήθως αποκαλούνται εγκλήματα πολέμου, συχνά αποτελούν εκδηλώσεις μιας ευρύτερης συστηματικής κρατικής πολιτικής και τα συνηθέστερα υποκειμένα τέλεσής τους είναι μέλη κρατικών και μη συλλογικών μηχανισμών, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις μιας χώρας ή μια παραστρατιωτική οργάνωση. Είτε όμως πρόκειται για επίσημη κρατική υπηρεσία είτε για παραστρατιωτική οργάνωση, υπάρχει συγκεκριμένη οργάνωση και ιεραρχική δομή στην οποία τα μέλη ενσωματώνονται και υπακούουν. Στις περιπτώσεις τέλεσης εγκλημάτων πολέμου οι δράστες, λόγω της ύπαρξης της αλυσίδας της ιεραρχίας, συνήθως δεν δρουν αυτόνομα, αλλά είτε εκτελούν άμεσες διαταγές των ανωτέρων τους, είτε συμμετέχουν στην υλοποίηση ενός σχεδίου επιχειρήσεων που σχεδιάστηκε από αυτούς. Επίσης υπάρχει και η περίπτωση της τέλεσης εγκλημάτων πολέμου εν αγνοία των ιεραρχικά προϊσταμένων, λόγω της απουσίας επιτήρησης με τον προσήκοντα τρόπο. Στην πρώτη περίπτωση οι στρατιωτικοί διοικητές έχουν συμβάλλει άμεσα και ενεργά στην τέλεση του εγκλήματος πολέμου, και για αυτό το λόγο η δράση τους έχει συμμετοχικό χαρακτήρα. Πρόκειται δηλαδή είτε για συναυτουργία ή ηθική αυτουργία, είτε για άμεση ή απλή συνέργεια, ανάλογα με τις ειδικές περιστάσεις τελέσεως του εγκλήματος. Στη περίπτωση, όπου οι στρατιωτικοί διοικητές δεν λαμβάνουν άμεσο ρόλο στο σχεδιασμό ή την τέλεση του εγκλήματος, αλλά όμως δεν προλαμβάνουν τις πράξεις των υφισταμένων τους, η ευθύνη τους έχει έμμεσο χαρακτήρα και για τη θεμελίωσή της απαιτείται η συνδρομή διαφορετικών όρων.⁶²

III.2.1. Τα Πρώτα Βήματα και η Εξέλιξη της Έννοιας της Ευθύνης των Ανωτέρων

Το θέμα της ευθύνης των διοικητών στο πεδίο της μάχης, ως έννοια νομικού περιεχομένου, εμφανίζεται ήδη από την εποχή της αρχαιότητας σε κείμενα όπως αυτό του 6^{ου} αιώνα π.χ., «Η Τέχνη του Πολέμου»⁶³ του Κινέζου Στρατηγού και

⁶² Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. Καϊιάφα-Γκμπάντι Μ. Μπιτζιλέκη Ν. Παπαδαμάκη Α. Παπακυριάκου Θ. Νούσκαλη Γ. Ναζίρη Γ., *Τα Εγκλήματα Πολέμου: Οι Διεθνείς Υποχρεώσεις Της Ελλάδας Και Τα Αναγκαία Μέτρα Προσαρμογής* (Θεσσαλονίκη, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006), 294.

⁶³ Sun Tzu, *The Art of War*.

θεωρητικού του πολέμου Sun Tzu. Στα κείμενά του αναπτύσσει την ιδέα της ευθύνης που έχουν οι στρατιωτικοί διοικητές για την «ευγενή» συμπεριφορά που επιβάλλεται να δείχνουν οι υφιστάμενοί τους κατά τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών, επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο τις υφιστάμενες στρατιωτικές και πολιτικές πρακτικές της Ανατολής.

Σχεδόν δυο χιλιάδες χρόνια αργότερα, το 1474, ο Βουργουνδός Ιππότης Peter Von Hagenbach, ο οποίος ήταν ο στρατιωτικός και πολιτικός κυβερνήτης της επαρχίας της Upper Alsace, κατηγορήθηκε διότι ως ιεραρχικά ανώτερος δεν απέτρεψε τις ακρότητες που διαπράχθηκαν εναντίον αμάχων, από τα στρατεύματα που βρίσκονταν υπό τις διαταγές του κατά την κατοχή της πόλης Breisach. Στη συνέχεια δικάστηκε από ένα ad hoc δικαστήριο, το οποίο τον βρήκε ένοχο και τον καταδίκασε σε θάνατο δι' αποκεφαλισμού. Η περίπτωση του Von Hagenbach, θεωρείται από πολλούς ως μια πρώιμη μορφή διεθνούς ποινικού δικαστηρίου, το οποίο στηρίχθηκε στους εθιμικούς κανόνες δικαίου της εποχής. Επιπλέον, η απόφαση της καταδίκης του και η απόρριψη εκ μέρους του δικαστηρίου του υπερασπιστικού επιχειρήματος ότι «...*οι στρατιώτες οφείλουν τυφλή υποταγή εις τους ανωτέρους τους*», αναγνώρισε για πρώτη φορά την ευθύνη των διοικητών να αποτρέπουν πράξεις οι οποίες είναι παράνομες.⁶⁴

Αν και η αρχή της ευθύνης των ανωτέρων απασχόλησε τα δικαιοδοτικά όργανα από πολύ νωρίς, η εξέλιξή της ως νομική έννοια δεν παρατηρήθηκε παρά μόνο μετά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ο Κώδικας Lieber αρχικά, με κύριο αντικείμενο του την ανθρωπιστική μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου, περιείχε ψεύγματα της ιδέας της ευθύνης των ανωτέρων, καθώς ως μέσο επιβολής έθεσε την ποινική ευθύνη των διοικητών του στρατού, στις περιπτώσεις που δεν απέτρεπαν την κακομεταχείριση των αιχμαλώτων του αντιπάλου. Οι Συμβάσεις της Χάγης που ακολούθησαν το 1907, αποτέλεσαν τα πρώτα κείμενα που περιείχαν διατάξεις που καθόριζαν τις αρμοδιότητες και υποχρεώσεις των στρατιωτικών διοικητών κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά δεν συνέδεαν την ευθύνη αυτή με το χώρο του ποινικού δικαίου. Μόνο μετά το πέρας του Δεύτερου

⁶⁴ Max Markham, "The Evolution of Command Responsibility in International Humanitarian Law" (Stanford University, 2011), 52.

Παγκοσμίου Πολέμου έγινε εφικτή αυτή η σύνδεση, οδηγούμενη από την ανάγκη απόδοσης των ευθυνών στα άτομα που ήταν άμεσα ή έμμεσα υπεύθυνα για τη διάπραξη των ακροτήτων κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

Στον απόηχο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου τοποθετούνται δυο ορόσημα στην εξελικτική πορεία του σχήματος της ευθύνης των ανωτέρων. Το πρώτο από αυτά είναι η δίκη του Ιάπωνα Στρατηγού Tomoyuki Yamashita στις 29 Οκτωβρίου 1945, ο οποίος ήταν ο διοικητής των ιαπωνικών στρατευμάτων στις Φιλιππίνες το 1944, δηλαδή κατά τη διάρκεια της αμερικανικής εκστρατείας στον Ειρηνικό για την απελευθέρωση των εδαφών που βρισκόταν υπό ιαπωνική κατοχή. Κατά τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών σημειώθηκαν ακρότητες από τα ιαπωνικά στρατεύματα όπως βασανιστήρια και θανάτωση αμάχων πολιτών και αιχμαλώτων πολέμου. Το Σεπτέμβριο του 1945 ο Yamashita συνελήφθη και κατηγορήθηκε για την παράλειψη εκτέλεσης του καθήκοντός που είχε ως στρατιωτικός διοικητής, να αποτρέψει τους υφισταμένους του από την εκτέλεση των προαναφερθεισών πράξεων. Η υπερασπιστική γραμμή του Ιάπωνα Στρατηγού βασίστηκε στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των μαχών υπήρξε διακοπή των επικοινωνιών και κατάρρευση του συστήματος διοίκησης και ελέγχου με αποτέλεσμα ο ίδιος να μην ήταν σε θέση να ελέγξει τις πράξεις, των υπό διοίκηση στρατευμάτων του, ακόμα και αν γνώριζε γι' αυτές. Στη συνέχεια βρέθηκε ένοχος από το αμερικανικό στρατοδικείο που έλαβε χώρα στη Μανίλα και καταδικάστηκε στη ποινή του θανάτου. Εν συνεχεία οι συνήγοροι του κατέθεσαν προσφυγή στο Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών, το οποίο αναγνώρισε την αρχή της ευθύνης των στρατιωτικών διοικητών με το σκεπτικό ότι το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο «...επιβάλλει σε κάθε στρατιωτικό διοικητή το καθήκον να λαμβάνει κάθε δυνατό μέτρο προκειμένου να εμποδίζει την τέλεση τέτοιων πράξεων από τα πρόσωπα που βρίσκονται υπό τη διοίκησή του»⁶⁵ και για το λόγο αυτό απέρριψε την εν λόγω προσφυγή. Στις 23 Φεβρουαρίου 1946 παίχθηκε η τελευταία πράξη στην υπόθεση Yamashita, με τον Ιάπωνα Στρατηγό να οδηγείται στην αγχόνη. Η απόφαση Yamashita παρά την σαφή κατάδειξη της

⁶⁵ Kai Ambos, " Superior Responsibility" , κείμενο στο *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary Vol. 3*, ed. Antonio Cassese Paola Gaeta John R. W. D. Jones (Oxford, Oxford University Press, 2002), 825.

σχέσης μεταξύ της θέσης του στρατιωτικού διοικητή και των πράξεων των προσώπων υπό τη διοίκησή του, δεν έριξε φως στην υποκειμενική πλευρά του ζητήματος, δηλαδή στο επίπεδο της γνώσης ή έστω της αμελούς άγνοιας που είναι απαραίτητη ώστε ο στρατιωτικός διοικητής να φέρει την ποινική ευθύνη για τα εγκλήματα που διέπραξαν οι υφιστάμενοί του. Αυτός, καθώς και διάφορα διαδικαστικά θέματα της δίκης, ήταν ο λόγος που υπέστη δριμεία κριτική από μέρους της νομικής κοινότητας της εποχής.⁶⁶

Τον δεύτερο σταθμό στην εξέλιξη της αρχής της ευθύνης των ανωτέρων, αποτέλεσαν οι δίκες της Νυρεμβέργης και του Τόκυο κατά τις οποίες το εν λόγω ζήτημα αποτέλεσε κεντρικό νομικό θέμα. Στη περίπτωση της Νυρεμβέργης η δίκη διήρκεσε 218 μέρες και για να φθάσει το δικαστήριο στην έκδοση της απόφασης, χρειάστηκε να λάβει υπόψη του 300.000 ένορκες καταθέσεις, να ακούσει 240 μάρτυρες και να διαβάσει τα 2.360 αποδεικτικά έγγραφα που προσκόμισε η κατηγορούσα αρχή, καθώς και τα αντίστοιχα 2.700 της υπερασπίσεως. Από τις αποφάσεις της εν λόγω δίκης προέκυψαν οι ονομαζόμενες «Αρχές της Νυρεμβέργης» οι οποίες σύμφωνα με την απόφαση της 11 Δεκεμβρίου 1946 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, ανταποκρίνονται στην περί δικαίου συνείδηση της ανθρωπότητας. Στις δυο από αυτές, αφενός αποτυπώνεται με ξεκάθαρο τρόπο η «θετική υποχρέωση» ενός στρατιωτικού διοικητή να λάβει κάθε δυνατό μέτρο για να αποτρέψει οιαδήποτε παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου από τα πρόσωπα που τελούν υπό τις διαταγές του, αφετέρου διευρύνει την ευθύνη και στο επίπεδο των πολιτικών προϊσταμένων:

1. 1^η Αρχή: «Το γεγονός ότι το άτομο που διέπραξε το διεθνές έγκλημα ενήργησε ως αρχηγός κράτους ή ως δημόσιος λειτουργός, δεν το

⁶⁶ Ann Marie Prevost, "Race and War Crimes: The 1945 War Crimes Trial of General Tomoyuki Yamashita," *Human Rights Quarterly* 14 (1992): 319–329, εύρεση στην ιστοσελίδα:

<http://teachers.colonelby.com/krichardson/Grade%2012/Carleton%20%20Int%20Law%20Course/Week%205/RaceAndWarCrimes.pdf>

απαλλάσσει από την ευθύνη του κατά το Διεθνές Δίκαιο, ούτε συντελεί στο μετριασμό της ποινής του».

2. 2^η Αρχή: *«Το γεγονός ότι το άτομο ενήργησε μετά από διαταγή της κυβέρνησής του ή ανωτέρου του δεν το απαλλάσσει από την ευθύνη του κατά το Διεθνές Δίκαιο, αλλά μπορεί να ληφθεί υπόψη ως λόγος μετριασμού της ποινής, αν αυτό απαιτεί η δικαιοσύνη».*⁶⁷

Η πρώτη αρχή στηρίζεται στο άρθρο 7 του Χάρτη της Νυρεμβέργης και ορίζει ότι η προστασία που χαίρουν, υπό προϋποθέσεις, οι αντιπρόσωποι του κράτους, αίρεται στις περιπτώσεις διάπραξης εγκλημάτων καταδικαστέων από το Διεθνές Δίκαιο. Επιπλέον τα πρόσωπα που παραβιάζουν τους νόμους του πολέμου δεν δικαιούνται ασυλίας, ως κρατικοί αξιωματούχοι, στις περιπτώσεις όπου η κρατική εξουσιοδότηση για την τέλεση της αξιόποινης πράξης είναι εκτός των αρμοδιοτήτων τους κατά το Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο. Η δεύτερη αρχή βασίζεται στο άρθρο 8 του Χάρτου, και απορρίπτει την ιδέα ότι οι διαταγές των ανωτέρων μπορούν να αποτελέσουν υπερασπιστική γραμμή, εφόσον ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα της ηθικής επιλογής. Το γεγονός ότι ουδέποτε αναγνωρίστηκαν ελαφρυντικά, αποδεικνύει την αναγνώριση της εν λόγω αρχής από τα δίκαια όλων των κρατών, καθώς η κρίση δε στηρίζεται στις εξ άνωθεν διαταγές αλλά στην *«εν τοις πράγμασι δυνατότητα επιλογής»*.⁶⁸

Στη περίπτωση των δικών της Ιαπωνικής κυβέρνησης στο Τόκυο από το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο για την Άπω Ανατολή, ακολουθήθηκαν οι αρχές της Νυρεμβέργης ως προς τη σύνδεση μεταξύ της θέσης των κρατικών αξιωματούχων και της γνώσης τους, ή τουλάχιστον της υπαίτιας άγνοιάς τους, για τις πράξεις των υφισταμένων τους. Ωστόσο η αναγνώριση ενός είδους συλλογικής ευθύνης στους κατηγορούμενους, που αν και γνώριζαν για τις ακρότητες που

⁶⁷ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 325–328.

⁶⁸ *Ibid.*, 329.

διαπράττονταν δεν έκαναν κάτι για να τις αποτρέψουν, αποτέλεσε σημείο έντονης κριτικής τόσο από τη μειοψηφία όσο και από τη θεωρία.⁶⁹

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι μέχρι την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η επικρατούσα αντίληψη σχετικά με την ευθύνη των στρατιωτικών διοικητών, ήταν ότι οι ιεραρχικά κατώτεροι είχαν απόλυτο καθήκον υποταγής στις διαταγές των πρώτων, και κατά συνέπεια αυτοί (οι ανώτεροι) ήταν οι μόνοι φορείς της ποινικής ευθύνης. Η στροφή στο χώρο αυτό σημειώθηκε μετά τη λήξη του πολέμου και την ολοκλήρωση των δικών που προαναφέρθηκαν, όταν πλέον κατέστη σαφές μέσα από διεθνή νομικά κείμενα και αποφάσεις δικαιοδοτικών οργάνων ότι, η επίκληση διαταγών ανωτέρων δεν μπορεί από μόνη της να απαλλάξει κάποιον ιεραρχικά κατώτερο, από την ατομική ευθύνη που φέρει για τυχόν παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, που ο ίδιος τέλεσε.

Παρά ταύτα, είναι γενικώς αποδεκτό ότι για να αποδειχθεί η ευθύνη του ιεραρχικά ανώτερου πρέπει να συντρέχουν τρεις βασικές προϋποθέσεις. Πρώτον, θα πρέπει να υπάρχει μια σχέση προϊσταμένου – υφισταμένου. Αυτή η σχέση ενδέχεται να είναι είτε *de jure* είτε *de facto*, ανάλογα με το είδος της διοίκησης, του ελέγχου ή της εξουσίας που ασκείται. Δεύτερη προϋπόθεση είναι ο ανώτερος να γνώριζε ή να είχε λόγο να πιστέψει ότι οι υφιστάμενοί του τέλεσαν ή επρόκειτο να τελέσουν εγκληματικές πράξεις. Τέλος, τρίτη προϋπόθεση αποτελεί η αποτυχία του ανωτέρου να λάβει τα απαραίτητα εκείνα μέτρα για την αποτροπή ή τιμωρία των παραπάνω πράξεων.⁷⁰

Ωστόσο, η ρητή αποτύπωση της αρχής της ευθύνης των στρατιωτικών διοικητών, ήρθε το 1977 με το I Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, και συγκεκριμένα με τα άρθρα 86 και 87 τα οποία ρυθμίζουν το ζήτημα της ευθύνης των ανωτέρων, όχι όμως σε όλες τις περιπτώσεις αλλά μόνο ως προς τις παραβιάσεις των διατάξεων που περιλαμβάνονται στο υπόψη

⁶⁹ Neil Boister Robert Cryer, *The Tokyo International Military Tribunal: A Reappraisal* (Oxford, Oxford University Press, 2008), 234–236.

⁷⁰ Jamie Allan Williamson, “Some Considerations on Command Responsibility and Criminal Liability,” *International Review of the Red Cross* 90 (2008): 306, εύρεση στην ιστοσελίδα: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-870_williamson.pdf.

Πρωτόκολλο και αυτών στις Συμβάσεις της Γενεύης. Στο άρθρο 86 παρ.2 περιγράφονται οι προϋποθέσεις για την θεμελίωση της ποινικής ευθύνης των ανωτέρων, ενώ στο άρθρο 87 του Πρωτοκόλλου εξειδικεύεται το καθήκον «αποτροπής και καταστολής» παραβιάσεων του Δικαίου της Γενεύης που έχει κάθε στρατιωτικός διοικητής. Ειδικότερα σύμφωνα με τις παραπάνω διατάξεις, προκειμένου ένας στρατιωτικός διοικητής να βρεθεί κατηγορούμενος, θα πρέπει αφενός η παραβίαση να έχει τελεστεί από πρόσωπα υπό τις διαταγές του, αφετέρου ο ίδιος να ήταν ενήμερος ή να είχε πληροφορίες που θα τον οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι οι υφιστάμενοί του διέπραξαν ή πρόκειται να διαπράξουν το συγκεκριμένο έγκλημα. Τέλος, εφ' όσον συντρέχουν οι παραπάνω συνθήκες, να μην μερίμνησε για την λήψη των απαραίτητων μέτρων που είχε στη διάθεσή του για την αποτροπή ή καταστολή των εγκληματικών δράσεων.⁷¹ Για πρώτη φορά λοιπόν αποτυπώθηκαν με σχετική τουλάχιστον σαφήνεια οι αντικειμενικοί και υποκειμενικοί όροι του ζητήματος της ευθύνης των στρατιωτικών διοικητών, αποτελώντας τη βάση τόσο για τις σχετικές συζητήσεις στην Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ, όσο και για τις μεταγενέστερες κωδικοποιήσεις στα Καταστατικά των διαφόρων ad hoc Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων του ΟΗΕ που ακολούθησαν.

Εν κατακλείδι, η έννοια της ευθύνης ενός στρατιωτικού διοικητή στο πεδίο της μάχης αποτελεί ένα απαραίτητο στοιχείο για την διασφάλιση της προστασίας που παρέχει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο από την ανεξέλεγκτη δράση ιεραρχικά δομημένων μηχανισμών, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους ή μια παραστρατιωτική οργάνωση. Οι προσπάθειες κωδικοποίησης αυτής της ευθύνης και η ενσωμάτωσή της στις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αποτελούν δείγμα εξέλιξης και προόδου αυτού, παρά τις υφιστάμενες δυσχέρειες που εντοπίζονται κυρίως στη σύνδεση μεταξύ της αμέλειας πρόληψης του ανωτέρου και της εγκληματικής δράσης των υφισταμένων του. Παρά την πολυπλοκότητα του ζητήματος, ο κεντρικός πυρήνας της ιδέας παραμένει η

⁷¹ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. Καϊάφα-Γκμπάντι Μ. Μπιτζιλέκη Ν. Παπαδαμάκη Α. Παπακυριάκου Θ. Νούσκαλη Γ. Ναζίρη Γ., *Τα Εγκλήματα Πολέμου: Οι Διεθνείς Υποχρεώσεις Της Ελλάδας Και Τα Αναγκαία Μέτρα Προσαρμογής*, 308–309.

τιμωρία του στρατιωτικού διοικητή όχι για αυτά που έπραξαν τα πρόσωπα υπό την διοίκησή του, αλλά για το γεγονός ότι δεν ήταν σε θέση να τα αποτρέψει.

III.3. Η Προστασία των Αστικών Πληθυσμών στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

Η αρχή της προστασίας του αστικού πληθυσμού ενός κράτους σε εμπόλεμη κατάσταση διατρέχει τον 20^ο αιώνα, καθώς η βασική προϋπόθεση αναφορικά με τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων είναι ότι σε αυτές μετέχουν μόνο οι ένοπλες δυνάμεις των εμπολέμων μερών. Για αυτό το λόγο, κατά τη γενική αντίληψη, οι επιχειρήσεις εναντίον αμάχων θεωρούνταν ανέκαθεν, ως απαράδεκτη μέθοδος για την επίτευξη της νίκης.⁷²

Σύμφωνα με το Ανθρωπιστικό Δίκαιο, οι άμαχοι κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, απολαμβάνουν το δικαίωμα να δέχονται βοήθεια, η οποία αποτελεί έναν από τους έμπρακτους τρόπους υλοποίησης της αρχής της προστασίας από τη φρίκη του πολέμου. Πριν από το 1949 δεν υπήρχαν διατάξεις που να αναφέρονται ευθέως στην προστασία του άμαχου πληθυσμού, αλλά ο απόηχος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τις εκατόμβες των αθώων θυμάτων δεν άφηνε περιθώρια αμφισβήτησης για την ανάγκη ενός οργάνου σχεδιασμένου ειδικά για την προστασία των αμάχων κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Η ανάγκη αυτή τονίσθηκε κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και μέχρι τις μέρες μας, με την εμφάνιση πολλών και διαφορετικών μορφών ενόπλων συρράξεων σε ολόκληρη την υφήλιο, οι οποίες όμως είχαν όλες ως κοινό παρονομαστή, τα βάσανα και τα δεινά σε βάρος του άμαχου πληθυσμού. Αναμφίβολα οι διατάξεις σχετικά με την προστασία των αμάχων, αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της διπλωματικής διάσκεψης του 1949. Οι κανόνες που ρυθμίζουν την προστασία τους, διακρίνονται σε δυο κατηγορίες. Η πρώτη προβλέπει την προστασία του αστικού πληθυσμού από αυθαίρετες πρακτικές του αντιπάλου και ρυθμίζεται από την IV Σύμβαση της Γενεύης. Η

⁷² Κείμενο της Μαρίας Ν. Μαρούδα στο βιβλίο των Κωνσταντίνου Αντωνόπουλου Εμμανουέλα Δούση Νικόλαος Ζάικος Γιάννης Κτιστάκης Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας Ευθύμιος Δ. Παπασταυρίδης Κωνσταντίνος Σαλωνίδης Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης Άγγελος Μ. Συρίγος, *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, 545.

δεύτερη αφορά την προστασία κατά των αποτελεσμάτων των εχθροπραξιών και ρυθμίζεται από το Δίκαιο της Χάγης.⁷³

Ωστόσο η περιγραφή της προστασίας αστικών πληθυσμών δύναται να πραγματοποιηθεί, λαμβάνοντας υπόψη τις θεμελιώδεις αρχές της διάκρισης, της αναλογικότητας και της στρατιωτικής αναγκαιότητας όπως περιγράφηκαν παραπάνω, ενώ επίσης αναγκαίος είναι και ο προσδιορισμός των περιορισμών που ενέχει η μέθοδος στοχοποίησης και προσβολής στρατιωτικών στόχων.

III.3.1. Η Προστασία του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Εσωτερικές Ένοπλες Συρράξεις

Η Διπλωματική Διάσκεψη της Γενεύης στις 8 Ιουνίου 1977 κατέληξε στην υιοθέτηση του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, το οποίο ουσιαστικά ήρθε να καλύψει την ανεπάρκεια του κοινού άρθρου 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, καθώς το 80% περίπου των θυμάτων των ενόπλων συρράξεων από το 1945 και μετά, προερχόταν από μη διεθνούς χαρακτήρα συγκρούσεις και οι συγκρούσεις αυτές διεξάγονταν ολοένα και με μεγαλύτερη αγριότητα. Η σημασία του Πρωτοκόλλου έγκειται στην ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια εσωτερικών ενόπλων συρράξεων, διευκολύνοντας συγχρόνως την ερμηνεία των εθιμικών κανόνων, στις περιπτώσεις εκείνες όπου το Πρωτόκολλο δεν εφαρμόζεται, λόγω μη επικυρώσεως. Η μεγαλύτερη όμως συνεισφορά του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αφορά στην προστασία που προβλέπει για τον άμαχο πληθυσμό και των περιουσιών με τα άρθρα 13-16 (IV Μέρος), καθώς αντίστοιχες διατάξεις δεν εμπεριέχονται στο κοινό άρθρο 3. Η προστασία που προβλέπει κινείται στο πλαίσιο που έθεσαν οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης και το I Πρόσθετο Πρωτόκολλο αναφορικά με τον άμαχο πληθυσμό στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Ποιο συγκεκριμένα με τα παραπάνω άρθρα προβλέπονται:

⁷³ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 189.

Άρθρο 13: *Προστασία του αστικού πληθυσμού.* Ο αστικός πληθυσμός και οι άμαχοι θα απολαμβάνουν τη γενική προστασία κατά των αποτελεσμάτων των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Προκειμένου να έχει αποτέλεσμα αυτή η προστασία, οι παρακάτω κανόνες θα γίνονται αντικείμενο επιτήρησης σε όλες τις περιπτώσεις. Ο αστικός πληθυσμός και οι άμαχοι δεν θα αποτελούν αντικείμενο επίθεσης. Απαγορεύονται οποιεσδήποτε πράξεις ή απειλές βίας που στόχο έχουν να διασπείρουν τον τρόμο στον αστικό πληθυσμό. Οι άμαχοι θα απολαμβάνουν της προστασίας που παρέχεται από αυτό το μέρος, εκτός και για όσο χρονικό διάστημα λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες.

Άρθρο 14: *Προστασία των απαραίτητων για την επιβίωση του αστικού πληθυσμού αγαθών.* Απαγορεύεται η έλλειψη τροφής του αστικού πληθυσμού ως μέθοδος διεξαγωγής μάχης, καθώς επίσης και η επίθεση, καταστροφή και αχρήστευση για τον ίδιο λόγο, αγαθών που είναι απαραίτητα για την επιβίωση, όπως τρόφιμα, αγροτικές περιοχές που παράγουν τρόφιμα, σοδειές, ζώα, εγκαταστάσεις πόσιμου νερού, προμήθειες και αρδευτικά έργα.

Άρθρο 15: *Προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις.* Απαγορεύεται η επίθεση εναντίον έργων ή εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις όπως, υδροφράκτες, προχώματα και ηλεκτρικοί σταθμοί, ακόμη και αν αυτά αποτελούν στρατιωτικούς στόχους, καθώς μια τέτοια επίθεση ενδέχεται να προκαλέσει την απελευθέρωση επικίνδυνων δυνάμεων και να έχει ως επακόλουθο σοβαρές απώλειες μεταξύ του αστικού πληθυσμού.

Άρθρο 16: *Προστασία πολιτιστικών αντικειμένων και χώρων θρησκευτικής λατρείας.* Απαγορεύεται οποιαδήποτε πράξη εχθρότητας εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων θρησκευτικής λατρείας, που συνιστούν την πολιτιστική ή την πνευματική κληρονομιά των ανθρώπων, καθώς και η χρήση τους για την επίτευξη των στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών του πολέμου.

Τα παραπάνω άρθρα του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, στην ουσία επαναλαμβάνουν προβλέψεις άρθρων του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (51-56) χωρίς όμως να γίνεται ρητή αναφορά στις αρχές της αναλογικότητας ή της

διακρίσεως, αποδυναμώνοντας με αυτό τον τρόπο την προστασία εναντίον άνευ διακρίσεως ή δυσανάλογων επιθέσεων και κατ' επέκταση μειώνοντας τη σημασία ολόκληρου του IV τμήματος του Πρωτοκόλλου. Ωστόσο αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι το II Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 αποτελεί την πρώτη προσπάθεια της διεθνούς νομικής κοινότητας για τον περιορισμό των συνεπειών μίας εσωτερικής ένοπλης σύρραξης και τη μεγιστοποίηση της προστασίας του αστικού πληθυσμού.⁷⁴

III.3.2. Νόμιμοι Στρατιωτικοί Στόχοι υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

Ο προσδιορισμός της έννοιας του στρατιωτικού στόχου είναι προβληματικός, καθώς εκτός από αντικείμενα που εκ φύσεως είναι καθαρά στρατιωτικά (στρατόπεδα, στρατιωτικά αεροδρόμια, φάλαγγες στρατιωτικών οχημάτων, πολεμικά πλοία κλπ), περιλαμβάνει και αγαθά που λόγω στρατηγικής θέσης, προορισμού ή χρήσης, συνεισφέρουν στην επίτευξη των πολεμικών σκοπών του αντιπάλου.

Μια πρώτη προσέγγιση επί του θέματος επιχειρήθηκε στη Σύνοδο της Ουάσινγκτον το 1922, όπου η επιτροπή νομικών, προκειμένου να ετοιμάσει κανόνες διεξαγωγής του αεροπορικού πολέμου, επεξεργάστηκε ένα σχέδιο συνθήκης. Στους κανόνες αυτούς αποτυπώθηκε η θεμελιώδης αρχή σύμφωνα με την οποία *«...ο αεροπορικός βομβαρδισμός είναι νόμιμος μόνο όταν στρέφεται κατά ενός στρατιωτικού στόχου, δηλαδή ενός αντικειμένου του οποίου η καταστροφή ή βλάβη θα προσέδιδε στον εμπόλεμο ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα»*. Οι διατάξεις αυτές προσδιορίζουν τις περιπτώσεις νομίμων βομβαρδισμών, όπως αυτές εναντίον στρατιωτικών εγκαταστάσεων, εργοστασίων και γενικά υποδομών που χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς, ενώ ταυτόχρονα απαγορεύουν τον βομβαρδισμό κατοικημένων περιοχών που δεν βρίσκονται σε άμεση γεινίαση με τις περιοχές διεξαγωγής των πολεμικών επιχειρήσεων. Αν και ουδέποτε οι εν λόγω διατάξεις έλαβαν δεσμευτικό χαρακτήρα, εντούτοις χαρακτηρίστηκαν ως ειλικρινείς προσπάθειες

⁷⁴ Ibid., 145–157.

προσδιορισμού δικαίου για τον εναέριο πόλεμο καθώς ανταποκρίνονταν στους εθιμικούς κανόνες και τις γενικές αρχές του κατά ξηρά και θάλασσα πολέμου.⁷⁵

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καθώς και οι σύγχρονες ένοπλες συρράξεις αποτελούν παραδείγματα της κατάφορης παραβίασης των παραπάνω. Τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977 προσπάθησαν να καλύψουν τα υφιστάμενα κενά, με το I Πρωτόκολλο και συγκεκριμένα με το άρθρο 52 να ορίζει ως στρατιωτικούς στόχους εκείνους «...οι οποίοι από τη φύση, τοποθεσία, σκοπό ή χρήση συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων η ολική ή μερική καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση προσφέρει οριστικό στρατιωτικό πλεονέκτημα». Εκ του ορισμού λοιπόν προκύπτει, εκτός από το κριτήριο της φύσης του αντικειμένου, και ένα δεύτερο κριτήριο που πρέπει να καλύπτεται, αφού η προσβολή ενός στόχου θα πρέπει να προσφέρει ένα άμεσο και συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα σε αυτόν που την επιχειρεί.⁷⁶

Ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή αγαθό που ενδέχεται να αποτελέσει στόχο κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, μπορεί να έχει αξία για τις ένοπλες δυνάμεις, για τον άμαχο πληθυσμό ή και για τους δύο. Όσον αφορά την αποσαφήνιση του ζητήματος της χρήσης ή του σκοπού ενός στόχου, θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη παράγοντες όπως ο χρόνος και ο χώρος της επίθεσης. Δυσκολίες επίσης ενέχει και ο προσδιορισμός της στρατιωτικής αξίας ενός στόχου, δηλαδή του αναμενόμενου, όπως αναφέρει το άρθρο 52, στρατιωτικού πλεονεκτήματος εκ της μερικής ή ολικής καταστροφής αυτού. Ενώ λοιπόν, από τη μια πλευρά, το άρθρο 52 μας δίνει τον ορισμό των στρατιωτικών στόχων και επιβάλλει αυστηρά οι επιθέσεις να στρέφονται αποκλειστικά προς αυτούς, από την άλλη προσδιορίζει ενδεικτικά ποιοι θεωρούνται ως αστικοί στόχοι (κατοικίες, σχολεία, χώροι θρησκευτικής λατρείας) και απαγορεύει ρητά τις επιθέσεις εναντίον τους. Ωστόσο η δεύτερη παράγραφος του ίδιου άρθρου αναγνωρίζει το ενδεχόμενο ύπαρξης στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών σε αστικούς στόχους, που τους καθιστούν ουσιαστικά μέρος των πολεμικών επιχειρήσεων, άρα και νόμιμους στρατιωτικούς

⁷⁵ Ibid., 190–191.

⁷⁶ Κείμενο της Μαρίας Ν. Μαρούδα στο βιβλίο των Κωνσταντίνου Αντωνόπουλου Εμμανουέλα Δούση Νικόλαος Ζάικος Γιάννης Κτιστάκης Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας Ευθύμιος Δ. Παπασταυρίδης Κωνσταντίνος Σαλωνίδης Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης Άγγελος Μ. Συρίγος, *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, 551.

στόχους. Υπό αυτό το πρίσμα, στρατιωτικό στόχο αποτελούν και οι άμαχοι, εφόσον μετέχουν άμεσα στις εχθροπραξίες ή βρίσκονται εντός στρατιωτικών στόχων.⁷⁷

Ειδική προστασία έχουν στόχοι όπως φράγματα, αναχώματα, εγκαταστάσεις που περιλαμβάνουν επικίνδυνα έργα, πολιτιστικά μνημεία, νοσοκομεία, σχολεία, εγκαταστάσεις του Ερυθρού Σταυρού κ.λπ., των οποίων η προσβολή απαγορεύεται υπό κανονικές συνθήκες. Εάν όμως χρησιμοποιηθούν για την προώθηση και επίτευξη των στρατιωτικών σκοπών του αντιπάλου, τότε χάνουν την ασυλία τους και αντιμετωπίζονται ως νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι. Επίσης υπάρχουν και στόχοι διπλής χρήσης (Dual Use Targets), που χρησιμοποιούνται και από τις ένοπλες δυνάμεις και από τον άμαχο πληθυσμό και ανάλογα με τη χρήση τους προσφέρουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα (γέφυρες, σταθμοί ηλεκτρικής ενέργειας, υποδομές μεταφορών). Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι ζήτημα του στρατιωτικού διοικητή, με γνώμονά του τις αρχές της αναλογικότητας και της στρατιωτικής αναγκαιότητας, να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα και τις αναγκαίες προφυλάξεις κατά την επίθεση, ώστε να περιορίσει τις απώλειες σε ανθρώπινες ζωές. Τέλος, στις περιπτώσεις αμφιβολίας, την λύση δίνει το άρθρο 52 παρ. 3 του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, σύμφωνα με το οποίο «...σε περίπτωση αμφιβολίας κατά πόσο ένας στόχος ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε μη στρατιωτικούς σκοπούς, όπως χώρος λατρείας, οικία ή σχολείο, χρησιμοποιείται για να συμβάλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση, θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο», άρα απαγορεύεται η επίθεση εναντίον του.⁷⁸

III.3.3. Αναγκαίες Προφυλάξεις Στρατιωτικών Διοικητών Κατά την Επίθεση

Όπως προαναφέρθηκε, ο κάθε στρατιωτικός διοικητής που έχει την ευθύνη εξουσιοδότησης μιας επίθεσης εναντίον ενός στρατιωτικού στόχου, δεσμεύεται από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ως προς την απαίτηση

⁷⁷ Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 192–193.

⁷⁸ Κείμενο της Μαρίας Ν. Μαρούδα στο βιβλίο των Κωνσταντίνου Αντωνόπουλου Εμμανουέλα Δούση Νικόλαος Ζάικος Γιάννης Κτιστάκης Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας Ευθύμιος Δ. Παπασταυρίδης Κωνσταντίνος Σαλωνίδης Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης Άγγελος Μ. Συρίγος, *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, 552.

λήψης όλων εκείνων των αναγκαίων προληπτικών μέτρων για τον περιορισμό των ανθρώπινων απωλειών, ειδικά στις περιπτώσεις όπου υπάρχει αμφιβολία ως προς το κατά πόσο ο υπό επίθεση στόχος είναι νόμιμος στρατιωτικός ή όχι. Τα προληπτικά μέτρα που είναι υποχρεωμένος ο εκάστοτε διοικητής να λαμβάνει, χωρίζονται από τις ρυθμίσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου σε προφυλακτικά μέτρα κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και σε προφυλακτικά μέτρα κατά των συνεπειών των επιθέσεων, και περιγράφονται στα άρθρα 57 και 58 του IV κεφαλαίου του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977:

Άρθρο 57: Προφυλακτικά μέτρα.

1. Κατά τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων θα λαμβάνεται συνεχής μέριμνα αποφυγής επιθέσεως κατά του αστικού πληθυσμού, ιδιωτών και αστικών αντικειμένων.

2. Αναφορικά με επιθέσεις, θα πρέπει να ληφθούν τα ακόλουθα προφυλακτικά μέτρα:

α) εκείνοι οι οποίοι σχεδιάζουν ή αποφασίζουν μια επίθεση:

i) θα λαμβάνουν κάθε εφικτό μέτρο προκειμένου να πιστοποιήσουν ότι οι υπό επίθεση αντικειμενικοί στόχοι δεν είναι ούτε ιδιώτες, ούτε αστικοί στόχοι και δεν υπόκεινται σε ειδική προστασία, αλλά είναι στρατιωτικοί αντικειμενικοί στόχοι, κατά την έννοια του άρθρου 52 παρ 2 και ότι επίθεση εναντίον τους δεν απαγορεύεται από τις διατάξεις του παρόντος Πρωτοκόλλου.

ii) θα αποφύγουν τη λήψη απόφασης για εξαπόλυση οποιασδήποτε επίθεσης η οποία αναμένεται να προκαλέσει ενδεχόμενη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραυματισμούς ιδιωτών, ζημιές σε αστικά αντικείμενα ή συνδυασμό τους που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός σε συνάρτηση με το σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

β) επίθεση θα ματαιωθεί ή θα αναβληθεί, εάν καταστεί εμφανές, ότι ο αντικειμενικός στόχος δεν είναι στρατιωτικός ή ότι υπόκειται σε ειδική προστασία ή ότι η επίθεση πρέπει να αναμένεται ότι θα προκαλέσει ενδεχόμενη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραυματισμούς ιδιωτών, ζημιές

σε αστικά αντικείμενα, ή συνδυασμό όλων αυτών που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός σε συνάρτηση με το σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

γ) αποτελεσματική προηγούμενη προειδοποίηση θα παρέχεται αναφορικά με επιθέσεις οι οποίες δύναται να έχουν επίπτωση στον αστικό πληθυσμό, εκτός εάν δεν το επιτρέπουν οι περιστάσεις.

3. Εάν για την απόκτηση παρεμφερούς στρατιωτικού πλεονεκτήματος είναι δυνατή η επιλογή ανάμεσα σε διάφορους στρατιωτικούς στόχους, ο αντικειμενικός στόχος που θα επιλεγεί είναι αυτός, η επίθεση κατά του οποίου είναι δυνατόν να προκαλέσει το μικρότερο κίνδυνο σε απώλειες ανθρώπινων ζωών και ζημιών σε αστικά αντικείμενα.

4. Κατά τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων στη θάλασσα ή στον αέρα, κάθε Εμπόλεμο Μέρος Συμμορφούμενο προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, που πηγάζουν από τους κανόνες Διεθνούς Δικαίου, όπως αυτοί εφαρμόζονται σε ένοπλη σύγκρουση, θα λαμβάνει όλα τα δυνατά προφυλακτικά μέτρα αποφυγής απωλειών σε ανθρώπινες ζωές και ζημιών σε αστικά αντικείμενα.

5. Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου δε δύναται να ερμηνευθεί ότι εξουσιοδοτεί οποιοσδήποτε επιθέσεις εναντίον του αστικού πληθυσμού, ιδιωτών ή αστικών αντικειμένων.⁷⁹

Άρθρο 58: Προφυλακτικά μέτρα κατά των συνεπειών των επιθέσεων.

Τα Εμπόλεμα Μέρη στο μέγιστο δυνατό βαθμό:

α) με την επιφύλαξη του άρθρου 49 της IV Σύμβασης, θα καταβάλουν προσπάθειες απομάκρυνσης του αστικού πληθυσμού, αμάχων κατοίκων και αστικών αντικειμένων υπό τον έλεγχό τους από την περιοχή των πολεμικών επιχειρήσεων,

⁷⁹ Άρθρο 57 | Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης του 1977 Βλ. Π. Νάσκου Περράκη, *ΚΩΔΙΚΑΣ Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου* (Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2013), 211.

β) Θα αποφεύγουν τον εντοπισμό στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων εντός ή κοντά σε πυκνοκατοικημένες περιοχές,

γ) Θα λαμβάνουν άλλα αναγκαία προφυλακτικά μέτρα προστασίας αστικού πληθυσμού, άμαχων κατοίκων και αστικών αντικειμένων υπό τον έλεγχο τους κατά των κινδύνων που πηγάζουν από στρατιωτικές επιχειρήσεις.⁸⁰

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα «πολιτισμένα» κράτη κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων είναι υποχρεωμένα να ακολουθούν κάποιες βασικές αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ορισμένες εκ των οποίων έχουν γενικότερο χαρακτήρα, όπως η αρχή του ανθρωπισμού και άλλες οι οποίες εμπίπτουν στο πιο εξειδικευμένο μέρος των ρυθμίσεων διεξαγωγής των πολεμικών επιχειρήσεων, όπως είναι η αρχή της αναλογικότητας, της διάκρισης και της στρατιωτικής αναγκαιότητας. Κάποιες από τις παραπάνω αρχές συμπληρώνουν η μια την άλλη, ενώ κάποιες άλλες λειτουργούν ανταγωνιστικά μεταξύ τους, όπως για παράδειγμα ο ανθρωπισμός με την στρατιωτική αναγκαιότητα. Σε κάθε περίπτωση εκείνοι που φέρουν την ευθύνη για τον σχεδιασμό και την απόφαση μιας επίθεσης, θα πρέπει αφενός να επιδιώκουν την ισορροπία μεταξύ των παραπάνω αρχών, αφετέρου να τις έχουν πάντα ως γνώμονα κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ειδικότερα όταν προκύπτουν ζητήματα αμφιβολίας περί του τι είναι «νόμιμο» στη μάχη.

⁸⁰Άρθρο 58 I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης του 1977 Βλ. Ibid, 212.

IV. ΟΙ «ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ» ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

IV.1. Γενικά

Ο όρος «παράπλευρες απώλειες» (Collateral Damage) δεν αναφέρεται πουθενά ούτε στο δίκαιο της Γενεύης ούτε στο δίκαιο της Χάγης. Πρώτη φορά εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970 και προέκυψε κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης της βόμβας υδρογόνου, από τον Αμερικανικό Στρατό επί Προεδρίας Κάρτερ. Στην ουσία ο όρος προέκυψε από την λανθασμένη αντίληψη ότι η βόμβα υδρογόνου θα μπορούσε να σκοτώσει μόνο τους ανθρώπους αφήνοντας άθικτες τις υποδομές και το περιβάλλον, άρα αποφεύγοντας τις «παράπλευρες απώλειες».⁸¹ Έκτοτε ο όρος «παράπλευρες απώλειες» χρησιμοποιείται για να περιγράψει με συντομία την ακούσια και τυχαία πρόκληση θανάτου ή τραυματισμού αμάχων ή ζημιών σε μη στρατιωτικά αντικείμενα (“incidental loss of life or injury to civilians or damage to civilian objects). Ο όρος στηρίζεται σε δυο από τις προαναφερθείσες κεντρικές αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, της αναλογικότητας και της διάκρισης.

IV.2. Προστασία Αμάχων ή Αντικειμενικός Σκοπός;

Όπως ακριβώς δεν αναφέρεται ο όρος «παράπλευρες απώλειες» στις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αντίστοιχα δεν υπάρχει ρητή αναφορά στον όρο «αναλογικότητα», καθώς αυτή περιγράφεται εμμέσως ως αρχή στις ρυθμίσεις των άρθρων του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977. Ωστόσο για την εφαρμογή των εν λόγω ρυθμίσεων, κατά τη διάρκεια μιας επίθεσης, απαιτείται ο συνυπολογισμός αφενός του κόστους της απώλειας της ζωής αθώων πολιτών, αφετέρου του κέρδους που θα προκύψει από το άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα. Εάν οι παράπλευρες απώλειες είναι υπερβολικές σε σχέση με το επιδιωκόμενο άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα, τότε η επίθεση απαγορεύεται. Αντίστροφα εάν το αναμενόμενο εκ της επιθέσεως, στρατιωτικό πλεονέκτημα είναι τέτοιας σημασίας

⁸¹ Carl Cannon, “Collateral Damage, The Question Nagging at the World’s Conscience Is, What Cost Will Innocent Iraqis Bear?,” *NAT’L J.*, no. Mar. 15 (2003), εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.nationaljournal.com/magazine/foreign-affairs-collateral-damage-20030315>.

που δικαιολογεί την πρόκληση παράπλευρων απωλειών, τότε ο σχεδιασμός και η εκτέλεση της επίθεσης είναι νόμιμη. Υπό αυτό το πρίσμα, η αρχή της αναλογικότητας αναγνωρίζει ότι η πρόκληση παράπλευρων απωλειών είναι νομικά αποδεκτή εφόσον ήταν ακούσια και πιθανώς αναπόφευκτη. Ωστόσο, στο πρακτικό πεδίο εφαρμογής η πρόκληση παράπλευρων απωλειών ενδέχεται να προκύψει και ως αποτέλεσμα άλλων παραγόντων, όπως η μηχανική δυσλειτουργία οπλικών συστημάτων, το ανθρώπινο λάθος ή ακόμα και λόγω της σύγχυσης που επικρατεί στο πεδίο της μάχης.

Γίνεται λοιπόν εύκολα αντιληπτή η στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο ζήτημα των παράπλευρων απωλειών και στην ιδέα της αναλογικότητας, ακόμα και αν οι διατάξεις του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν δίνουν μια ξεκάθαρη αποτύπωση του τι θεωρείται «υπερβολικό» αναφορικά με το θάνατο αθώων πολιτών. Αυτή η ασάφεια οδήγησε πολλές χώρες που συμμετείχαν στη Διπλωματική Διάσκεψη της Γενεύης το 1977, να εκφράσουν τις επιφυλάξεις τους σχετικά με την αρχή της αναλογικότητας, καθώς υπήρξαν φόβοι ότι οι στρατιωτικοί διοικητές στο μέλλον ενδέχεται να κατηγορηθούν για διάπραξη εγκλημάτων πολέμου, μη λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι εν καιρώ πολέμου ένας διοικητής καλείται να λάβει αποφάσεις βασισμένες σε ελλιπείς πληροφορίες. Ανάμεσα σε αυτές τις χώρες ήταν και η Ιταλία η οποία εξέφρασε την άποψη ότι οι στρατιωτικοί διοικητές και οι υφιστάμενοί τους που εμπλέκονται στη διαδικασία σχεδιασμού και εκτέλεσης μιας επίθεσης, αναγκάζονται να λάβουν αποφάσεις που στηρίζονται σε εκτιμήσεις πληροφοριών απ' όλες τις διαθέσιμες, εκείνη τη στιγμή, πηγές.⁸²

Πλέον των παραπάνω επιφυλάξεων, υπάρχει και το θέμα της υποκειμενικότητας στην κρίση ενός εκάστου. Καθώς η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει στους στρατιωτικούς διοικητές να βάλουν στη ζυγαριά από τη μια πλευρά τις ενδεχόμενες συνέπειες της επίθεσης στον άμαχο πληθυσμό, και από την άλλη τη σημασία του άμεσου στρατιωτικού πλεονεκτήματος, γίνεται αντιληπτό ότι αυτοί καλούνται να λύσουν μια εξίσωση της οποίας οι μεταβλητές δεν μπορούν να

⁸² Richard John Galvin, "The ICC Prosecutor, Collateral Damage, and NGOs: Evaluating the risk of a politicized prosecution," *University of Miami International and Comparative Law Review* Fall, 2005, έρευνα στην ιστοσελίδα: <https://litigation-essentials.lexisnexis.com/webcd/app?action=DocumentDisplay&crawlid=1&doctype=cite&docid=13+U.+Miami+Int%27I+%26+Comp.+L.+Rev.+1&srctype=smi&srcid=3B15&key=da8e8246d8c3743464ce7bce769bd24e>.

ποσοστοποιηθούν με ακρίβεια. Πλέον της αδυναμίας ποσοστοποίησης των μεταβλητών της εξίσωσης, ο διοικητής βρίσκεται μπροστά σε ένα ακόμη δυσεπίλυτο πρόβλημα, καθώς οι αξίες που συνεκτιμά, η προστασία πολιτών και ο στρατιωτικός αντικειμενικός σκοπός, αποτελούν αντικρουόμενες έννοιες. Σε αυτό το πλαίσιο η κρίση του λήπτη αποφάσεων, καθώς θα σταθμίζει με τα δικά του κριτήρια τις μεταβλητές, θα είναι αναπόφευκτα υποκειμενική. Ωστόσο, παρά την προβληματική που περιγράφηκε, οποιαδήποτε κατάφορη παραβίαση της αρχής θα είναι πάντοτε ευδιάκριτη και νομικά κολάσιμη.⁸³

IV.3. Στοχοποίηση και Μέθοδος Υπολογισμού Παράπλευρων Απωλειών

Για την καλύτερη κατανόηση του ζητήματος των παράπλευρων απωλειών θα πρέπει να εξεταστεί όχι μόνο η νομική του διάσταση μέσα από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αλλά και η επιχειρησιακή του διάσταση μέσα από τις διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων και περιγράφονται στα στρατιωτικά εγχειρίδια εκστρατείας. Καθώς ο πόλεμος με την κλασική του μορφή, των συμβατικών μαζικών συγκρούσεων, έχει μάλλον εκλείψει, το ζήτημα των παράπλευρων απωλειών σχετίζεται περισσότερο με επιχειρήσεις που λαμβάνουν χώρα σε κατοικημένους τόπους όπου η διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων γίνεται ακόμη πιο δύσκολη. Λόγω ακριβώς της ειδικής φύσης αυτής της μορφής του αγώνα, το μέσο που εμπλέκεται περισσότερο είναι το αεροπορικό. Διαχρονικά το μεγαλύτερο μέρος παράπλευρων απωλειών που προκύπτει κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης προέρχεται από αεροπορικούς βομβαρδισμούς, έστω και αν στις περισσότερες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται τα επανομαζόμενα «έξυπνα όπλα».

Ωστόσο, λίγα είναι τα κράτη των οποίων οι Ένοπλες Δυνάμεις διαθέτουν την ανάλογη τεχνολογία για την επίτευξη επιθέσεων ακριβείας, και πολύ λιγότερα αυτά που διαθέτουν αντίστοιχη τεχνογνωσία για τον υπολογισμό των παράπλευρων απωλειών που ενδέχεται να προκύψουν ως συνέπεια μιας επίθεσης εναντίον ενός στόχου. Οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, δεν διαθέτουν την ανάλογη τεχνογνωσία αλλά και αυτές μαζί με άλλες, στο πλαίσιο των επιχειρήσεων του ΝΑΤΟ, επωφελούνται από τις δυνατότητες των αμερικανικών

⁸³ Ibid.

Ενόπλων Δυνάμεων που κατά βάση αναλαμβάνουν τέτοιου είδους αποστολές. Για το λόγο αυτό οι πληροφορίες που θα παρατεθούν παρακάτω αναφορικά με τη διαδικασία της στοχοποίησης⁸⁴ (περιγραφή της διαδικασίας στοχοποίησης παρατίθενται και στο Εγχειρίδιο Εκστρατείας 100-4 «ΣΤΟΧΟΠΟΙΗΣΗ» του Ελληνικού Στρατού το οποίο έχει στηριχθεί στο αντίστοιχο εγχειρίδιο του αμερικανικού στρατού, και δεν είναι διαβαθμισμένο) καθώς και με τη μεθοδολογία υπολογισμού των παράπλευρων απωλειών⁸⁵, έχουν αντληθεί από στρατιωτικά εγχειρίδια των αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων, που μπορούν να ανευρεθούν ελεύθερα στο διαδίκτυο και δεν περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες.

IV.3.1. Στρατιωτικοί Στόχοι και Χαρακτηριστικά Αυτών

Σύμφωνα με τα στρατιωτικά εγχειρίδια, ένας στόχος μπορεί να είναι οποιοδήποτε αντικείμενο ή οντότητα εναντίον του οποίου μπορούν να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα ή δράση. Ενδέχεται να είναι περιοχή, εγκατάσταση, δύναμη, εξοπλισμός, ικανότητα, άτομο ή ομάδα ατόμων, ή ακόμα και συμπεριφορά, εφόσον η δράση εναντίον των προαναφερθέντων θα μπορούσε να υποστηρίξει την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών του πολέμου. Η σημασία ενός στόχου πηγάζει από αυτήν ακριβώς την εκτιμώμενη σχέση του με την προαγωγή των σκοπών ενός στρατιωτικού διοικητή σε όλα τα επίπεδα, στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό.

Κάθε στόχος έχει μοναδικά χαρακτηριστικά, τα πιο σημαντικά εκ των οποίων επηρεάζουν τη διαδικασία στοχοποίησης καθώς από αυτά εξαρτώνται ο εντοπισμός του στόχου, η αναγνώρισή του και η κατηγοριοποίησή του για μελλοντική παρακολούθηση, ανάλυση, εκτίμηση και ενδεχόμενη προσβολή του. Τα χαρακτηριστικά των στόχων χωρίζονται σε πέντε κύριες κατηγορίες, όπως παρακάτω:

1. Φυσικά χαρακτηριστικά. Αυτή η κατηγορία αφορά τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν το τι είναι ο συγκεκριμένος στόχος και προσλαμβάνονται εκ των πέντε αισθήσεων ή μέσω συστημάτων αισθητήρων.

⁸⁴ "Joint Targeting" (JOINT PUBLICATION 3-60).

⁸⁵ "No Strike and the Collateral Damage Estimation Methodology" (CHAIRMAN OF THE JOINT CHIEFS OF STAFF INSTRUCTION 3160.01).

Συνήθως επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το είδος, τον αριθμό των οπλικών συστημάτων και τη μέθοδο που θα ακολουθηθεί για την προσβολή του στόχου. Περιλαμβάνουν πληροφορίες όπως, η τοποθεσία, το σχήμα, το μέγεθος της επικαλυπτόμενης περιοχής, εξωτερική εμφάνιση, δομική σύνθεση, βαθμό οχύρωσης, ηλεκτρομαγνητική υπογραφή, κινητικότητα ή σταθερότητα, βαθμό συγκέντρωσης ή αποκέντρωσης των επιμέρους στοιχείων κλπ.

2. Λειτουργικά χαρακτηριστικά. Αυτή η κατηγορία μας δίνει πληροφορίες για το τι κάνει ένας στόχος και τον τρόπο με τον οποίο το κάνει. Περιγράφουν τη λειτουργία του στόχου ως μέρους του εχθρικού συστήματος, το επίπεδο δραστηριότητάς του, την κατάσταση λειτουργικότητας και σε ορισμένες περιπτώσεις μας παρέχουν εικόνα για το πόσο σημαντικός είναι ο στόχος για τον αντίπαλο. Πολλές φορές είναι δύσκολο να διακρίνουμε τα λειτουργικά χαρακτηριστικά ενός στόχου καθώς δεν μπορούν να παρατηρηθούν άμεσα, οπότε η υιοθέτηση εύλογων συμπερασμάτων προκύπτει συνήθως αφενός μέσα από προσεκτικές εκτιμήσεις δεδομένων πληροφοριών, αφετέρου μέσω επαγωγικής ή αφαιρετικής λογικής. Περιλαμβάνουν πληροφορίες για την αναφερόμενη δραστηριότητα του στόχου, για την επιχειρησιακή του κατάσταση, το ποσοστό λειτουργικότητάς του, τα υλικά που απαιτούνται για τη λειτουργία του, τις δυνατότητες αυτοάμυνας που διαθέτει, τη σημασία του για τον εχθρό σε στρατηγικό επίπεδο (π.χ. ο ρόλος του στο γεωπολιτικό σύστημα, ή η πολιτισμική του σημασία), η διασύνδεσή του με άλλα συστήματα, καθώς και τα αδύναμα σημεία του.

3. Γνωστικά – Διανοητικά χαρακτηριστικά. Αφορούν στοιχεία που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο ένας στόχος σκέφτεται, ασκεί έλεγχο ή επεξεργάζεται πληροφορίες. Αυτή η κατηγορία χαρακτηριστικών είναι κρίσιμη για την διαδικασία στοχοποίησης, καθώς σχεδόν κάθε εχθρικό σύστημα διαθέτει μια κεντρική λειτουργία ελέγχου, η οποία αν εξουδετερωθεί μπορεί να προσδώσει τα επιθυμητά αποτελέσματα προσβολής του στόχου. Όπως και η προηγούμενη κατηγορία, έτσι και αυτή περιλαμβάνει στοιχεία που είναι δύσκολο να συλληθούν, όπως ο τρόπος με τον οποίο ο στόχος συλλέγει πληροφορίες, πως τις επεξεργάζεται, ο κύκλος εργασίας του, και στις περιπτώσεις που ο στόχος αφορά άτομο ή ομάδα ατόμων, ο τρόπος σκέψης τους, η συμπεριφορά τους και τα βαθύτερα κίνητρά τους.

4. Περιβαλλοντολογικοί παράγοντες. Αφορά παράγοντες που περιγράφουν την επίδραση του περιβάλλοντος επί του στόχου. Συνήθως οι ίδιοι παράγοντες επηρεάζουν τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους παρατήρησης και προσβολής του στόχου. Περιλαμβάνουν τις επικρατούσες ατμοσφαιρικές συνθήκες στη περιοχή του στόχου (θερμοκρασία, ορατότητα, κλπ.), τη διαμόρφωση του εδάφους, φυσική εγγύτητα σε άμαχο πληθυσμό ή φίλιες δυνάμεις, εξαρτήσεις με πρώτες ύλες, ενέργεια ή νερό, κλπ.

5. Χρονική ευαισθησία. Η σημασία των πιθανών προς επίθεση στόχων διαρκώς αλλάζει, λόγω της δυναμικής φύσης και του διαρκώς μεταβαλλόμενου σύγχρονου πεδίου της μάχης. Όταν η σημασία ενός στόχου αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για τις φίλιες δυνάμεις ή η προσβολή του να προσδίδει ένα σημαντικό τακτικό πλεονέκτημα, τότε ο αρμόδιος διοικητής μπορεί να τον χαρακτηρίσει ως «χρονικά ευαίσθητο» στόχο (Time Sensitive Target – TST) και να εξουσιοδοτήσει την άμεση προσβολή του.

IV.3.2. Διαδικασία Στοχοποίησης (Targeting)

Στοχοποίηση (Targeting) είναι η διαδικασία της επιλογής των στρατιωτικών στόχων και ο καθορισμός των επιθυμητών αποτελεσμάτων επί αυτών, ώστε να επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί του διοικητή, η κατάταξή τους ανάλογα με σειρά προτεραιότητας, καθώς και η επιλογή του καταλληλότερου μέσου προσβολής αυτών, λαμβάνοντας υπόψη τις εκάστοτε επιχειρησιακές απαιτήσεις και δυνατότητες. Σκοπός της στοχοποίησης είναι η ενσωμάτωση και ο συντονισμός των πυρών - μέσων κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων με τις απαιτήσεις των άλλων λειτουργιών του πεδίου της μάχης όπως, η διοίκηση και ο έλεγχος (Command and Control), η συλλογή πληροφοριών (Intelligence), η Διοικητική Μέριμνα, η Προστασία Δυνάμεων (Force Protection) και η λήψη αποφάσεων.

Η στοχοποίηση εφαρμόζεται σε όλα τα είδη των επιχειρήσεων, τόσο σε πολεμικές συρράξεις όσο και σε επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης, και διεξάγεται κατά τη σύνταξη των σχεδίων αλλά και κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Στη δεύτερη περίπτωση μάλιστα, αποτελεί επαναλαμβανόμενη επιτελική διαδικασία που λαμβάνει χώρα καθημερινά, για να σχεδιάσει την

προσβολή στόχων της μεθεπόμενης ημέρας. Αποτελεί δυναμική διαδικασία που μπορεί να παρακολουθεί τις μεταβολές των συνθηκών και την αλλαγή της τακτικής καταστάσεως στο πεδίο της μάχης, βάση των επανεκτιμήσεων, και να προσαρμόζεται αναλόγως.⁸⁶

Η διαδικασία της στοχοποίησης κατά τη διάρκεια μιας στρατιωτικής εκστρατείας υλοποιείται μέσα από μια επαναλαμβανόμενη κυκλική λειτουργία, της οποίας τα βήματα λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα, γνωστή ως «Κύκλος της στοχοποίησης» (Targeting Cycle). Τα βήματα του κύκλου της στοχοποίησης παρέχουν ένα πλαίσιο εργασίας ώστε αφενός να εξασφαλισθεί ή επιτυχής διεξαγωγή της προσβολής των επιλεγέντων στόχων, αφετέρου να αποφευχθούν ανεπιθύμητες συνέπειες της επίθεσης, όπως η πρόκληση παράπλευρων απωλειών. Ο κύκλος της στοχοποίησης περιλαμβάνει έξι βήματα ή φάσεις, τα οποία λειτουργούν ταυτόχρονα χωρίς χρονικούς περιορισμούς, και περιγράφονται συνοπτικά όπως παρακάτω:

1. 1^η Φάση: Τελική Κατάσταση και Αντικειμενικοί Σκοποί διοικητή.

Η κατανόηση της επιθυμητής τελικής κατάστασης, της πρόθεσης του διοικητή και των αντικειμενικών σκοπών που επιθυμεί να επιτύχει, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική έναρξη του κύκλου της στοχοποίησης. Σ' αυτή τη φάση αναλύεται η δοθείσα αποστολή μέσα από την οποία προκύπτει η αρχική πρόθεση του διοικητή. Αυτή αποτελεί μια καθαρή διατύπωση αναφορικά με το σκοπό της στρατιωτικής επιχείρησης και της επιθυμητής τελικής κατάστασης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία εντοπίζονται αντικειμενικοί σκοποί, επιθυμητά αποτελέσματα και απαιτούμενα έργα. Στη συνέχεια τα παραπάνω διασυνδέονται με τα επιμέρους στάδια της εκστρατείας και προσδιορίζονται τα «Κέντρα Βαρύτητας» (Centers of Gravity – COGs) του αντιπάλου, εκ των οποίων θα εξαχθούν στις επόμενες φάσεις οι απαιτούμενοι στόχοι.

2. 2^η Φάση: Ανάπτυξη και Ιεράρχηση Στόχων.

Σε αυτή τη φάση λαμβάνει χώρα συστηματική εξέταση των πιθανών στόχων για τον καθορισμό της απαιτούμενης δράσης που πρέπει να ληφθεί εναντίον εκάστου, ώστε να

⁸⁶ ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ, *Εγχειρίδιο Εκστρατείας 100-4 ΣΤΟΧΟΠΟΙΗΣΗ* (Αθήνα, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, 2012), 17.

επιτευχθούν τα επιθυμητά κατά περίπτωση αποτελέσματα, σύμφωνα πάντα με τις οδηγίες και την πρόθεση του διοικητή. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ελέγχεται το κατά πόσο, το υπό εξέταση αντικείμενο, αποτελεί νόμιμο στρατιωτικό στόχο σύμφωνα με τις δεσμεύσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και των υφιστάμενων «Κανόνων Εμπλοκής» (Rules of Engagement – ROE). Σε αυτό το στάδιο επίσης σταθμίζονται τα πιθανά οφέλη από την προσβολή ενός στόχου ως προς τα ενδεχόμενα κόστη. Όταν οι πιθανοί στόχοι θα έχουν αναγνωρισθεί, ελεγχθεί και επικυρωθεί, προτείνονται, μέσω των κατάλληλων ιεραρχικών καναλιών, για έγκριση και ιεράρχηση. Η ιεράρχηση των στόχων πραγματοποιείται βασιζόμενη στις οδηγίες και κατευθύνσεις του διοικητή. Τα προϊόντα που θα προκύψουν από την παραπάνω διαδικασία είναι φάκελοι και λίστες στόχων, ανάλογα με την προτεραιότητα προσβολής και τους περιορισμούς επίθεσης που ενδέχεται να έχουν κάποιοι στόχοι. Γενικά οι περιορισμοί όσον αφορά την επίθεση εναντίον ορισμένων στόχων κατά τη διαδικασία της στοχοποίησης, αποτυπώνονται σε δυο λίστες που συντάσσονται σ' αυτή τη φάση. Η πρώτη είναι η no-strike list (NSL) στην οποία περιλαμβάνονται στόχοι που απολαμβάνουν της προστασίας του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπως θρησκευτικοί τόποι λατρείας, πολιτισμικά μνημεία, νοσοκομεία, σχολεία κλπ. Ωστόσο, αντικείμενα που βρίσκονται στην NSL ενδέχεται να μεταφερθούν στις κανονικές λίστες με τους προς επίθεση στόχους όταν το καθεστώς προστασίας τους παύσει να ισχύει (π.χ. όταν μια εκκλησία χρησιμοποιείται ως αποθήκη πυρομαχικών ή για το στρατωνισμό μαχητών του αντιπάλου). Η δεύτερη λίστα είναι η Restricted Targets List (RTL), η οποία περιλαμβάνει νόμιμους στρατιωτικούς στόχους που φέρουν συγκεκριμένους περιορισμούς αναφορικά με τη προσβολή τους, λόγω επιχειρησιακών αναγκών. Οι περιορισμοί αυτοί μπορεί να αφορούν το χρόνο (π.χ. όχι προσβολή κατά τη διάρκεια της ημέρας), ή το μέσο προσβολής (επιλογή οπλικού συστήματος λόγω εγγύτητας με φίλιες δυνάμεις ή αμάχους), και είναι δυνατόν να αρθούν μόνο από το επίπεδο της ιεραρχίας που τους έθεσε αρχικά.

3. 3^η Φάση: Ανάλυση Δυνατοτήτων. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης του κύκλου στοχοποίησης αξιολογούνται οι διαθέσιμες δυνατότητες του διοικητή, σε σχέση με τα επιθυμητά αποτελέσματα επί του στόχου. Επιπλέον και σε αυτό το στάδιο λαμβάνονται υπόψη οι κίνδυνοι πρόκλησης απωλειών σε φίλιες δυνάμεις και σε άμαχους πολίτες. Οι απαιτήσεις σε οπλικά συστήματα που θα

προκύψουν από την εν λόγω ανάλυση θα καθορίσουν εν πολλοίς και τις αντίστοιχες απαιτήσεις διοικητικής μέριμνας. Για την επιλογή του κατάλληλου οπλικού συστήματος που θα χρησιμοποιηθεί κατά την επίθεση χρησιμοποιούνται μαθηματικά μοντέλα (π.χ. σαν αυτά που περιέχονται στο Joint Munitions Effectiveness Manuals – JMEM), που λαμβάνουν υπόψη τις κρίσιμες τρωτότητες του στόχου, την καταγεγραμμένη απόδοση του πυρομαχικού που θα χρησιμοποιηθεί καθώς και τις ιδιαιτερότητες του οπλικού μέσου που θα πυροδοτήσει το εν λόγω πυρομαχικό (π.χ. πολεμικό αεροσκάφος, σωλήνας πυροβόλου, κλπ). Τα μη φονικά μέσα για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων επί του στόχου, θα πρέπει πάντα να εξετάζονται ως επιλογή.

4. 4^η Φάση: Απόφαση του Διοικητή και Ανάθεση Δύναμης. Όταν οι λίστες στόχων έχουν εγκριθεί από την ιεραρχία, τότε το επόμενο στάδιο είναι η έκδοση διαταγών για την ανάθεση εκτέλεσης της επίθεσης στις αντίστοιχες δυνάμεις που θα την πραγματοποιήσουν (Στρατό, Ναυτικό, Αεροπορία).

5. 5^η Φάση: Σχεδίαση Αποστολής και Εκτέλεση. Μετά την έκδοση των διαταγών προσβολής στόχων και την ανάθεση τους σε συγκεκριμένες δυνάμεις, ξεκινά η διαδικασία λεπτομερούς σχεδιασμού εκτέλεσης της επίθεσης σε τακτικό πλέον επίπεδο. Σ' αυτό το επίπεδο εξετάζονται οι λεπτομερείς πληροφορίες που περιέχονται στον πληροφοριακό φάκελο κάθε στόχου με σκοπό τον όσο το δυνατόν καλύτερο σχεδιασμό για την επίτευξη της αποστολής. Καθώς όμως η φύση των πολεμικών επιχειρήσεων είναι δυναμική, ενδέχεται κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης το επιχειρησιακό περιβάλλον να μεταβληθεί και τα δεδομένα της αποστολής να αλλάξουν. Γι' αυτό το λόγο η διαδικασία της στοχοποίησης οφείλει να παρακολουθεί αυτές τις μεταβολές, ώστε να επιτρέπει στο διοικητή να διατηρεί την πρωτοβουλία μέσω της ευκαμψίας.

6. 6^η Φάση: Αποτίμηση. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας φάσης του κύκλου στοχοποίησης λαμβάνει χώρα εξέταση των αποτελεσμάτων από την προσβολή του στόχου. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό το σημείο παίζουν οι πληροφορίες που πρέπει να συλλεχτούν μετά την επίθεση ώστε να γίνει σωστή αποτίμηση των συνεπειών της προσβολής και να διαπιστωθεί το αν τα επιθυμητά αποτελέσματα επιτεύχθηκαν ή όχι. Η παραπάνω εργασία θα πρέπει να ολοκληρωθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα ώστε να μην υπάρξει χρονοτριβή στην περίπτωση που τα

επιθυμητά αποτελέσματα επί του στόχου δεν έχουν επιτευχθεί και απαιτείται η επανάληψη της αποστολής.

IV.3.3. Μεθοδολογία Υπολογισμού Παράπλευρων Απωλειών (Collateral Damage Estimation Methodology – CDEM)

Η μεθοδολογία υπολογισμού παράπλευρων απωλειών κατά τη διάρκεια μιας επίθεσης περιγράφεται αναλυτικά στο διακλαδικό στρατιωτικό εγχειρίδιο CJCSI 3160.01 “No Strike and the Collateral Damage Estimation Methodology” των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων. Αν και η τεχνογνωσία που κρύβεται πίσω από την εν λόγω μέθοδο είναι άκρως απόρρητη, το κείμενο του εγχειριδίου από μόνο του δεν περιέχει διαβαθμισμένες πληροφορίες, καθώς για την εφαρμογή των όσων περιγράφει απαιτούνται οι διαβαθμισμένοι πίνακες με τα καταστρεπτικά αποτελέσματα των διαφόρων οπλικών συστημάτων, όπως αυτά έχουν προκύψει από μυστικές δοκιμές και μετά από εφαρμογή ειδικού αλγόριθμου. Ωστόσο αυτή καθαυτή η μεθοδολογία δεν αποτελεί εφαρμοσμένη επιστημονική μέθοδο που έχει προκύψει με την κλασική μέθοδο της παρατήρησης και της επανάληψης μέσω πειραμάτων. Περισσότερο προσομοιάζει με μια εμπειρική μέθοδο υπολογισμού στηριγμένη σε προβλέψεις που έχουν προκύψει από παρατηρήσεις κατά τη διάρκεια προηγούμενων επιχειρήσεων και σε μοντέλα ηλεκτρονικών υπολογιστών. Επιπλέον δεν θα πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι το πεδίο της μάχης είναι δυναμικό και ότι ο αστάθμητος παράγοντας του τυχαίου είναι πάντα παρών.

Ωστόσο, παρά τα προβλήματα και τους περιορισμούς, η ύπαρξη και η εφαρμογή της εν λόγω μεθοδολογίας πριν την εξαπόλυση οποιασδήποτε επίθεσης, έρχεται να ικανοποιήσει εν μέρει τη βασική απαίτηση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ως προς τη λήψη όλων εκείνων των εύλογων μέτρων που αποσκοπούν στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων των πολεμικών επιχειρήσεων στον άμαχο πληθυσμό.

IV.3.4. Προστατευόμενα Αντικείμενα - Στόχοι Διπλής Χρήσης - Ανθρώπινες Ασπίδες

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο CJCSI 3160.01, ως προστατευόμενα ή αντικείμενα των οποίων η καταστροφή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παράπλευρη απώλεια (Protected or Collateral object) θεωρούνται οποιαδήποτε

τυχαία υλικά αντικείμενα όπως κτήρια, δομές, οχήματα κλπ., που δεν υποστηρίζουν τις εχθρικές δραστηριότητες ή λειτουργίες ή δεν επαυξάνουν την μαχητική ικανότητα του αντιπάλου και υπό αυτή την έννοια απολαμβάνουν της προστασίας του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Αυτά τα αντικείμενα διακρίνονται, ανάλογα με την ευαισθησία τους, σε δυο κατηγορίες:

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα ποιο ευαίσθητα αντικείμενα όπως αυτά ορίζονται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και το σύνολό τους ουσιαστικά αποτελεί την No Strike List. Τέτοιου είδους αντικείμενα είναι:

1. Διπλωματικά γραφεία ξένων αντιπροσωπειών και γενικά μη στρατιωτική περιουσία άλλων κρατών εντός της περιοχής των επιχειρήσεων.
2. Θρησκευτικά, πολιτιστικά, ιστορικά ιδρύματα και κτήρια.
3. Εγκαταστάσεις- προσωπικό και μέσα διεθνών οργανισμών (ΟΗΕ, ΝΑΤΟ) και ΜΚΟ (Ερυθρός Σταυρός, Διεθνής Αμνηστία)
4. Υγειονομικές εγκαταστάσεις (είτε πολιτικές είτε στρατιωτικές)
5. Δομές δημόσιας παιδείας (μη στρατιωτικές) όπως σχολεία, πανεπιστήμια κλπ.
6. Προσφυγικοί καταυλισμοί
7. Στρατόπεδα συγκέντρωσης αιχμαλώτων πολέμου και κρατικά σωφρονιστικά ιδρύματα/φυλακές.
8. Εγκαταστάσεις των οποίων η προσβολή μπορεί να προκαλέσει περιβαλλοντολογική μόλυνση η οποία θα είναι δύσκολο να περιοριστεί.
9. Φράγματα-αναχώματα των οποίων η προσβολή μπορεί να προκαλέσει πλημμύρα κατοικημένων περιοχών.

Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται αντικείμενα τα οποία υπό προϋποθέσεις μπορεί να συμπεριλαμβάνονται στην NSL, όπως:

1. Μη στρατιωτικά οικήματα εντός στρατιωτικών περιοχών
2. Χώροι συγκέντρωσης πολιτών όπως στάδια, πάρκα, θέατρα κλπ.
3. Δημόσιες υποδομές κοινής ωφέλειας, όπως εργοστάσια ηλεκτρικής ενέργειας, διυλιστήρια, ύδρευση, πυροσβεστική, φυσικό αέριο κλπ.
4. Εγκαταστάσεις που έχουν σχέση με τη γεωργία (αποθήκευση και επεξεργασία τροφίμων)

5. Εγκαταστάσεις και δομές των οποίων η χρήση και λειτουργία είναι άγνωστη, τότε συμπεριλαμβάνονται στη δεύτερη κατηγορία και χαίρουν της ανάλογης προστασίας.

Οι παραπάνω κατηγορίες μπορούν να τροποποιηθούν από τον Υπουργό Άμυνας ή τον Πρόεδρο των ΗΠΑ, ανάλογα με την υφιστάμενη πολιτικο-στρατιωτική κατάσταση.

Μια ακόμα κατηγορία αντικειμένων – στόχων είναι αυτά που ενδέχεται να έχουν διπλή χρήση. Χαρακτηρίζονται ως στόχοι dual use και είναι αυτοί που μπορεί να εξυπηρετούν διττή λειτουργία, πολιτική και στρατιωτική. Στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούν εγκαταστάσεις-δομές που σχετίζονται με τη διοίκηση και έλεγχο σε υψηλό κυβερνητικό επίπεδο, εθνικές επικοινωνίες, κέντρα τύπου, βιομηχανίες, διυλιστήρια πετρελαιοειδών και γενικά δημόσιες υποδομές που εκτός από την παροχή υποστήριξης στον πληθυσμό, ενδέχεται να υποστηρίζουν και την πολεμική προσπάθεια του εχθρού. Στην περίπτωση λοιπόν που τέτοιου είδους εγκαταστάσεις χρησιμοποιούνται από τους μαχητές για την προώθηση των εχθρικών στρατιωτικών σκοπών, χάνουν την προστασία τους και στην ουσία αποτελούν νόμιμους στρατιωτικούς στόχους, εφόσον ο αντίπαλος έχει ειδοποιηθεί για την πρόθεση προσβολής τους. Τα παραπάνω ισχύουν για κάθε αντικείμενο που αποδεδειγμένα υποστηρίζει τις εχθρικές στρατιωτικές επιχειρήσεις. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η καταστροφή τους δεν εκλαμβάνεται ως παραβίαση των διατάξεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και τυχόν απώλειες σε ζώες αμάχων δεν προσμετρούνται ως παράπλευρες απώλειες.

Ένα ακόμη θέμα που απασχολεί σε σημαντικό βαθμό τους στρατιωτικούς διοικητές κατά τη λήψη απόφασης για την εκδήλωση μιας επίθεσης, είναι το ζήτημα των «ανθρώπινων ασπίδων» (Human Shields). Οι «ανθρώπινες ασπίδες» αποτελούνται από άμαχους πολίτες οι οποίοι τοποθετούνται περιμετρικά ενός στόχου με σκοπό να αποτρέψουν την επικείμενη προσβολή αυτού. Σε μερικές περιπτώσεις τα άτομα αυτά προβαίνουν σε αυτή τη πράξη οικειοθελώς με αποτέλεσμα να χάνουν το καθεστώς της προστασίας τους και να θεωρούνται ως νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι. Ωστόσο, διαχρονικά ποτέ δεν έχει υπάρξει απόφαση προσβολής στόχου που περιβαλλόταν από ανθρώπινες ασπίδες καθώς είναι πολύ

δύσκολο να διευκρινιστεί το ζήτημα της οικειοθελούς ή μη προσέλευσης και το στοιχείο της αμφιβολίας επικρατεί πάντα.

IV.3.5. Τα Πέντε Επίπεδα Εκτίμησης της Μεθοδολογίας

Αρχικά, και πριν από την προσβολή οποιουδήποτε στόχου, η μεθοδολογία υπολογισμού παράπλευρων απωλειών επιβάλλει σε κάθε χειριστή να απαντήσει σε πέντε απλές αλλά θεμελιώδεις ερωτήσεις:

1. Μπορώ να επιτύχω τη θετική αναγνώριση – ταυτοποίηση (Positive Identification PID) του στόχου που επιθυμώ να προσβάλω και να είμαι σίγουρος ότι πρόκειται περί νόμιμου στρατιωτικού στόχου σύμφωνα με τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και των υφιστάμενων Κανόνων Εμπλοκής;

2. Υπάρχουν άμαχοι πολίτες, ανθρώπινες ασπίδες, προστατευόμενα αντικείμενα ή περιβαλλοντολογικοί κίνδυνοι εντός της ακτίνας των καταστροφικών συνεπειών του συγκεκριμένου πυρομαχικού που θα χρησιμοποιήσω για την προσβολή του στόχου;

3. Αν ναι, μπορώ να μετριάσω τις συνέπειες με το να επιλέξω διαφορετικό πυρομαχικό, μέθοδο ή χρόνο προσβολής του στόχου, και παρά ταύτα να εκπληρώσω τη δοθείσα αποστολή;

4. Αν όχι, πόσοι άμαχοι εκτιμώ ότι θα τραυματισθούν ή θα χάσουν τη ζωή τους;

5. Είναι οι παράπλευρες απώλειες που θα προκύψουν υπερβολικές σε σχέση με το αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα που θα αποκτηθεί με την προσβολή του στόχου, και είναι απαραίτητο η απόφαση για επίθεση να ληφθεί σε ανώτερα κλιμάκια διοικήσεως;

Εν συνεχεία η μεθοδολογία περιλαμβάνει πέντε βασικά επίπεδα, σε καθένα από τα οποία, λαμβάνουν χώρα επιμέρους διαδικασίες με σκοπό να απαντηθούν πλήρως τα παραπάνω ερωτήματα. Συνοπτικά περιγράφονται όπως παρακάτω:

1. 1^ο Επίπεδο (CDE Level 1: Target Validation/ Initial Assessment Overview). Αυτό το επίπεδο είναι το πιο βασικό και πολύπλοκο στάδιο της μεθοδολογίας. Οι πληροφορίες που αποκτούνται σε αυτό το στάδιο είναι αναγκαίες για την ολοκλήρωση των υπολοίπων. Η εκτίμηση του 1^{ου} επιπέδου απαντά στις δυο πρώτες ερωτήσεις. Αφού πρώτα εξασφαλισθεί η ταυτοποίηση του στόχου μέσα από τη διαδικασία συλλογής πληροφοριών, εξετάζεται η ύπαρξη αμάχων ή προστατευόμενων αντικειμένων εντός της ακτίνας των αποτελεσμάτων του όπλου. Η ακτίνα των καταστροφικών συνεπειών του όπλου προκύπτει από απόρρητους πίνακες οι οποίοι περιλαμβάνουν το σύνολο των οπλικών συστημάτων που διαθέτουν οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, και γι' αυτό το λόγο φυλάσσεται σαν επτασφράγιστο μυστικό. Εάν λοιπόν κατά την τελική εκτίμηση προκύψει ότι το αντικείμενο αποτελεί νόμιμο στρατιωτικό στόχο και ότι δεν υπάρχουν άμαχοι ή προστατευόμενα αντικείμενα εντός της ακτίνας δράσης του όπλου, τότε χαρακτηρίζεται ως επίπεδο 1 χαμηλό (CDE Level 1 low) και η προσβολή του είναι επιτρεπτή από οποιοδήποτε συμβατικό διαθέσιμο οπλικό σύστημα. Στην αντίθετη περίπτωση χαρακτηρίζεται ως επίπεδο 1 υψηλό (CDE Level 1 High) και απαιτείται περαιτέρω ανάλυση στο επόμενο επίπεδο.

2. 2^ο Επίπεδο (CDE Level 2 General and Target Size Assessment Overview). Σε αυτό το επίπεδο λαμβάνει χώρα η αρχική αναζήτηση διαφορετικών επιλογών αναφορικά με το όπλο το οποίο αφενός θα επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα επί του στόχου, αφετέρου θα μειώσει την πιθανότητα πρόκλησης παράπλευρων απωλειών. Μ' αυτό τον τρόπο δίνεται απάντηση στην τρίτη ερώτηση. Επίσης σε αυτό το επίπεδο λαμβάνεται η απόφαση για το αν θα χρησιμοποιηθούν κατευθυνόμενα βλήματα ακριβείας για την προσβολή του στόχου. Κατά την ίδια λογική όπως περιγράφηκε παραπάνω η τελική εκτίμηση οδηγεί σε δυο επιλογές: CDE Level 2 Low και CDE Level 2 High. Στη δεύτερη περίπτωση απαιτείται ανάλυση σε υψηλότερο επίπεδο.

3. 3^ο Επίπεδο (CDE Level 3 Weaponering Assessment Overview). Σ' αυτό το επίπεδο γίνεται μια πιο εκλεπτυσμένη επιλογή σχετικά με τα υποψήφια προς χρήση οπικά συστήματα, συνεχίζοντας την αναζήτηση της απάντησης στην Τρίτη ερώτηση. Σ' αυτό το επίπεδο επίσης εξετάζονται και εναλλακτικές μέθοδοι

μετριάσμου των παράπλευρων απωλειών που έχουν να κάνουν με τη γωνία προσβολής του στόχου, το χρησιμοποιούμενο πυροκροτητή και την πλατφόρμα άφησης του όπλου. Και σε αυτό το επίπεδο καταλήγουμε σε δυο επιλογές, ανάλογα με την πιθανότητα ύπαρξης παράπλευρων απωλειών. Στη περίπτωση που, παρά τις εφαρμοζόμενες μεθόδους του 3^{ου} επιπέδου, ο κίνδυνος είναι μεγάλος, οδηγούμαστε στην εκτίμηση του επόμενου επιπέδου.

4. 4^ο Επίπεδο (CDE Level 4 Refined Assessment Overview).

Παρόμοιες τεχνικές με αυτές του επιπέδου 3, αλλά πιο εξελιγμένες τεχνολογικά, εξετάζονται και σε αυτό το επίπεδο, ο σκοπός του οποίου εξακολουθεί να είναι η τελική απάντηση στην τρίτη ερώτηση. Επιπλέον κατά την ανάλυση λαμβάνονται υπόψη παράγοντες που έχουν να κάνουν με τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περιοχής των επιχειρήσεων (δομικά στοιχεία των κτηρίων της υπόψη περιοχής κλπ.) Κατά τον ίδιο τρόπο η αποτυχία επίτευξης χαμηλού κινδύνου πρόκλησης παράπλευρων απωλειών οδηγεί στο 5^ο και τελευταίο επίπεδο της μεθοδολογίας.

5. 5^ο Επίπεδο (CDE Level 5 Casualty Assessment Overview). Στο 5^ο

και τελευταίο επίπεδο της μεθοδολογίας καταφεύγουμε όταν όλες οι εύλογες προσπάθειες και τεχνικές μετριάσμου των καταστροφικών συνεπειών των διαθέσιμων όπλων έχουν αποτύχει. Σ' αυτό το σημείο φαίνεται αναπόφευκτο να υπάρξει ένας αριθμός αμάχων που θα χάσουν τη ζωή τους σε περίπτωση που αποφασισθεί η προσβολή του στόχου. Μ' αυτό τον τρόπο το 5^ο επίπεδο ανάλυσης έρχεται να δώσει απαντήσεις στη τέταρτη και Πέμπτη ερώτηση: Πόσοι άμαχοι πολίτες θα τραυματισθούν ή θα χάσουν τη ζωή τους και είναι αναγκαία η λήψη της απόφασης για επίθεση να πραγματοποιηθεί σε ανώτερο κλιμάκιο; Στη περίπτωση που η τελική ανάλυση της μεθοδολογίας χαρακτηρίσει τον στόχο ως CDE Level 5 High, είναι σχεδόν βέβαιο ότι κατά τη διάρκεια της προσβολής του στόχου, άμαχοι πολίτες θα τραυματισθούν ή θα χάσουν τη ζωή τους. Το ακριβές νούμερο δεν γίνεται να υπολογισθεί με απόλυτη ακρίβεια, αλλά είναι δυνατή μια κατά προσέγγιση εκτίμηση. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τους κανονισμούς των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων, για την προσβολή τέτοιου είδους στόχων απαιτείται ρητή έγκριση από τον Υπουργό Άμυνας ή τον ίδιο τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών.

V. Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΟΠΛΩΝ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Από την εποχή που ο Δαυίδ σκότωσε τον Γολιάθ εκτοξεύοντας εναντίον του μια πέτρα με τη σφεντόνα του από μακριά, το ζητούμενο για κάθε μαχητή υπήρξε η νίκη επί του αντιπάλου του από απόσταση. Με αυτό τον τρόπο αποτρέπεται το ενδεχόμενο της αντιπαράθεσης «πρόσωπο με πρόσωπο», δηλαδή μειώνονται οι πιθανότητες ενός εχθρικού πλήγματος. Έκτοτε, με την έλευση της βιομηχανικής επανάστασης, αρχικά τα μουσκέτα, μετά τα κανόνια και σήμερα οι βόμβες και οι πύραυλοι έβαλαν τέλος μια για πάντα στις Ομηρικές συγκρούσεις των ηρώων.⁸⁷

Στον 21^ο αιώνα, στην εποχή της πληροφορίας, η εξέλιξη στον τομέα της πολεμικής τεχνολογίας έχει φθάσει σε νέα ύψη. Τα όπλα είναι πλέον τόσο ακριβή που τα αποκαλούμε ως «έξυπνα» (smart bombs), ενώ στην αντίθετη περίπτωση, των πιο παρωχημένης τεχνολογίας, ως «χαζά» (dumb bombs). Θεωρητικά οι στρατοί που διαθέτουν στο οπλοστάσιο τους τέτοια όπλα έχουν την ικανότητα να καταστρέψουν οποιοδήποτε στόχο, οπουδήποτε και όποτε το θελήσουν. Ωστόσο η πράξη, κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις των τελευταίων δεκαετιών, έχει αποδείξει αφενός ότι η ακρίβεια, παρά την τεχνολογική υπεροχή, δεν επιτυγχάνεται πάντα καθώς υπόκειται σε πλήθος περιορισμών, και αφετέρου ότι η «έξυπνάδα» ενός όπλου εξαρτάται άμεσα από την ευφυΐα των χειριστών του.

V.1. Ιστορική Εξέλιξη των Καθοδηγούμενων Όπλων Ακριβείας (PRECISION GUIDED MUNITIONS: PGMs)

Σύμφωνα με τον ορισμό του Υπουργείου Άμυνας των ΗΠΑ, καθοδηγούμενο όπλο ακριβείας (Precision Guided Munition: PGM) θεωρείται κάθε όπλο που χρησιμοποιεί ένα αισθητήρα για τον εντοπισμό της ηλεκτρομαγνητικής ενέργειας που εκπέμπει ένας στόχος και κατόπιν κατάλληλης επεξεργασίας στέλνει εντολές διόρθωσης της κατεύθυνσης στο σύστημα πλοήγησής του, ώστε να πλήξει με ακρίβεια τον εν λόγω στόχο.⁸⁸ Ο όρος αφορά κάθε είδους όπλα όπως βλήματα

⁸⁷ Lt Col Timothy R. Reese, "Precision Firepower: Smart Bombs, Dumb Strategy," *MILITARY REVIEW*, no. July-August (2003), 46 εύρεση στην ιστοσελίδα : http://www.army.mil/professionalWriting/volumes/volume1/october_2003/10_03_2.html.

⁸⁸ "DOD Dictionary of Military and Associated Terms" (JOINT PUBLICATION 1-02, 2002).

πυροβολικού, βόμβες αεροσκαφών, πυραύλους ή торπίλες, τα οποία έχουν την δυνατότητα διόρθωσης της αρχικής τους σκόπευσης μέσω εντοπισμού των στόχων τους, αφού έχουν εκτοξευθεί ή πυροδοτηθεί. Κυρίαρχα παραδείγματα τέτοιων όπλων των τελευταίων δεκαετιών αποτελούν οι ναυτικοί πύραυλοι επιφανείας – αέρος (Surface-to-Air Missiles: SAMs) όπως ο αμερικανικός Talos και ο Σοβιετικής κατασκευής SA-2 SAM, όλες οι καθοδηγούμενες με Λείζερ βόμβες (Laser Guided Bombs: LGBs), οι πύραυλοι αέρος-αέρος (Air-Intercept Missiles: AIMs) Sidewinder και Sparrow III, οι πύραυλοι εδάφους Tomahawk (Land Attack Missile: TLAM), οι συμβατικοί πύραυλοι Cruise (Conventional Air launched Cruise Missile: CALCM) και τέλος τα πιο εξελιγμένα πυρομαχικά όπως τα Joint Direct Attack Munition (JDAM).⁸⁹

V.1.1. Το Ζητούμενο της «ακρίβειας» στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η πρώτη περίπτωση επιτυχημένης χρήσης καθοδηγούμενων όπλων ακριβείας (PGMs) στο πεδίο της μάχης σημειώθηκε το 1943 κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τον Μάρτιο εκείνου του έτους το Γερμανικό Πολεμικό Ναυτικό χρησιμοποίησε την πρώτη торπίλη ακουστικού εντοπισμού, *G7e/T4 Falke*. Αν και μόνο 3 γερμανικά υποβρύχια χρησιμοποίησαν την T4, πριν την αντικατάστασή της από την πιο εξελιγμένη *G7es/T5 Zaunkönig*, κατάφερε να βυθίσει αρκετά εμπορικά σκάφη, και ως εκ τούτου θεωρείται το πρώτο σύγχρονο καθοδηγούμενο όπλο ακριβείας σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε παραπάνω.

Δύο μήνες αργότερα, μια αμερικανική торπίλη ακουστικού εντοπισμού *Mark-24* η οποία αφέθηκε από ένα περιπολικό αεροσκάφος *PBY-5*, βύθισε το γερμανικό υποβρύχιο *U-640*. Μέχρι το 1945 το εν λόγω όπλο ήταν υπεύθυνο για τη βύθιση 37 γερμανικών και ιαπωνικών υποβρυχίων και για την πρόκληση ζημιών σε ακόμη 18. Επίσης το Σεπτέμβριο του 1943, 4 μήνες μετά τη βύθιση του γερμανικού *U-640*, 15 γερμανικά βομβαρδιστικά αεροσκάφη *Dornier-217* επιτέθηκαν εναντίον του ιταλικού στόλου χρησιμοποιώντας ραδιο-κατευθυνόμενες

⁸⁹ Barry D. Watts, *Six Decades of Guided Munitions and Battle Networks: Progress and Prospects*, Center for Strategic and Budgetary Assessments (CSBA) Report, March 2007, 2, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.csbaonline.org/wp-content/uploads/2011/06/2007.03.01-Six-Decades-Of-Guided-Weapons.pdf>.

βόμβες τύπου *Fritz X*. Κάθε αεροσκάφος έφερε μία βόμβα τέτοιου τύπου, δύο εκ των οποίων πέτυχαν και βύθισαν το ιταλικό θωρηκτό *Roma*.⁹⁰

Όπως ήταν αναμενόμενο, τέτοιου είδους επιτυχίες στο πεδίο της μάχης ενθάρρυναν περαιτέρω την ανάπτυξη της τεχνολογίας των καθοδηγούμενων όπλων ακριβείας. Ήδη από το 1944 η αμερικανική πολεμική αεροπορία (USAF) χρησιμοποίησε στα θέατρα επιχειρήσεων της Ιταλίας και της Κίνας-Ινδίας μια ραδιο-κατευθυνόμενη βόμβα, με «ενθαρρυντικά» ποσοστά επιτυχίας.⁹¹ Επιπλέον το αμερικανικό Πολεμικό Ναυτικό εισήγαγε μια βόμβα με αυτόνομο σύστημα καθοδήγησης που χρησιμοποιούσε ραντάρ για τον εντοπισμό του στόχου και έφερε ξύλινο πλαίσιο. Η βόμβα αυτή, γνωστή ως *BAT*, χρησιμοποιήθηκε τον Μάιο του 1945 κοντά στη νήσο Βόρνεο και ριπτόμενη από τα βομβαρδιστικά *PB4Y-2* βύθισε πολλά από τα σκάφη του ιαπωνικού στόλου.

Αυτές οι πρώιμες δοκιμές μικρού αριθμού, κυρίως πειραματικών, όπλων που χρησιμοποιούσαν κάποιου είδους συστήματος διόρθωσης της πορείας τους προς το στόχο, δεν έπαιξαν κάποιο σημαντικό ρόλο ως προς την εξέλιξη και το αποτέλεσμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η συνολική προσφορά τους στην νίκη των Συμμάχων ωχριά μπροστά σε άλλες τεχνολογικές καινοτομίες της πολεμικής βιομηχανίας της εποχής όπως η χρήση του ραντάρ (radar) για τον έγκαιρο εντοπισμό εχθρικών αεροσκαφών ή η έλευση της ατομικής βόμβας το 1945. Ωστόσο, οι πρόδρομοι των σύγχρονων PGMs και οι επιτυχίες που σημείωσαν στα πεδία των μαχών του Β΄ΠΠ κατέδειξαν την απαρχή μιας νέας εποχής αναφορικά με τη χρήση αυτών των όπλων στους πολέμους που έμελλαν να επακολουθήσουν.

V.1.2. Τεχνολογικές Εξελίξεις των PGMs στη Μεταπολεμική Εποχή

Με το πέρας του Β΄ΠΠ αναμφισβήτητα οι αμερικανικές Ένοπλες Δυνάμεις, κυρίως το Πολεμικό Ναυτικό, ήταν οι πρώτες που αναγνώρισαν τις δυνατότητες των PGMs και για αυτό το λόγο ξεκίνησαν πολλά ερευνητικά προγράμματα περαιτέρω εξέλιξης αυτών των δυνατοτήτων.

⁹⁰ Ibid., 3.

⁹¹ David R. Mets, "The Force in US Air Force," *Aeropsace Power Journal*, Fall 2000, 61-62, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.au.af.mil/au/afri/aspj/airchronicles/apj/apj00/fal00/mets.pdf>.

Τέτοιου είδους ερευνητικές προσπάθειες είχαν σαν σκοπό να εξαλείψουν πολλές από τις αδυναμίες και τους περιορισμούς του παρελθόντος, κυρίως όσον αφορά τα συστήματα κατεύθυνσης των όπλων. Στις δεκαετίες του 1950 και 1960 χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ένα εναλλακτικό σύστημα για τη διόρθωση της πορείας του όπλου προς το στόχο, βασισμένο στη χρήση του ραντάρ, κυρίως για τα όπλα αέρος-αέρος. Αυτό το σύστημα καθοδήγησης απαιτούσε το «φωτισμό» του στόχου από το ραντάρ του αεροσκάφους που έφερε το συγκεκριμένο όπλο. Επιπλέον το ίδιο το όπλο διέθετε έναν δέκτη ραντάρ συντονισμένο στην ίδια συχνότητα. Μετά την πυροδότηση ο δέκτης εντόπιζε την αντανακλώμενη από το στόχο ενέργεια του ραντάρ και ένας ενσωματωμένος ηλεκτρομηχανικός αυτόματος πιλότος καθοδηγούσε το όπλο εναντίον του στόχου. Ο περιορισμός αυτού του είδους των όπλων είχε να κάνει με το γεγονός ότι απαιτούσαν τη συνεχή «φώτιση» του στόχου από το ραντάρ του αεροσκάφους, από τη στιγμή της εκτόξευσης μέχρι την πρόσκρουση. Αυτός ο τύπος συστήματος καθοδήγησης ονομάστηκε *Semi-Active radar homing (SARH)* και ο πρώτος αμερικανικός πύραυλος που έφερε τέτοιο μηχανισμό ήταν ο *Air Intercept Missile (AIM)-7 "Sparrow"*, πιο εξελιγμένες εκδόσεις του οποίου συμπεριλαμβάνονται ως σήμερα στα οπλοστάσια των Πολεμικών Αεροποριών αρκετών χωρών. Μια διαφορετική προσέγγιση στο πρόβλημα της καθοδήγησης των όπλων είχε να κάνει με ένα σύστημα βασισμένο στον εντοπισμό της υπέρυθρης ακτινοβολίας (*infra red IR*) που εκπέμπεται από τον κινητήρα των αεροσκαφών. Σε αυτή τη περίπτωση ο πύραυλος έφερε έναν αισθητήρα IR που εντόπιζε και «κλείδωνε» την εκπεμπόμενη ακτινοβολία μέχρι την πρόσκρουση στο στόχο. Αυτού του είδους τα συστήματα είχαν το πλεονέκτημα ότι δεν χρειαζόταν τη συνεχή υποστήριξη από το αεροσκάφος και γι' αυτό το λόγο κέρδισαν σημαντικό έδαφος όσον αφορά την προτίμησή τους από τις περισσότερες αεροπορίες του κόσμου. Ο πρώτος πύραυλος που διέθετε τέτοιο σύστημα διεύθυνσης ήταν ο πολύ γνωστός *AIM-9A/B "Sidewinder"*, του οποίου η μεταγενέστερη έκδοση *AIM-9L* βρίσκεται ακόμη σε υπηρεσία.⁹²

Ωστόσο οι τεχνολογικές εξελίξεις δεν αφορούσαν μόνο τα κατευθυνόμενα όπλα αέρος-αέρος. Παρόμοιες καινοτομίες σημειώθηκαν και στα συστήματα

⁹² Cpt Vivek Kapur, *Precision Weapons in Aerial Warfare*, Institute for Defence Studies & Analyses (IDSA) Issue Brief, 2012, 4, εύρεση στην ιστοσελίδα: http://www.idsa.in/system/files/IB_WeaponsinAerialwarfare.pdf.

κατεύθυνσης που χρησιμοποιούνταν στα όπλα που εκτοξεύονταν από αεροσκάφη εναντίον επίγειων στόχων. Και σ' αυτή τη περίπτωση η μεγάλη ακρίβεια ήταν το ζητούμενο. Στον Β' ΠΠ η επιτυχής προσβολή των στόχων κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών επιτυγχάνονταν είτε λόγω του ταλέντου λίγων χαρισματικών πιλότων, που αποτελούσαν την εξαίρεση στο κανόνα, είτε με τη χρήση τεράστιου αριθμού βομβών ώστε να αυξηθούν οι πιθανότητες πρόσκρουσης. Πιο συγκεκριμένα για να προσβληθεί ένας επίγειος στόχος διαστάσεων 20μ επί 30μ περίπου, με 90% πιθανότητα επιτυχίας απαιτούνταν 9070 μη κατευθυνόμενες βόμβες (dumb bombs), ριπτόμενες από 3024 αεροσκάφη. Με τις εξελίξεις στα συστήματα διεύθυνσης και σκόπευσης, τα ποσά αυτά μειώθηκαν στις 1100 βόμβες και 550 αεροσκάφη στο πόλεμο στις Κορέας, και στις 176 βόμβες και 44 αεροσκάφη στο πόλεμο του Βιετνάμ.⁹³

Αυτά τα νούμερα από μόνα τους καταδεικνύουν αφενός τη τεράστια προσπάθεια που απαιτείται για την καταστροφή μικρών επίγειων στόχων από τον αέρα, αφετέρου το πόσο δύσκολο είναι να επιτευχθεί αυτό χωρίς τη χρήση των PGMs. Η τεχνολογία για ακόμη μια φορά κλήθηκε να δώσει λύση σ' αυτό το πρόβλημα. Το πρώτο σύγχρονο καθοδηγούμενο όπλο ακριβείας αέρος-εδάφους που τέθηκε σε υπηρεσία από την αμερικανική αεροπορία ήταν το *Air to Ground Munition (AGM)-12 "Bullrup"* που διέθετε σύστημα πλοήγησης με ραδιο-εντολές. Το πλήρωμα του αεροσκάφους εντόπιζε το όπλο από μια φωτοβολίδα που έκαιγε στο πίσω μέρος κατά τη διάρκεια της πτήσης και μέσω ενός χειριστηρίου (Joystick) έδινε εντολές διόρθωσης της πορείας του όπλου ώσπου αυτό να πλήξει τον στόχο. Άλλοι μηχανισμοί πλοήγησης, όπως αυτός του *(AGM)-62 "Walleye"*, χρησιμοποιούσαν οπτική καθοδήγηση με τη χρήση μιας κάμερας η οποία ήταν τοποθετημένη στη «μύτη» της βόμβας και «κλείδωνε» το στόχο στο κέντρο της οθόνης της κάμερας μέχρι τη πρόσκρουση σ' αυτόν. Επίσης παρόμοιος μηχανισμός με την *"Walleye"* ήταν και η *Guided Bomb Unit (GBU)-8*. Οι συγκεκριμένες όμως μέθοδοι καθοδήγησης παρουσίαζαν αστοχίες στο πεδίο της μάχης ιδιαίτερα κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις των Αμερικανών στο Βιετνάμ. Τα συστήματα καθοδήγησης μέσω ραδιο-εντολών παρουσίαζαν μειωμένα

⁹³ Richard P. Hallion, *Precision Guided Munitions and the New Era of Warfare*, Air Power Studies Centre, Royal Australian Airforce (1995), APSC Working Paper No 53, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://fas.org/man/dod-101/sys/smart/docs/paper53.htm> .

ανθεκτικότητα στα ηλεκτρονικά αντίμετρα ενώ οι τηλεοπτικές διατάξεις ήταν δύσκολο να εγκλωβίσουν το στόχο τους σε συνθήκες μειωμένης ορατότητας, ομίχλης καπνού ή χαμηλής νέφωσης.

V.1.3. Η Έλευση των Όπλων Λείζερ (Laser)

Υπήρχε επομένως η ανάγκη για την απόκτηση ενός νέου συστήματος καθοδήγησης του όπλου, ασφαλέστερου, αξιόπιστου και απλούστερου στη λειτουργία του. Ήταν η ώρα για την εμφάνιση των πρώτων όπλων που χρησιμοποιούσαν τεχνολογία Λείζερ για την καθοδήγησή τους προς το στόχο. Η πρώτη καθοδηγούμενη βόμβα Λείζερ ήταν η (BOLT)-117, αργότερα γνωστή και ως GBU-1. Σ' αυτή τη περίπτωση το αεροσκάφος που φέρει τη βόμβα «φωτίζει» το στόχο με μια ακτίνα Λείζερ. Αντίστοιχα η βόμβα διαθέτει έναν δέκτη ενέργειας Λείζερ ο οποίος εντοπίζει την αντανακλώμενη από το στόχο ενέργεια λείζερ και κατευθύνεται προς αυτή. Οι σύγχρονες εκδόσεις αυτών των οπλικών συστημάτων είναι οι γνωστές *Laser Guided Bombs Paveway-I, II, III* και *IV*. Τα νεότερα μοντέλα της οικογένειας βομβών *Paveway*, εκτός από το σύστημα Λείζερ, διαθέτουν επικουρικά ενσωματωμένο δέκτη Global Positioning System (GPS), ο οποίος είναι ιδιαίτερα χρήσιμος για την πλοήγηση σε συνθήκες χαμηλής ατμοσφαιρικής ορατότητας λόγω σκόνης, καπνού ή υγρασίας.⁹⁴

V.1.4. Η Γένεση της Βόμβας Λείζερ Paveway

Η απαρχή της ανάπτυξης των βομβών της οικογένειας *Paveway*, ξεκίνησε από τους κόλπους όχι της Αμερικανικής Πολεμικής Αεροπορίας (USAF), όπως θα περίμενε κανείς, αλλά από έρευνες του Αμερικανικού Στρατού στις αρχές της δεκαετίας του '60. Η Διοίκηση Πυραυλικών Συστημάτων του Στρατού (miCom) προσπαθούσε να αναπτύξει την τεχνολογία Λείζερ ως πιθανό τρόπο καθοδήγησης όπλων καμπύλης τροχιάς για την προσβολή στόχων που βρίσκονταν πίσω από εδαφικές εξάρσεις (over-the-hill). Το σκεπτικό ήταν αφενός η δημιουργία ενός συστήματος που με τη χρήση Λείζερ θα καταδείκνυε το στόχο (π.χ. ένα άρμα μάχης) και αφετέρου η σχεδίαση ενός συστήματος καθοδήγησης του όπλου συμβατού με αυτή την τεχνολογία. Το κυριότερο πρόβλημα αφορούσε το μέγεθος

⁹⁴ Cpt Vivek Kapur, *Precision Weapons in Aerial Warfare*, 7.

της ίδιας της συσκευής Λείζερ, καθώς η μη αναπτυγμένη έως τότε τεχνολογία δεν επέτρεπε την κατασκευή ελαφρών και εύχρηστων καταδεικτών Λείζερ, κατάλληλων για χρήση από στρατεύματα στο πεδίο της μάχης. Ωστόσο το 1963 κατέστη δυνατή, σε εργαστηριακό επίπεδο, η ανάπτυξη αισθητήρων που μπορούσαν να καθοδηγήσουν ένα βλήμα σε ένα στόχο που φωτιζονταν από μια συσκευή παλμικού Λείζερ κατά διαστήματα. Ο περιοδικός φωτισμός του στόχου από υψηλής ενέργειας «ριπές» ακτινοβολίας, σε αντίθεση με το συνεχές φωτισμό από χαμηλής απόδοσης ακτινοβολία, έλυσε το πρόβλημα του μεγέθους αφού πλέον η συσκευή κατάδειξης Λείζερ ήταν τόσο μικρή ώστε να μεταφέρεται με ευκολία στο πεδίο της μάχης. Λόγω όμως προβλημάτων προϋπολογισμού, (ο πόλεμος στο Βιετνάμ είχε ήδη αρχίσει να κλιμακώνεται) ο Στρατός αποφάσισε την ελάττωση της χρηματοδότησης του σχετικού προγράμματος χωρίς να το εγκαταλείψει τελείως.⁹⁵

Στη συνέχεια, το κέντρο έρευνας αεροδιαστημικής της USAF (USAF Aeronautical Systems Division), αντιλαμβανόμενο τις δυνατότητες ευρείας χρησιμοποίησης της τεχνολογίας Λείζερ, ξεκινά το πρόγραμμα Project 1559 με αρχικό προϋπολογισμό 815.000\$. Η αρχική απαίτηση αφορούσε στην κατασκευή ενός αισθητήρα Λείζερ που θα μπορούσε να προσαρμοστεί σε μια συμβατική βόμβα 750 λιβρών (340 κιλά) τύπου M-117. Οι δυο εταιρείες που διέθεταν την απαιτούμενη τεχνογνωσία και στις οποίες ανατέθηκε η κατασκευή πρωτοτύπων για την έναρξη δοκιμών ήταν η NORTH-AMERICAN AUTONETICS (NA-A) και η TEXAS INSTRUMENTS (TI). Επιγραμματικά η TI παρουσίασε μια λύση βίαιης διόρθωσης πορείας (bang-bang) χαμηλού κόστους αλλά υψηλού ρίσκου, σε αντίθεση με την NA-A της οποίας η σχεδίαση υποσχόταν μια πιο ομαλή πορεία με τοξοειδή τροχιά. Οι δοκιμές των παραπάνω συστημάτων ξεκίνησαν στα μέσα του 1966 στην αεροπορική βάση Eglin εκεί που στεγαζόταν η υπηρεσία της USAF ASD.⁹⁶

⁹⁵ Πάνος Σπαγόπουλος, "Laser Guided Bombs: Η Επανάσταση Των Laser Στο Πεδίο Της Μάχης (Μέρος Α')," *ANAXAITIS* 37 (2009): 98–103, εύρεση στην ιστοσελίδα: www.interception.gr/old.php?issue=37.

⁹⁶ Πάνος Σπαγόπουλος, "Laser Guided Bombs: Η Επανάσταση Των Laser Στο Πεδίο Της Μάχης (Μέρος Α')."

Η πρώτη δοκιμή της NA-A ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1966 και η πρώτη άφεση παρουσίασε σφάλμα της τάξης των 325 μέτρων. Στη δεύτερη δοκιμή, δύο μήνες μετά, το σφάλμα μειώθηκε στα 27 μέτρα αλλά η δοκιμή δεν θεωρήθηκε επιτυχής καθώς το σύστημα καθοδήγησης δεν λειτούργησε και ουσιαστικά η βόμβα ακολούθησε μια απλή βαλλιστική τροχιά. Στην Τρίτη δοκιμή το σφάλμα περιορίστηκε στα 8 μόλις μέτρα ενώ στην τέταρτη και τελευταία έφθασε τα 17 μέτρα. Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς η TI ξεκίνησε αντίστοιχες δοκιμές. Μετά από μια σειρά σχετικά επιτυχών δοκιμών όπου σημειώθηκαν σφάλματα από 50 έως 25 μέτρα, η Πέμπτη δοκιμή θεωρήθηκε επιτυχής καταφέροντας πρόσκρουση του βλήματος μόλις 9 μέτρα από το στόχο. Εν τέλει οι δοκιμές ολοκληρώθηκαν σημειώνοντας σφάλματα της τάξης των 4 και 3 μέτρων. Τα αποτελέσματα των παραπάνω δοκιμών κατέδειξαν πως η τεχνολογία Λείζερ ήταν πλέον ώριμη ώστε να αξιοποιηθεί για την κατασκευή καθοδηγούμενων όπλων ακριβείας. Αν και οι επιδόσεις των δυο πρωτοτύπων κινούνταν στο ίδιο επίπεδο ευστοχίας, η λύση που παρουσίασε η TI διέθετε αυξημένη επιχειρησιακή ευελιξία καθώς δεν υπήρχε ανάγκη μετατροπής του αεροσκάφους-φορέα και επέτρεπε τον εγκλωβισμό του στόχου μετά την άφεση του όπλου. Ως εκ τούτου, τον Μάιο του 1967 η Διοίκηση Αεροπορικών Συστημάτων (AFSC) της USAF υπέγραψε συμβόλαιο με την TI, ύψους 1,35 εκατ.\$, για την παραγγελία 50 συλλογών για περαιτέρω δοκιμές και εργοστασιακή ανάπτυξη.⁹⁷

Επειδή η συγκεκριμένη τεχνολογία εκείνη την εποχή θεωρείτο και ήταν ιδιαίτερα προηγμένη, όλες οι διαδικασίες γίνονταν κάτω από ένα πέπλο σιωπής και όλες οι ενημερώσεις είχαν το χαρακτήρα του Απόρρητου. Από την άλλη πλευρά υπήρχε η επιτακτική ανάγκη καθορισμού του χρόνου επιχειρησιακής χρησιμοποίησης του όπλου στο Θέατρο Επιχειρήσεων της NA Ασίας καθώς υπήρχαν αναφορές από το επιτελείο της USAF που έκαναν λόγο για την ανάγκη μεγαλύτερης ακρίβειας στις προσβολές στόχων στο Βιετνάμ. Αυτή η μειωμένη απόδοση των αποστολών βομβαρδισμού είχαν οδηγήσει τον Υπουργό Άμυνας των ΗΠΑ Robert McNamara στο να είναι διστακτικός να επεκτείνει το πεδίο δράσης της Αεροπορίας προσθέτοντας νέους στόχους στο πρόγραμμα, αφού και οι υπάρχοντες δεν είχαν προσβληθεί επιτυχώς. Επομένως η πίεση σε πολιτικό

⁹⁷ Ibid.

επίπεδο οδήγησε την USAF να αναζητήσει επείγοντως λύσεις στο επιχειρησιακό της πρόβλημα. Σχετικά με την ένταξη των όπλων Λείζερ στις επιχειρησιακές της δυνατότητες παρουσιάστηκαν τρεις εναλλακτικές λύσεις:

1. Λύση ελάχιστου ρίσκου καθυστερημένου χρόνου επιχειρησιακής ανάπτυξης.
2. Λύση μέσου ρίσκου συμπίεσης του χρόνου επιχειρησιακής ανάπτυξης.
3. Λύση μέγιστου ρίσκου με ταυτόχρονη συμπίεση του χρόνου εισόδου σε υπηρεσία.

Τελικά επιλέχθηκε η δεύτερη λύση η οποία οδήγησε σε υπογραφή συμβολαίου ύψους 17,5 εκατ.\$ για παραγωγή του όπλου στη μέγιστη δυνατή ικανότητα του εργοστασίου της TI. Μετά από σειρά δοκιμών και διόρθωση τεχνικών δυσλειτουργιών, αριθμός βομβών Mk-84 με συλλογές μετατροπής της TI στάλθηκαν στο Θέατρο Επιχειρήσεων της ΝΑ Ασίας για επιχειρησιακή αξιολόγηση. Η USAF μετά το τέλος των επιχειρησιακών αξιολογήσεων προχώρησε σε παραγγελία 1000 βομβών Mk-84 τον Ιανουάριο του 1968. Μετά την άρση της απαγόρευσης βομβαρδισμού στόχων στο βόρειο Βιετνάμ το 1972 από τον Πρόεδρο Νίξον, ξεκίνησε η εκτεταμένη εμπλοκή του όπλου, που στο μεταξύ είχε λάβει την ονομασία Paveway, στις πολεμικές επιχειρήσεις όπου είχε την ευκαιρία να αποδείξει την ανωτερότητά του σε σχέση με το υπάρχον συμβατικό οπλοστάσιο της USAF. Ήταν η χρονιά που για πρώτη φορά έγινε δημοσίως γνωστή η ύπαρξη του συγκεκριμένου όπλου κάτι που οδήγησε τον αμερικανικό τύπο να εισάγει, επίσης για πρώτη φορά, τον όρο «έξυπνα όπλα».⁹⁸

V.2. Τεχνικές Κατάδειξης Στόχων

Η σήμανση των στόχων με καταδείκτες Λείζερ για την προσβολή τους από όπλα που χρησιμοποιούν αντίστοιχη τεχνολογία, μπορεί να γίνει είτε από το έδαφος είτε από τον αέρα. Στη πρώτη περίπτωση αυτό είναι εφικτό με τη χρήση φορητών επίγειων καταδεικτών Λείζερ που φέρονται συνήθως από στρατιώτες

⁹⁸ Ibid.

των Ειδικών Δυνάμεων. Στη περίπτωση που η κατάδειξη γίνεται από τον αέρα ο καταδείκτης μπορεί να είναι προσαρμοσμένος στο αεροσκάφος-φορέα του όπλου (αυτόνομη κατάδειξη) ή σε ένα συνοδευτικό αεροσκάφος (Buddy laser bombing).

Στη μέθοδο της αυτόνομης κατάδειξης η πλέον συνήθης τακτική είναι η “mini toss” κατά τη διάρκεια της οποίας το αεροσκάφος πετάει σε χαμηλό ύψος και αφού, με τη βοήθεια του ραντάρ του ή άλλης διάταξης, αναγνωρίσει το στόχο εκτελεί άφηση του όπλου με ταυτόχρονο ελιγμό pull-up (φόρτιση 3G) και εν συνεχεία πραγματοποιεί στροφή (belly-up) 120-135 μοιρών ξεκινώντας τη κατάδειξη του στόχου, ενώ το ατρακτίδιο κατάδειξης εκτιμά την επιτυχία της άφησης.

Η μέθοδος βομβαρδισμού κατά την οποία ο στόχος καταδεικνύεται από έτερο αεροσκάφος από αυτό που φέρει το όπλο είναι και η πλέον πολύπλοκη καθώς απαιτεί ιδιαίτερα καλό συντονισμό, ωστόσο παρέχει τη δυνατότητα κατάδειξης του στόχου σε περισσότερα του ενός αεροσκάφη που είναι εξοπλισμένα με όπλα Λείζερ. Τρεις είναι οι πιο συνηθισμένες τακτικές στη περίπτωση αυτή:

1. Κατάδειξη από αεροσκάφος που πετά σε μεγαλύτερο ύψος ενώ το αεροσκάφος-φορέας εκτελεί απότομη βύθιση.
2. Άφηση από χαμηλό ύψος με εκτέλεση ελιγμού αιφνίδιας ανόδου και στη συνέχεια βύθιση με μικρή γωνία καθόδου, ενώ το αεροσκάφος κατάδειξης εκτελεί ελιγμό pop-up πετώντας σε χαμηλό ύψος.
3. Έναρξη διαδικασίας από χαμηλό ύψος, εν συνεχεία άνοδος και άφηση για την επίτευξη ασφαλούς απόστασης άφησης (τεχνική loft), ενώ το αεροσκάφος κατάδειξης εκτελεί ελιγμό pop-up.

Γενικά, η διαδικασία καθοδήγησης των όπλων Λείζερ προσομοιάζει σ' ένα βαθμό τα βλήματα ημιενεργού καθοδήγησης: ο καταδείκτης Λείζερ «φωτίζει» ένα σημείο του στόχου (laser spot) το οποίο αντανακλά έναν κώνο Λείζερ («καλάθι») διαμέτρου μικρότερης του ενός μέτρου, εντός του οποίου ο αισθητήρας του όπλου που συλλέγει την ανακλώμενη ενέργεια το κατευθύνει μέχρι την πρόσκρουση στο στόχο. Μετά την άφηση και καθ' όλη τη διάρκεια της πτήσης ο αισθητήρας Λείζερ

υπολογίζει τη γωνία μεταξύ του διανύσματος της ταχύτητας του όπλου και της γραμμής όπλου-στόχου στέλνοντας τις απαραίτητες διορθώσεις στα πτερύγια ελέγχου. Σήμερα τα σύγχρονα συστήματα κατάδειξης στόχων παρέχουν:

1. Εντοπισμό, αναγνώριση και σήμανση στόχων.
2. Ακρίβεια στην άφηση κατευθυνόμενων και μη όπλων.
3. Δυνατότητα χαμηλής πτήσης κατά τη διάρκεια της νύχτας.
4. Δυνατότητα εντοπισμού του στόχου από άλλη πηγή.
5. Αναγνώριση εναέριων στόχων σε μεγάλη εμβέλεια.⁹⁹

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η προσπάθεια για την αναζήτηση της πολυπόθητης ακρίβειας υπήρξε συνεχής και επίπονη. Παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις της τεχνολογίας σ' ολόκληρο το ηλεκτρομαγνητικό φάσμα για την επίλυση του προβλήματος, αυτό που σημειώθηκε σε όλες τις περιπτώσεις είναι η στροφή από το παρελθόν όπου η ακρίβεια εξαρτιόταν από τις ικανότητες του πληρώματος, δηλαδή του ανθρώπινου παράγοντα, προς μια κατεύθυνση όπου το πρώτο λόγο στην ακρίβεια έχει το ίδιο το όπλο. Ακόμα και ένας σχετικά άπειρος πιλότος που πυροδοτεί ένα σύγχρονο οπλικό σύστημα (PGM) έχει πολύ καλές πιθανότητες να πετύχει το στόχο του με μεγάλη ακρίβεια. Αυτή η μετάβαση της ακρίβειας από τον άνθρωπο στη μηχανή, κάνει το ζήτημα της ακρίβειας στο σύγχρονο πεδίο της μάχης ακόμα πιο αμφιλεγόμενο.

V.3. Η χρήση των PGMs στις Σύγχρονες Ένοπλες Συρράξεις

Η ιδέα των καθοδηγούμενων όπλων που προσβάλουν με ακρίβεια το στόχο τους, όπως ειπώθηκε παραπάνω, δεν είναι κάτι νέο. Ωστόσο μόνο πρόσφατα, τις τελευταίες δύο περίπου δεκαετίες, έγιναν ευρέως γνωστά ξεκινώντας από το 1991 στο πρώτο Πόλεμο του Κόλπου (Gulf War) όπου χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον, με επιτυχία, από την αμερικανική αεροπορία, στην Επιχείρηση "Desert Storm". Ακολούθησαν ο Πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία όπου επίσης έγινε εκτενής χρήση

⁹⁹ Πάνος Σπαγόπουλος, "Laser Guided Bombs: Η Επανάσταση Των Laser Στο Πεδίο Της Μάχης (Μέρος Β')," *ΑΝΑΧΑΙΤΙΣΗ* 38 (2009): 102–103, εύρεση στην ιστοσελίδα: www.interception.gr/old.php?issue=38.

των PGMs κατά την Επιχείρηση “Allied Force”, μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Ιράκ και Αφγανιστάν όπου η ακρίβεια των πληγμάτων έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στο επιχειρησιακό πεδίο, όσο και στη μείωση των παράπλευρων απωλειών.

Ειδικότερα ο Πόλεμος του Κόλπου υπήρξε ο πρώτος «τηλεοπτικός» πόλεμος καθλώνοντας καθημερινά εκατομμύρια θεατές μπροστά στους τηλεοπτικούς δέκτες τους, οι οποίοι παρακολουθούσαν τις εκρήξεις των «έξυπνων» όπλων να φωτίζουν το νυχτερινό ουρανό της Βαγδάτης. Εκτός από «τηλεοπτικός», ο πόλεμος αυτός κατέδειξε την ριζοσπαστική αλλαγή που επέφερε η έννοια της «επίθεσης ακριβείας» στον τρόπο με τον οποίο διεξάγονταν έως τότε οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, ιδίως οι αεροπορικές εκστρατείες. Την πρώτη νύχτα του πολέμου οι επιθέσεις από αεροσκάφη και πυραύλους Cruise εναντίον της ιρακινής αεράμυνας και εγκαταστάσεων διοίκησης και ελέγχου (Command and Control:C2), άνοιξαν τον δρόμο για τις δυνάμεις που ακολουθούσαν. Με προσβολές ακριβείας τα αεροσκάφη της ιρακινής Πολεμικής Αεροπορίας καταστράφηκαν στα υπόστεγά τους πριν προλάβουν να απογειωθούν και να διαφύγουν πιθανώς στο Ιράν. Με παρόμοια ακρίβεια προσβλήθηκαν γέφυρες ώστε οι ιρακινές δυνάμεις να αναγκασθούν να διοχετευθούν σε συγκεκριμένα δρομολόγια δημιουργώντας ευπαθείς «λαιμούς» (Bottlenecks), οδηγώντας σε λιποταξία πολλούς από τους στρατιώτες που παρατούσαν έντρομοι τα οχήματά τους. Ακόμα ένα παράδειγμα της φονικής ακρίβειας που επιτεύχθηκε αποτελεί η καταστροφή του ρεύματος Διοικητικής Μέριμνας (DM) του ιρακινού στρατού. Η δυνατότητα του στρατού να μεταφέρει εφόδια από τη Βαγδάτη στο Θέατρο Επιχειρήσεων (ΘΕ) του Κουβέιτ μειώθηκε από 216.000 τόνους ημερησίως μέσω 6 συνολικά κύριων δρομολογίων, σε μόνο 20.000 τόνους μέσω 2 μόνο δρομολογίων, δηλαδή μια μείωση της τάξεως του 91% περίπου. Οποιαδήποτε κίνηση πραγματοποιούνταν ήταν επικίνδυνη, αργή και πολλές φορές χρησιμοποιούνταν μεμονωμένα οχήματα, τα οποία συχνά δεν έφθαναν ποτέ στον προορισμό τους καθώς καταστρέφονταν και αυτά στη πορεία, αναγκάζοντας τους οδηγούς να αρνούνται πλέον να αναλαμβάνουν τέτοιου είδους αποστολές.¹⁰⁰ Αυτό

¹⁰⁰ Thomas A. Keaney and Eliot A. Cohen, *Gulf War Air Power Survey: Summary Report*, GPO (Washington DC, 1993), 95-97, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.afhso.af.mil/shared/media/document/AFD-100927-061.pdf>.

που αξίζει να σημειωθεί είναι το απίστευτα μικρό χρονικό διάστημα που χρειάστηκε για να ολοκληρωθεί η αεροπορική εκστρατεία. Σε αντίστοιχες επιχειρήσεις στο παρελθόν όπου δεν έγινε χρήση των PGMs, συχνά χρειαζόταν εκατοντάδες έξοδοι αεροσκαφών για την καταστροφή μιας μόνο γέφυρας, ενώ στην επιχείρηση “DESERT STORM” τα «έξυπνα» όπλα κατέστρεψαν 41 από τις 54 κύριες ιρακινές γέφυρες καθώς και 31 πρόχειρες που στήθηκαν από τον ιρακινό στρατό προς αντικατάσταση των βληθεισών, και όλα αυτά σε περίπου 4 μόνο εβδομάδες. Σ’ αυτό το διάστημα μόνο το 9% των όπλων που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον των ιρακινών ήταν PGMs. Από αυτά περίπου τα μισά (4,3%) ήταν Λείζερ καθοδηγούμενες βόμβες, οι οποίες προκάλεσαν το 75% των σοβαρών καταστροφών εναντίον των ιρακινών στρατηγικών και επιχειρησιακών στόχων. Το άλλο μισό αποτελούνταν από όπλα αέρος-εδάφους όπως πύραυλοι Maverick, Hellfire και Cruise οι οποίοι προσέβαλαν εξειδικευμένους στόχους. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι όσον αφορά τα PGMs και τη χρήση τους στον Πόλεμο του Κόλπου, το όπλο που επικράτησε ήταν η Laser Guided Bomb (LGB) καθώς χρησιμοποιήθηκε εκτενώς για την καταστροφή των υποδομών C2, των ιρακινών αεροδιαδρόμων, γεφυρών, δρομολογίων ΔΜ και στόχων ηγεσίας. Η αντίδραση των ιρακινών δυνάμεων στις άμεσες αεροπορικές επιθέσεις ακριβείας κατέδειξε ότι, η παραδοσιακά ισχυρή ψυχολογική επίδραση μιας αεροπορικής επίθεσης είχε πλέον ταυτιστεί με την εξίσου δυνατή επίδραση της επικείμενης καταστροφής.¹⁰¹

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία αποτέλεσε την αφορμή για την περαιτέρω εξέλιξη στο ζήτημα της επίθεσης «ακριβείας». Το 1999 κατά τη διάρκεια της αεροπορικής επιχείρησης “Allied Force” χρησιμοποιήθηκε μια νέα γενιά PGMs που χρησιμοποιούσαν για την καθοδήγησή τους προς το στόχο, δορυφορικά δεδομένα GPS. Ο κύριος εκπρόσωπος αυτών των συστημάτων ήταν το GBU-31 Joint Direct Attack Munition (JDAM) που αποτελούνταν από μια συλλογή που περιελάμβανε ένα δέκτη GPS, αισθητήρες και ουραία πτερύγια, με την οποία μια απλή βόμβα (dumb bomb) μπορούσε να μετατραπεί σε PGM. Σε αντίθεση με τις βόμβες Λείζερ που χρησιμοποιήθηκαν στο Πόλεμο του Κόλπου, αυτό το οπλικό σύστημα επιτρέπει στο αεροσκάφος να επιτεθεί την νύχτα και σε

¹⁰¹ Richard P. Hallion, *Precision Guided Munitions and the New Era of Warfare*.

καιρικές συνθήκες με χαμηλή ορατότητα.¹⁰² Το βομβαρδιστικό B-2 έπαιξε καθοριστικό ρόλο καθώς έρριψε 652 βόμβες 2.000 λιβρών με το σύστημα JDAM και 4 βόμβες 4.700 λιβρών με το σύστημα GPS-Aided Munitions (GAMs) εναντίον σερβικών στόχων κατά τη διάρκεια των 78 ημερών που κράτησε η αεροπορική εκστρατεία του NATO στο Κόσσοβο, με ποσοστό ακριβείας πάνω από 90% εντός της απόστασης 13 μέτρων από το στόχο. Ωστόσο τα όπλα που χρησιμοποιούν δορυφορικά δεδομένα GPS είναι τόσο ακριβή όσο ακριβή/σωστά είναι τα δεδομένα/συντεταγμένες που προγραμματίζονται στα συστήματα πλοήγησής τους. Παράδειγμα λάθους προγραμματισμού αποτελεί η επίθεση κατά της κινεζικής πρεσβείας το Μάιο του 1999, κατά την οποία το κτήριο της πρεσβείας προσβλήθηκε από 2 JDAMs που ρίφθηκαν από ένα βομβαρδιστικό B-2.¹⁰³ Αν και τα όπλα πρόσβαλαν τον στόχο με μεγάλη ακρίβεια, αποδείχθηκε κατόπιν έρευνας ότι οι υπηρεσίες πληροφοριών εσφαλμένα αναγνώρισαν το κτήριο της πρεσβείας ως στρατηγείο στρατιωτικού εφοδιασμού, οπότε τα όπλα σε αυτή τη περίπτωση αποδείχθηκαν «έξυπνα», οι άνθρωποι όμως όχι.

Πιο πρόσφατες περιπτώσεις χρησιμοποίησης «έξυπνων όπλων» αποτελούν οι επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στο Ιράκ και το Αφγανιστάν όπου έγιναν εμφανή τα τεράστια άλματα αναφορικά με την τεχνολογική εξέλιξη στο χώρο των PGMs. Στη διάρκεια της δεκαετίας από το 1991 έως το 2003, τα PGMs, από μια μικρή μειοψηφία οπλικών συστημάτων έφθασαν σταδιακά να αποτελούν το νέο στάνταρ στη διεξαγωγή του σύγχρονου πολέμου. Τα στατιστικά στοιχεία μιλούν από μόνα τους καθώς από τα συνολικά όπλα που χρησιμοποιήθηκαν στον πρώτο Πόλεμο του Κόλπου το 1991, 8% ήταν PGMs, 8 χρόνια αργότερα το ποσοστό αυτό, κατά τον πόλεμο του Κοσσόβου, έφθασε στο 29%, 10 χρόνια μετέπειτα, στον πόλεμο του Αφγανιστάν, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 60%, για να φθάσει 12 χρόνια μετά, το 2003, στο 68% των όπλων που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο Ιράκ. Ειδικότερα στο Αφγανιστάν το σύστημα JDAM αποτέλεσε το οπλικό σύστημα επιλογής των

¹⁰² Thomas G. Mahnken, "Weapons: The Growth & Spread of the Precision-Strike Regime," *Daedalus the Journal of the American Academy of Arts & Sciences* June 1 (2011), εύρεση στην ιστοσελίδα: https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/daedalus/11_summer_korb.pdf.

¹⁰³ Randy Huis, *Proliferation of Precision Strike: Issues for Congress*, (Congressional Research Service, May 2012), 5, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://fas.org/sgp/crs/nuke/R42539.pdf>.

αμερικανικών δυνάμεων. Μεταξύ του Οκτωβρίου 2001 και Φεβρουαρίου 2002, οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις έρριψαν 6.000 τέτοια όπλα. Στις 8 Οκτωβρίου 2001 και εντός ενός μόνου δεκαλέπτου η USAF έρριψε 100 βόμβες JDAM. Δυο χρόνια αργότερα, στο Ιράκ, 6.500 βόμβες του ίδιου τύπου ρίφθηκαν στην προέλαση εναντίον της Βαγδάτης.¹⁰⁴

V.4. Η Συμβολή των «Έξυπνων Όπλων» στη Μείωση των Παράπλευρων Απωλειών

Η ακρίβεια (Precision) συχνά μεταφράζεται εσφαλμένα, ως η δυνατότητα ενός όπλου να προσκρούσει στο σημείο στο οποίο έχει σκοπευθεί (aimpoint). Στη πραγματικότητα η δυνατότητα αυτή ονομάζεται ευστοχία (accuracy). Η ευστοχία ενός όπλου λαμβάνεται υπόψη κατά τη διαδικασία της στοχοποίησης και για τη μέτρησή της χρησιμοποιείται ο όρος Circular Error Probable (CEP) που αποτυπώνει την ακτίνα ενός κύκλου, εντός του οποίου αναμένεται να προσκρούσει το 50 % των βληθέντων όπλων.¹⁰⁵ Όσο μικρότερο το CEP ενός όπλου, τόσο μεγαλύτερη είναι και η αντίστοιχη ευστοχία αυτού. Αναφορικά με τα σύγχρονα PGMs, διαθέτουν CEP το οποίο σε αρκετές περιπτώσεις είναι αρκετά μικρότερο από τα 10 μέτρα. Ωστόσο είναι κατανοητό ότι η ευστοχία όπως περιγράφηκε παραπάνω αποτελεί στοιχείο «κλειδί» για την επίτευξη της ακρίβειας, η οποία εκτός από εύστοχα όπλα προϋποθέτει την ύπαρξη ενός συστήματος διοίκησης, ελέγχου, επικοινωνιών, υπολογιστών, πληροφοριών, επιτήρησης και αναγνώρισης (Command Control Communications Computers Intelligence Surveillance Reconnaissance C4ISR). Αυτή η ολοκληρωμένη δυνατότητα της «ακρίβειας» στο σύγχρονο πεδίο της μάχης, σε συνδυασμό με την ορθή επιτελική εκτέλεση της διαδικασίας της στοχοποίησης, είναι ικανή να μειώσει την πρόκληση παράπλευρων απωλειών κατά την επίθεση εναντίον ευαίσθητων στόχων που ενέχουν τέτοιου είδους κινδύνους. Υπό αυτή την έννοια η επίτευξη της «ακρίβειας» στις πολεμικές επιχειρήσεις έρχεται να ικανοποιήσει βασικές απαιτήσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου όπως, οι αρχές της διάκρισης και της

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Michael N. Schmitt, "Precision Attack and the International Humanitarian Law," *International Review of the Red Cross* 87, no. 859 (2005): 446, εύρεση στην ιστοσελίδα : https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_859_schmitt.pdf.

αναλογικότητας, καθώς και η ανάγκη λήψης όλων των εύλογων μέτρων πριν την εκδήλωση μιας επίθεσης.

V.4.1. PGMs: Ακριβή μεν, Καταστροφικά δε

Το πιο σοβαρό πρόβλημα κατά την επίθεση ενός νόμιμου στρατιωτικού στόχου είναι το ενδεχόμενο πρόκλησης παράπλευρων απωλειών που αποτελεί εκτός από παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και ανασταλτικό παράγοντα στην επιτυχή ολοκλήρωση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές των καθοδηγούμενων όπλων ακριβείας, η χρήση τους στις ένοπλες συρράξεις των τελευταίων δεκαετιών έχει αποδείξει ότι συνεισφέρει προς την κατεύθυνση της ελαχιστοποίησης αυτού του κινδύνου. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ακρίβεια των 5 έως 9 μέτρων που προσφέρει η χρήση ενός PGM, σε συνδυασμό με διάφορες τεχνικές που μπορούν να εφαρμοσθούν κατά τη διαδικασία της CDEM, μειώνει κατά πολύ το ενδεχόμενο πρόκλησης παράπλευρων απωλειών.

Εκτός όμως από τα τεχνικά δεδομένα του όπλου και τις δυνατότητές του, υπάρχουν πολλές παράμετροι που πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον περιορισμό των μη επιθυμητών αποτελεσμάτων. Κατά την πρόσκρουση ενός όπλου επί του στόχου συνήθως τα καταστρεπτικά αποτελέσματα προκύπτουν από την ίδια την πρόσκρουση και την πυροδότηση του εκρηκτικού γεμίσματος του πυρομαχικού που προκαλεί υψηλή θερμική ακτινοβολία, ωστικό κύμα, θραύσματα από τον τεμαχισμό του κελύφους του πυρομαχικού καθώς και συντρίμμια (debris) που εκτινάσσονται σε μεγάλο ύψος και στη συνέχεια προσγειώνονται στο έδαφος σε μεγάλη απόσταση με θανατηφόρα αποτελέσματα. Για παράδειγμα στη περίπτωση μιας καθοδηγούμενης με GPS βόμβας 2.000 λιβρών, η οποία θα έπληττε το στόχο της με τέλεια ακρίβεια, θα δημιουργούνταν μια ζώνη καταστροφικών αποτελεσμάτων ως εξής: CEP=10μ + θερμική ακτινοβολία/ωστικό κύμα= 30μ + θραυσματοποίηση/συντρίμμια= 900μ, δηλαδή οποιοσδήποτε βρισκόταν σε ακτίνα ενός περίπου χιλιομέτρου θα διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο είτε να σκοτωθεί είτε να τραυματισθεί σοβαρά, και πάντα υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα προκύψουν

ανθρώπινα λάθη ή τεχνικές δυσλειτουργίες.¹⁰⁶ Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η επιτυχής προσβολή ενός στόχου με μεγάλη ακρίβεια, δεν αποκλείει και την ύπαρξη παράπλευρων απωλειών. Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις πολεμικών επιχειρήσεων όπως αυτή στο Αφγανιστάν, όπου οι ηγέτες της Αλ Κάιντα κρύβονταν σε κρησφύγετα εντός πυκνοκατοικημένων περιοχών, η πιθανότητα πρόκλησης παράπλευρων απωλειών μετά από την προσβολή τέτοιων στόχων ήταν τεράστια.

Γι' αυτό το λόγο έχουν αναπτυχθεί παράλληλα, τεχνικές που εφαρμόζονται κατά τη φάση του σχεδιασμού της επίθεσης για την ελαχιστοποίηση του κινδύνου αυτού. Τέτοιες τεχνικές περιλαμβάνουν τη χρήση πυροκροτητών με χρονοδιακόπτη ο οποίος ρυθμίζεται έτσι ώστε το όπλο να πυροδοτηθεί εντός του κτηρίου ή του εδάφους, μειώνοντας την ακτίνα δράσης των καταστροφικών αποτελεσμάτων επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο όσο το δυνατόν λιγότερο τις παρακείμενες υποδομές. Μια άλλη μέθοδος αφορά την κατεύθυνση προσβολής του στόχου, ώστε με αυτό τον τρόπο τα καταστρεπτικά αποτελέσματα να κατευθυνθούν προς μια περιοχή όπου δεν αναμένεται να προκαλέσουν απώλειες. Επίσης ο κατάλληλος χρονικός συντονισμός (timing) της επίθεσης ενδέχεται να σώσει ζωές αθώων πολιτών, καθώς τα αποτελέσματα ενδέχεται να είναι διαφορετικά εάν η επίθεση εκδηλωθεί την ημέρα, κατά τη διάρκεια της νύχτας ή ακόμα κατά τη διάρκεια μιας θρησκευτικής γιορτής ή ενός σημαντικού αθλητικού γεγονότος. Όλα τα παραπάνω απαιτούν, αφενός σημαντική τεχνολογική δυνατότητα, αφετέρου υπέρτερη ικανότητα συλλογής-επεξεργασίας πληροφοριών και βαθιά γνώση των εκάστοτε κοινωνικο-θρησκευτικών ιδιαιτεροτήτων στην περιοχή των επιχειρήσεων.

Ωστόσο, ο κίνδυνος να χαθούν αθώες ζωές ως απόρροια μιας επίθεσης, είναι πάντα παρόν καθώς τρεις είναι οι κύριοι λόγοι πρόκλησης παράπλευρων απωλειών:

1. Αποτυχία θετικής αναγνώρισης του στόχου (PID). Όπως ήδη έχει αναφερθεί η ταυτοποίηση του στόχου ως νόμιμου στρατιωτικού στόχου, υπό

¹⁰⁶ Peter Spang Goodrich, *The Surgical Precision Myth: After the Bomb Explodes - Cumulative Collateral Damage Probability (CCDP)*, Providence College, εύρεση στην ιστοσελίδα : <http://www.psgoodrich.com/war/surgical/surgicalold/surgicaloldpad.pdf>.

τις προϋποθέσεις που θέτει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, είναι κεφαλαιώδους σημασίας. Συνήθως τα λάθη συμβαίνουν λόγω περιορισμένων δυνατοτήτων των υπηρεσιών πληροφοριών ή φτωχής επιτελικής εργασίας. Σ' αυτή τη περίπτωση δηλαδή, την ευθύνη φέρει ο ανθρώπινος παράγοντας.

2. Δυσλειτουργία των οπλικών συστημάτων. Οποιαδήποτε τεχνική βλάβη ή δυσλειτουργία στο σκοπευτικό σύστημα της πλατφόρμας εκτόξευσης (αεροσκάφος, πυροβόλο, κλπ.) ή στο ίδιο το όπλο, δύναται να προκαλέσει αστοχία οπότε και ενδεχομένως μη επιθυμητά αποτελέσματα.

3. Συνειδητή απόφαση. Όπως αναλύθηκε παραπάνω με βάση την αρχή της αναλογικότητας, ο εκάστοτε στρατιωτικός διοικητής πολύ συχνά θα βρεθεί αντιμέτωπος με το δίλλημα: προστασία αθώων ή στρατιωτική αναγκαιότητα; και τότε θα κληθεί να επιλέξει, αφότου έχει λάβει υπόψη αφενός το αναμενόμενο άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που θα αποκτηθεί, αφετέρου το κόστος σε ανθρώπινο αίμα.

Στην αντίπερα όχθη, υπάρχει και η άλλη άποψη, αυτή των πολέμιων των PGMs, σύμφωνα με την οποία η χρησιμοποίηση τέτοιων όπλων εκτός από πολυδιαφημισμένη δεν αποτελεί πανάκεια στα ανθρωπιστικά προβλήματα μιας ένοπλης σύρραξης. Επιπλέον, πολλοί υποστηρίζουν ότι οι εκάστοτε πολεμικές επιχειρήσεις αποτελούν μια χρυσή ευκαιρία για τη διαφήμιση και προώθηση των προϊόντων των πολεμικών βιομηχανιών, καθώς αυτά αποκτούν τα απαραίτητα πιστοποιητικά σε πραγματικές συνθήκες πολέμου. Σύμφωνα μ' αυτές τις φωνές, η χρήση των «έξυπνων όπλων» δεν οδηγεί στον εξανθρωπισμό του πολεμικού φαινομένου, αντιθέτως πολύ συχνά χρησιμοποιείται ως άλλοθι για την κατάφωρη παραβίαση των αρχών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.

Αδιαμφισβήτητα όμως, η αυξανόμενη επικράτηση των PGMs ως όπλων επιλογής (weapons of choice) στις σύγχρονες πολεμικές επιχειρήσεις, άνοιξε νέους ορίζοντες αναφορικά με την προστασία των αμάχων κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών. Καταρχήν, όσο μεγαλύτερη η ακρίβεια ενός όπλου τόσο μεγαλύτερες είναι η πιθανότητες προσβολής του σωστού στόχου. Επιπλέον, η αυξημένη ευστοχία επιτρέπει τη χρήση όπλων με μικρότερο εκρηκτικό γέμισμα για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων επί του στόχου, άρα μειώνεται και η

πιθανότητα πρόκλησης παράπλευρων απωλειών. Η μεγάλη ακρίβεια επίσης μειώνει την ανάγκη επαναπροσβολής του στόχου και επιτρέπει την επίθεση εναντίον στόχων που υπό άλλες προϋποθέσεις η προσβολή τους θα ήταν απαγορευτική λόγω του μεγάλου κινδύνου πρόκλησης ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων (στόχοι εντός κατοικημένων περιοχών, στόχοι διπλής χρήσης). Υπό αυτή την έννοια η πρόοδος στο θέμα της ακρίβειας αποτελεί μια θετική εξέλιξη. Ωστόσο, καθώς τα όπλα γίνονται όλο και περισσότερο ακριβή, αντιστοίχως ανάλογη είναι και η απαίτηση για ακριβή τήρηση των αρχών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου εκ μέρους του επιτιθέμενου. Εφόσον η τήρηση των αρχών αυτών παραμένει πιστή στο νόμο, ενώ παράλληλα δεν αγνοούνται οι πραγματικότητες της στρατιωτικής αναγκαιότητας, οι παραπάνω εξελίξεις είναι καλοδεχούμενες.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Michael N. Schmitt, "Precision Attack and the International Humanitarian Law," 466.

VI. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ “ALLIED FORCE”. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ 78 ΗΜΕΡΩΝ

VI.1. Γενικά

Ο πόλεμος που ξέσπασε στη Βαλκανική χερσόνησο από τις 24 Μαρτίου 1999, την ημέρα δηλαδή έναρξης των Νατοϊκών αεροπορικών επιχειρήσεων εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, μέχρι τις 12 Ιουνίου 1999, οπότε και υπεγράφη η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, ήταν αναμενόμενος, για όσους παρακολουθούσαν τα γεγονότα, ήδη από το 1991, τη χρονιά που άρχισε η διαδικασία διάλυσης της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας. Η διαδικασία αυτή προκάλεσε πολεμικές συρράξεις στην περιοχή των Βαλκανίων εντελώς άνισες μεταξύ τους τόσο ως προς τη διάρκεια όσο και ως προς την έντασή τους. Τέτοιου είδους συγκρούσεις ήταν ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Σλοβενίας διάρκειας μιας εβδομάδας, ο πόλεμος για την ανεξαρτησία της Κροατίας καθώς επίσης και ο τετραετής πόλεμος που είχε ως αποτέλεσμα τον διαμελισμό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων, τα κλασικά χαρακτηριστικά των εθνικών συγκρούσεων όπως τα πολιτικά και στρατηγικά παίγνια των εμπολέμων, οι συμμαχίες, οι τακτικές διεξαγωγής των εχθροπραξιών και η στάση της διεθνούς κοινότητας, ήταν παρόντα. Στην περίπτωση του πολέμου εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, η Νατοϊκή επέμβαση με διακηρυγμένο στόχο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Αλβανόφωνων του Κοσσυφοπέδιου, εισάγει για πρώτη φορά ένα νέο είδος επέμβασης, τη λεγόμενη «ανθρωπιστική επέμβαση». Σ' αυτό το πλαίσιο, οι Μεγάλες Δυνάμεις με επικεφαλής τις ΗΠΑ, αναλαμβάνουν τον ρόλο του προστάτη των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων και επιδίδονται σε ένα νέο είδος σταυροφορίας όπου και όταν κρίνουν ότι οι αξίες αυτές καταπατώνται.¹⁰⁸

VI.2. Οι Ρίζες της Διαμάχης για το Κοσσυφοπέδιο

Τα θεμελιώδη συνεκτικά στοιχεία ενός λαού όπως η ταυτότητά του και η εθνική του συνείδηση είναι άμεσα συνυφασμένα με την ιστορική του διαδρομή και τη γη που ο λαός αυτός θεωρεί γενέτειρά του. Πράγματι, η κυριαρχία ενός λαού

¹⁰⁸ Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης Βιβή Δ. Κεφαλά, *ΚΟΣΟΒΟ: Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ. Οψεις Σύγχρονου Μιλιταριστικού Ανθρωπισμού*, 1η ed. (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2001), 13.

επάνω στη γη που έχει χαράξει την ιστορική του πορεία, αποτελεί στοιχείο κεφαλαιώδους σημασίας για την ίδια του την ύπαρξη. Υπό αυτή την έννοια, η απώλεια του εδάφους αυτού συνεπάγεται ένα βαθύτατο ψυχολογικό τραύμα της συλλογικής συνείδησης, έναν ακρωτηριασμό που αντιμετωπίζεται με ελπίδες ανάκτησης των «χαμένων πατρίδων» και αλυτρωτικές τάσεις που περνούν από γενιά σε γενιά, περιμένοντας την κατάλληλη στιγμή για να εκδηλωθούν. Εκτός όμως από το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας, το θέμα της εδαφικής κυριαρχίας έχει πολύ σοβαρές νομικές, θεσμικές και πραγματικές συνέπειες, καθώς σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, η άσκηση πραγματικού ελέγχου ενός λαού επί του εδάφους του, αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την ύπαρξη και αναγνώριση κράτους. Ως εκ τούτου, εάν ένας λαός απωλέσει αυτό τον έλεγχο, τότε υπόκειται αναγκαστικά στην κυριαρχία ενός άλλου λαού, στο κράτος του οποίου έχει περιέλθει ο έλεγχος της απωλεσθείσας γης. Συνεπώς, ο λαός αυτός μετατρέπεται σε υποτελή, ή σε μειονότητα, ενώ η ύπαρξή του εξαρτάται από παράγοντες τους οποίους ο μόνος τρόπος για να τους ελέγξει δεν είναι άλλος παρά η σύγκρουση. Σ' αυτό το πλαίσιο, το ενδεχόμενο της σύγκρουσης για δυο λαούς, που διεκδικούν την ίδια γη μέσα από μια συστηματική προσπάθεια απάλειψης της εθνικής υπόστασης του άλλου, είναι αναπόφευκτο. Εάν σ' αυτά τα δεδομένα συνυπολογισθούν και οι επιδράσεις εξωγενών παραγόντων όπως, τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, οι επιδιώξεις περιφερειακών δυνάμεων της περιοχής και η διεθνο-πολιτική συγκυρία, τότε η κατάσταση περιπλέκεται ακόμη περισσότερο.¹⁰⁹

Σ' αυτό το πλαίσιο η σύγκρουση μεταξύ των Σέρβων και των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου για την κυριαρχία αυτής της εδαφικής περιοχής έχει βαθιές ιστορικές ρίζες και οι πραγματικές της αιτίες, όπως συνήθως συμβαίνει με τις μακρόχρονες συγκρούσεις, κάθε άλλο παρά μονοσήμαντες είναι. Τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Αλβανοί, διεκδικούν την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου ως πατρογονική τους γη, δηλαδή κοιτίδα της ιστορίας τους. Οι πρώτοι από το 1389, οπότε το σερβικό βασίλειο κυριεύθηκε από τους Οθωμανούς, μέχρι τη δημιουργία του Βασιλείου της Σερβίας το 1918 ονειρεύονταν την ανάκτηση του Κοσσυφοπεδίου, ενώ οι δεύτεροι έχουν συνδέσει την εν λόγω περιοχή με την απαρχή της συλλογικής τους ύπαρξης. Εκτός όμως των παραπάνω, υπάρχει ακόμα μια

¹⁰⁹ Ibid., 19–20.

διαχωριστική γραμμή μεταξύ τους που καθιστά την ειρηνική συνύπαρξη ακόμα πιο δύσκολη. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας οι εξισλαμισμένοι Αλβανοί εγκαθίστανται μαζικά στο Κοσσυφοπέδιο και αναλαμβάνουν σημαντικά διοικητικά καθήκοντα, ερχόμενοι αντιμέτωποι με τους Σέρβους αλλά και με τους άλλους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής. Στη μετέπειτα νεότερη ιστορία, η ιδέα της δημιουργίας έθνους-κράτους και η διάδοση εθνο-απελευθερωτικών αγώνων στα Βαλκάνια, δίνουν νέα διάσταση στη διαμάχη, καθώς ο αγώνας δεν στρέφεται μόνον εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά και εναντίον όσων λαών έχουν παρόμοιες διεκδικήσεις. Μια ακόμα ιδιαιτερότητα που συνέβαλε στην όξυνση του προβλήματος ήταν η ύπαρξη μειονοτήτων που προέκυψαν από τις μετακινήσεις εθνικών ομάδων είτε δια τη βία είτε όχι, στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ύπαρξη τέτοιων μειονοτικών ομάδων έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαιώνιση των συγκρούσεων στην περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου, καθώς συνέβαλε στη καλλιέργεια αλυτρωτικών ιδεολογιών και αξιώσεων.¹¹⁰

Η είσοδος στον 20^ο αιώνα έδωσε συνέχεια στη ταραγμένη ιστορία των νεότερων χρόνων των Βαλκανίων. Ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δημιουργείται το Βασίλειο της Σερβίας που περιλαμβάνει και τη περιοχή του Κοσσυφοπεδίου. Ωστόσο ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα ανατρέψει τα δεδομένα: τμήμα της Σερβίας και το μεγαλύτερο μέρος του Κοσσυφοπεδίου καταλαμβάνονται από την Αλβανία, η οποία αποτελούσε τότε Ιταλικό προτεκτοράτο. Το πέρας του Β΄ ΠΠ θα φέρει ακόμα μια ανατροπή και τα υπόψη εδάφη θα βρεθούν για ακόμα μια φορά υπό σερβική κυριαρχία. Αυτή τη φορά οι αλυτρωτικές τάσεις των Αλβανών θα λυγίσουν υπό το βάρος του διπολισμού και των νέων δεδομένων που θέτει ο Ψυχρός Πόλεμος. Ωστόσο, το Κοσσυφοπέδιο, παρά το καθεστώς της Αυτόνομης Περιοχής που έχει αποκτήσει, εξακολουθεί να αποτελεί σημείο τριβής μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Αλβανίας. Με το Σύνταγμα του 1963 το Κοσσυφοπέδιο γίνεται Αυτόνομη Επαρχία, ενώ ο όρος «μειονότητα» που χαρακτήριζε τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου, αντικαθίσταται από τον όρο «εθνότητα». Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τις πολιτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό της χώρας, οδήγησαν στην εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ

¹¹⁰ Ibid., 20.

Σέρβων και Αλβανών κοσοβάρων.¹¹¹ Εν συνεχεία ακολουθεί μια περίοδος από το 1975 έως το 1981 που χαρακτηρίζεται ως η «Άνοιξη του Κοσσυφοπεδίου», καθώς το νέο Σύνταγμα του 1974 διευρύνει εντυπωσιακά τα όρια αυτονομίας του Κοσσυφοπεδίου, κάτι που ωστόσο δεν ήταν αρκετό για να περιορίσει τις εθνικιστικές επιδιώξεις των Αλβανών του Κοσσόβου. Ο Μάρτιος του 1981 θα σημάνει τη λήξη της «Άνοιξης» για το Κοσσυφοπέδιο, καθώς εμφανίζονται οι πρώτες αξιώσεις για απόκτηση καθεστώτος Ομόσπονδης δημοκρατίας και πληθαίνουν τα αποσχιστικά συνθήματα. Οι μαζικές διαδηλώσεις υπερβαίνουν τα σύνορα του Κοσσυφοπεδίου και εξαπλώνονται στα Σκόπια και σε άλλες πόλεις της τότε Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, όπου οι Αλβανοί αμφισβητούν ευθέως την ύπαρξη μακεδονικής εθνότητας. Θα ακολουθήσουν συγκρούσεις μεταξύ του σερβικού και του αλβανικού στοιχείου στο Κοσσυφοπέδιο, εγκαινιάζοντας μια περίοδο μέτρων καταστολής και αντιποίνων, η οποία κορυφώνεται το 1989 με την τροποποίηση του Συντάγματος, βάσει της οποίας καταργείται ουσιαστικά το καθεστώς Αυτόνομης Επαρχίας για το Κοσσυφοπέδιο. Τέλος, μια νέα αναθεώρηση του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Σερβίας το 1990, θα καταργήσει και τυπικά την αυτονομία του Κοσσυφοπεδίου, που αποτελεί πλέον επαρχία της Σερβίας.¹¹²

Η είσοδος στην τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα δεν γίνεται λοιπόν υπό τις καλύτερες προϋποθέσεις για την πολύπαθη γη του Κοσσυφοπεδίου. Μια νέα έκρηξη στην πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης, με επίκεντρο τη Γιουγκοσλαβία, απειλεί να διαταράξει για μια ακόμη φορά την εύθραυστη ειρήνη στην περιοχή. Η έναρξη της μεταψυχροπολεμικής εποχής και η λήξη του διπολισμού με τις νέες ισορροπίες που επέβαλε συντελούν στην αναζωπύρωση των παλαιών αντιπαλοτήτων, την αναβίωση εθνικισμών, την όξυνση της κρίσης και τελικά τη σύγκρουση. Ο διαμελισμός της Γιουγκοσλαβίας με την απόσχιση της Σλοβενίας και της Κροατίας και στη συνέχεια ο πόλεμος Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο τους εθνικισμούς και γιγάντωσαν τις αλυτρωτικές βλέψεις, οδηγώντας το 1999 σε έναν νέο πόλεμο, τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου.

¹¹¹ Ευάγγελος Κωφός, *Το Κοσσυφοπέδιο Και Η Αλβανική Ολοκλήρωση. Το Άγχος Του Χθες-Το Άγχος Του Αύριο* (Αθήνα, Παπαζήση, 1998), 97–98.

¹¹² Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης Βιβή Δ. Κεφαλά, *ΚΟΣΣΟΒΟ: Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ. Οψεις Σύγχρονου Μιλιταριστικού Ανθρωπισμού*, 21–23.

VI.3. Ο Πρώτος Πόλεμος του NATO

Στις 24 Μαρτίου 1999, το NATO ξεκίνησε έναν πόλεμο για πρώτη φορά στη πενήνταετή ιστορία του. Αυτός ο πόλεμος δεν είχε τα χαρακτηριστικά ενός κλασικού συμβατικού μοντέλου πολέμου, καθώς ουδέποτε μαζικές στρατιωτικές χερσαίες δυνάμεις ενεπλάκησαν μεταξύ τους και ο στόχος δεν ήταν η υποταγή μιας χώρας αλλά της βούλησης ενός ανθρώπου. Ο Σέρβος ηγέτης Slobodan Milosevic, Πρόεδρος της Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας, θεωρήθηκε ως ο κύριος υπεύθυνος για τη βία που ξέσπασε τη δεκαετία που ακολούθησε το διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας. Περισσότεροι από 100.000 χιλιάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν και εκατομμύρια αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους κατά την περίοδο των πολέμων της Κροατίας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Μια παρόμοια ανθρωπιστική καταστροφή απειλούσε αυτή τη φορά το Κοσσυφοπέδιο, στη καρδιά της Γιουγκοσλαβίας καθώς η κρίση οξύνονταν και τα αδιέξοδα γινόταν όλο και μεγαλύτερα. Τον προηγούμενο χρόνο κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών μεταξύ των Σερβικών δυνάμεων και των αντάρτικων δυνάμεων του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (Kosovo Liberation Army, KLA), σχεδόν 2 χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και αρκετές χιλιάδες διώχθηκαν από τις οικίες τους. Το ενδεχόμενο μιας γενικευμένης σύρραξης μεταξύ Σέρβων και Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, που ήταν και η πλειοψηφία στην περιοχή, θα είχε σαν αποτέλεσμα έναν ιδιαίτερος βάνουσο πόλεμο που θα άφηνε ανείπωτη καταστροφή και θάνατο στο πέρασμα του. Συνέπεια μιας τέτοιας ανθρωπιστικής κρίσης θα ήταν πρόκληση ενός τεράστιου κύματος προσφύγων οι οποίοι θα προσπαθούσαν να βρουν καταφύγιο στις γειτονικές χώρες (Αλβανία, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας), με ανάλογες συνέπειες για την ασφάλεια και σταθερότητα της ευρύτερης περιοχής.¹¹³

VI.3.1. Οι διαπραγματεύσεις, η Διπλωματία και ο Δρόμος προς τον Πόλεμο

Όπως καταγράφηκε στα διδάγματα (lessons learned) της Ανεξάρτητης Διεθνούς Επιτροπής για το Κόσοβο (Independent International Commission on Kosovo), η πιο πολλά υποσχόμενη συγκυρία για διπλωματική επίλυση της

¹¹³ Ivo H. Daalder Michael E. O' Hanlon, *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo* (Washington DC, Brookings Institution Press, 2000), 1.

κατάστασης ήταν η προ του 1998 εποχή. Καθώς η σύγκρουση κλιμακώνονταν, οι διπλωματικές επιλογές περιορίζονταν. Ωστόσο η πολιτική βούληση για την έναρξη μιας μείζονος διπλωματικής προσπάθειας, κινητοποιήθηκε μόνο μετά την ευρεία κλιμάκωση της βίας.¹¹⁴ Παρακάτω παρατίθενται οι κυριότερες διπλωματικές προσπάθειες για την αποκλιμάκωση της κρίσης λίγες ημέρες πριν το ΝΑΤΟ εξαπολύσει την επίθεσή του εναντίον της Γιουγκοσλαβίας.

Στις 6 Φεβρουαρίου 1999 ξεκινούν στο Ραμπουγιέ της Γαλλίας οι διαπραγματεύσεις για το Κοσσυφοπέδιο με τη συμμετοχή αντιπροσώπων της Ομάδας Επαφής για τη Γιουγκοσλαβία, της Σερβίας και των κυριότερων πολιτικών οργανώσεων των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου. Η προτεινόμενη λύση της αυτονομίας εντός των γιουγκοσλαβικών συνόρων απορρίπτεται από τους εκπροσώπους του ΚΛΑ, ενώ αντίστοιχα οι Σέρβοι αρνούνται την ανάπτυξη Νατοϊκών στρατευμάτων στη Γιουγκοσλαβία. Στις 15 Μαρτίου λαμβάνει χώρα δεύτερος γύρος διαπραγματεύσεων, αυτή τη φορά στο Παρίσι, μεταξύ Σέρβων και Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, ενώ στις 18 του ίδιου μήνα οι δεύτεροι υπογράφουν συμφωνία για την ειρηνική επίλυση του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου, την οποία οι Σέρβοι αρνούνται να υπογράψουν. Ταυτόχρονα στο Βελιγράδι ξεκινούν οι πολεμικές προετοιμασίες.¹¹⁵

Αναστολή των διπλωματικών προσπαθειών σημειώνεται στις 19 Μαρτίου, χωρίς να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των μερών. Οι περίπου 1400 παρατηρητές του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) που είχαν αναπτυχθεί στο Κοσσυφοπέδιο, αποχωρούν άμεσα. Οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία απομακρύνουν το μη αναγκαίο προσωπικό των πρεσβειών τους στο Βελιγράδι ενώ παράλληλα εκδίδουν ταξιδιωτικές οδηγίες. Η Ρωσία απειλεί ότι θα διακόψει τις σχέσεις τις με το ΝΑΤΟ στην περίπτωση επίθεσης εναντίον της Γιουγκοσλαβίας. Στο Βουκουρέστι πραγματοποιείται Διαβαλκανική συνάντηση, όπου υιοθετείται κοινή δήλωση για τη Γιουγκοσλαβία. Στις 20 Μαρτίου το σύνολο του εναπομείναντος διπλωματικού προσωπικού και παρατηρητών εγκαταλείπουν

¹¹⁴ The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict-International Response-Lessons Learned* (Oxford, Oxford University Press, 2000), 3.

¹¹⁵ Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης Βιβή Δ. Κεφαλά, *ΚΟΣΟΒΟ: Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ. Οψεις Σύγχρονου Μιλιταριστικού Ανθρωπισμού*, 175.

τη Σερβία, ενώ συνεχίζονται οι πολεμικές προετοιμασίες του NATO για ανάληψη στρατιωτικής δράσης εναντίον της Γιουγκοσλαβίας.¹¹⁶

Στις 21 Μαρτίου Ο Γενικός Γραμματέας του NATO, Javier Solana, προειδοποιεί την κυβέρνηση της Σερβίας ότι η ανάληψη στρατιωτικής δράσης εκ μέρους της συμμαχίας είναι αναπόφευκτη, εάν δεν γίνει δεκτή η συμφωνία για το Κοσσυφοπέδιο. Την επόμενη ημέρα, στις 22 Μαρτίου, εκπνέει το τελεσίγραφο του NATO. Ο Richard Holbrooke σπεύδει στο Βελιγράδι για να κομίσει μια ύστατη προειδοποίηση προς τον Σέρβο Πρόεδρο για τον τερματισμό των εχθροπραξιών στο Κοσσυφοπέδιο. Σε αντίθεση, συνεχίζονται για δεύτερη ημέρα οι βομβαρδισμοί θέσεων του KLA στο Κοσσυφοπέδιο, προκαλώντας νέο κύμα προσφύγων. Τα αεροσκάφη και τα πολεμικά πλοία του NATO στην περιοχή τίθενται σε κατάσταση ύψιστης ετοιμότητας. Οι μεσολαβητικές προσπάθειες του Richard Holbrooke αποδεικνύονται άκαρπες και στις 23 Μαρτίου το σερβικό Κοινοβούλιο υπερψηφίζει την απόρριψη των όρων των συμφωνιών του Ραμπουγιέ. Στις 00:30 Ο ΓΓ του NATO ανακοινώνει την έναρξη της επίθεσης εναντίον της Σερβίας. Το Βελιγράδι ζητεί την έκτακτη σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, ενώ έντονη είναι η αντίδραση της Κίνας. Ο Ρώσος πρωθυπουργός, Yevgeny Primakov, διακόπτει την πτήση του προς την Ουάσινγκτον και επιστρέφει στη Μόσχα. Ξεκινούν σφοδρές συγκρούσεις στη Ντρένιτσα που πυροδοτούνται από τη δολοφονία τεσσάρων Σέρβων Αξιωματικών σε ενέδρα, και νέο κύμα προσφύγων εγκαταλείπουν τα σπίτια τους.¹¹⁷

Έτσι εξελίχθηκε ο δρόμος προς την κλιμάκωση της έντασης φθάνοντας στις 24 Μαρτίου, όπου στις 21:00 αρχίζουν οι πρώτοι Νατοϊκοί βομβαρδισμοί σηματοδοτώντας την έναρξη της επιχείρησης “ALLIED FORCE” (OAF), την ίδια στιγμή που οι Ευρωπαίοι ηγέτες βρίσκονται στο Βερολίνο για τη «Σύνοδο Κορυφής των 15».

¹¹⁶ Ibid., 175–176.

¹¹⁷ Ibid., 176.

VI.4. OPERATION “ALLIED FORCE” (OAF): Η Αεροπορική Εκστρατεία Εναντίον της Γιουγκοσλαβίας

Η αεροπορική εκστρατεία του NATO εναντίον της Σερβίας διεξήχθη από τις 24 Μαρτίου 1999 έως τις 10 Ιουνίου 1999, και κατά τη διάρκεια των 78 ημερών των επιχειρήσεων συμμαχικά αεροσκάφη από 13 χώρες μέλη, εκτέλεσαν 38.400 εξόδους κατά τη διάρκεια των οποίων αφέθηκαν 26.614 όπλα αέρος-εδάφους. Η OAF ήταν μια περίπλοκη, συνεχώς εξελισσόμενη στρατιωτική επιχείρηση κατά τη διάρκεια της οποίας η διαδικασία λήψης των αποφάσεων επηρεαζόταν από τους περιορισμούς που έθεταν σε πολιτικό επίπεδο οι κυβερνήσεις των διαφόρων κρατών μελών της συμμαχίας. Η ανάγκη για ομοφωνία μεταξύ των 19 κρατών μελών του NATO, συμπεριλαμβανομένων των τριών νέων (Πολωνία, Τσεχία, Ουγγαρία) καθώς και άλλων, όπως η χώρα μας, με παραδοσιακούς δεσμούς με τη Σερβία, επέβαλαν ακόμη περισσότερους περιορισμούς στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε στρατιωτικό επίπεδο. Ωστόσο η πολιτική συνοχή της συμμαχίας διατηρήθηκε κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, παρά τις σοβαρές διαφωνίες μεταξύ των μελών. Οι ΗΠΑ εκτέλεσαν πάνω από το 60% του συνόλου των αεροπορικών εξόδων και πάνω από το 80% των αεροπορικών προσβολών. Κυρίαρχος ήταν επίσης ο ρόλος τους, στο τομέα της χρήσης υψηλής στρατιωτικής τεχνολογίας στην εκτέλεση των επιχειρήσεων.¹¹⁸

VI.4.1. Ο Σχεδιασμός και οι Αντικειμενικοί Σκοποί της Εκστρατείας

Μετά την έναρξη της OAF, ο Αμερικανός Πρόεδρος Bill Clinton, σε τηλεοπτικό διάγγελμά του προς το αμερικανικό κοινό, δήλωσε ότι «...εάν ο Πρόεδρος Milosevic δεν κάνει ειρήνη, θα μειώσουμε την δυνατότητά του να κάνει πόλεμο», και στη συνέχεια παράθεσε τους τρεις κύριους αντικειμενικούς σκοπούς της Νατοϊκής επιχείρησης:¹¹⁹ πρώτον, η επίδειξη σοβαρής αντίθεσης, από πλευράς συμμαχίας, εναντίον της βίας και η υποστήριξη της ειρήνης. Δεύτερον, η αποτροπή του Σέρβου Προέδρου να συνεχίσει και να κλιμακώσει τις επιθέσεις

¹¹⁸ The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict-International Response-Lessons Learned*, 92.

¹¹⁹ Paul Bowers Tim Younges, Mark Oakes, *Kosovo: Operation “Allied Force”*, Research Paper 99/48, House of Commons Library, 1999, 10, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.parliament.uk/Templates/BriefingPapers/Pages/BPPdfDownload.aspx?bp-id=RP99-48>.

εναντίον άμαχων πολιτών, μέσω της επιβολής ακριβού τιμήματος σε αντίθετη περίπτωση. Τέλος, εάν είναι απαραίτητο, η αποστέρηση της ικανότητας της Σερβίας να κάνει πόλεμο εναντίον του Κοσόβου, μέσω της καταστροφής της στρατιωτικής της ισχύος.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Κόσσοβο είχαν αρχικώς σχεδιασθεί να εκτελεστούν σε 5 φάσεις σύμφωνα με το Νατοϊκό Σχέδιο Επιχειρήσεων, η σχεδίαση του οποίου είχε ξεκινήσει από το καλοκαίρι του 1998. Η Φάση 0 περιελάμβανε την ανάπτυξη ιπτάμενων μέσων στο Θέατρο Επιχειρήσεων της Ευρώπης. Κατά τη Φάση 1 θα επιτυγχάνονταν αεροπορική κυριαρχία στο Κόσσοβο, με τη δημιουργία ζώνης απαγορεύσεως πτήσεων (no-fly-zone) Νοτίως του 44^{ου} Βόρειου Παράλληλου και την καταστολή του συστήματος Ελέγχου - Διοικήσεως (C2) και Αεράμυνας υπεράνω ολόκληρης της σερβικής επικράτειας. Η Φάση 2 περιελάμβανε επιθέσεις εναντίον στρατιωτικών στόχων στο Κόσσοβο και εναντίον των σερβικών δυνάμεων Νοτίως του 44^{ου} Βόρειου Παράλληλου που παρείχαν ενισχύσεις στις δυνάμεις που μάχονταν στο Κόσσοβο. Σ' αυτό το πλαίσιο στοχοποιήθηκαν δυνάμεις όχι μόνο εντός του Κοσόβου, αλλά και εντός της Γιουγκοσλαβίας, Νοτίως του Βελιγραδίου. Στη Φάση 3, οι αεροπορικές επιχειρήσεις θα επεκτείνονταν εναντίον ενός ευρέως φάσματος στρατιωτικών στόχων υψηλής αξίας (High Value Targets, HVIs), σε ολόκληρη τη σερβική επικράτεια. Τέλος, η φάση 4 προέβλεπε την εκ νέου ανάπτυξη δυνάμεων, εάν ήταν απαραίτητο. Εκτός των παραπάνω, είχε προσχεδιασθεί μια περιορισμένη αεροπορική επίθεση, βασισμένη στην εκτενή χρήση πυραύλων Cruise για την προσβολή επιλεγμένων στόχων σε ολόκληρη τη Γιουγκοσλαβία, ως αντίδραση σε ένα σοβαρό αλλά περιορισμένο επεισόδιο στο Κόσσοβο, με σκοπό την πρόληψη περαιτέρω κλιμάκωσης της καταστάσεως. Εν τέλει, το σχέδιο αυτό ενσωματώθηκε στη Φάση 1 της εκστρατείας όπως περιγράφηκε παραπάνω. Εντός ολίγων ημερών από την έναρξη της OAF, τα συμμαχικά αεροσκάφη προσέβαλαν στρατηγικούς και τακτικούς στόχους σε ολόκληρη τη σερβική επικράτεια, ενώ ταυτόχρονα προσπάθησαν να καταστείλουν την εχθρική αεράμυνα.¹²⁰

¹²⁰ *Report to Congress Kosovo/Operation ALLIED FORCE: After Action Report*, 2000, 7-8, εύρεση στην ιστοσελίδα: <http://www.dod.mil/pubs/kaar02072000.pdf>.

Ωστόσο, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Κόσσοβο, δεν είχαν τα κλασικά χαρακτηριστικά μιας παραδοσιακής πολεμικής σύρραξης. Ουδέποτε υπήρξε μαζική εμπλοκή χερσαίων δυνάμεων κατά τη διάρκεια της ΟΑΦ. Καθώς ο Milosevic γνώριζε ότι δεν μπορούσε να επικρατήσει σε μια άμεση αντιπαράθεση με τις τεχνολογικά υπέρτερες δυνάμεις της συμμαχίας, επέλεξε να επιδοθεί σε έναν ασύμμετρο αγώνα. Οι σερβικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών αναζήτησαν προστασία υπό την κάλυψη τούνελ, σπηλαίων, δασών και κυρίως εντός κατοικημένων περιοχών, εκμεταλλευόμενες τους περιορισμούς που είχε θέσει το ΝΑΤΟ για την τήρηση των αρχών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και τη μη πρόκληση παράπλευρων απωλειών. Παράλληλα η Σερβική αεράμυνα προσπάθησε να διατηρήσει τις δυνατότητες τις ώστε να αποτελεί συνεχή απειλή για τα συμμαχικά αεροσκάφη που επιχειρούσαν επάνω από το Κόσσοβο. Ταυτόχρονα, η κλιμάκωση της ανθρωπιστικής κρίσης με τους χιλιάδες πρόσφυγες που εγκατέλειπαν τα σπίτια τους και αναζητούσαν καταφύγιο σε γειτονικές χώρες, έθεσε σε δοκιμασία αφενός το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, αφετέρου την πολιτική συνοχή της συμμαχίας.

VI.4.2. Η Διεξαγωγή των Αεροπορικών Επιχειρήσεων

Το ΝΑΤΟ ξεκίνησε τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς με την προσδοκία ότι εντός ολίγων ημερών, η Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση θα πρότεινε την παύση πυρός και θα προσέρχονταν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Δυο ακόμη λανθασμένες υποθέσεις ακολούθησαν αναπόφευκτα την αρχικώς εσφαλμένη εκτίμηση: καθώς η αεροπορική εκστρατεία είχε σχεδιασθεί αρχικώς να διαρκέσει μόνο λίγες ημέρες, περιλαμβάνοντας περιορισμένο αριθμό στρατιωτικών στόχων, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών δεν είχαν προετοιμασθεί πολιτικά γι' αυτό που έμελε να πάρει τη μορφή βίαιης σύρραξης διάρκειας 78 ημερών. Επιπλέον το ΝΑΤΟ, κατά ειρωνική συγκυρία, λανθασμένα υπέθεσε ότι μια σύντομη αεροπορική επιχείρηση δεν θα οδηγούσε σε δραματική κλιμάκωση της, ήδη υπό εξέλιξη, ανθρωπιστικής κρίσης στο Κόσσοβο.

Κατά τις πρώτες ημέρες των βομβαρδισμών, προσεβλήθησαν στρατιωτικοί στόχοι, συμπεριλαμβανομένων εγκαταστάσεων επικοινωνιών και του συστήματος αεράμυνας. Περίπου 160 πύραυλοι Cruise εκτοξευτήκαν, 100 εκ των οποίων Tomahawks, από αμερικανικά και βρετανικά πολεμικά πλοία. Πάνω από το εν

τρίτο της συνολικής συμμαχικής αεροπορικής δύναμης, 350 αεροσκάφη εκ των οποίων τα 220 της USAF, έλαβαν μέρος στους βομβαρδισμούς της πρώτης νύχτας των επιχειρήσεων.¹²¹ Αν και η καθήλωση της σερβικής αεροπορίας στο έδαφος επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό, η προσπάθεια για την καταστολή της σερβικής αεράμυνας δεν έφερε παρόμοια αποτελέσματα. Ως εκ τούτου οι πιλότοι του NATO είχαν διαταγές να πετούν σε υψόμετρα άνω των 15.000 ποδιών προς αποφυγή της συνεχούς απειλής των σερβικών συστημάτων αεράμυνας. Αυτή η απόφαση δέχθηκε δριμεία κριτική από τους πολέμιους της Νατοϊκής εκστρατείας, καθώς μείωνε την ικανότητα των πιλότων για θετική αναγνώριση της φύσεως του στόχου. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι, κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών, προσβλήθηκε μεγάλος αριθμός στόχων ομοιωμάτων (decoys), καθώς οι πιλότοι αδυνατούσαν να προβούν σε θετική οπτική αναγνώριση του στόχου προτού την προσβολή.

Σύμφωνα με αναφορές, οι Νατοϊκές επιθέσεις προκάλεσαν σχετικά μικρές απώλειες στις σερβικές χερσαίες δυνάμεις, οι οποίες παρά τους βομβαρδισμούς εξακολούθησαν τις επιθέσεις εναντίον του KLA με επιτυχία, σε ολόκληρο το Κοσσυφοπέδιο. Επιπλέον το NATO επέδειξε σοβαρή αδυναμία στο να αποτρέψει τις ακρότητες που εξακολουθούσαν να συμβαίνουν σε βάρος των άμαχων πολιτών. Μετά από τέσσερις εβδομάδες, η σερβική κυβέρνηση εξακολουθούσε να μην προσέρχεται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Στη Σύνοδο του NATO στην Ουάσινγκτον στις 23 Απριλίου 1999, οι ηγέτες της συμμαχίας αποφάσισαν να εντατικοποιήσουν την εκστρατεία με το να διευρύνουν τη γκάμα των στόχων, ώστε να περιλάβει υποδομές αμυντικής βιομηχανίας, εγκαταστάσεις μέσων ενημέρωσης και άλλους στόχους εντός της σερβικής επικράτειας. Ως αποτέλεσμα, 59 γέφυρες, 9 κύριες οδικές αρτηρίες και 7 αεροδρόμια καταστράφηκαν. Οι περισσότεροι από τους πομπούς τηλεπικοινωνίας καταστράφηκαν, όπως επίσης και τα δυο τρίτα των κύριων βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Σύμφωνα με τις επίσημες αναφορές του NATO, τέθηκαν εκτός λειτουργίας το 70% της ηλεκτροπαραγωγικής δυνατότητας και το 80% της δυνατότητας επεξεργασίας πετρελαιοειδών. Ωστόσο η προσβολή αυτών των στόχων είχε σημαντικές συνέπειες σε πολιτικό επίπεδο: η συνεπαγόμενη δυστυχία του σερβικού λαού, ως προϊόν αυτών των επιθέσεων,

¹²¹ Ivo H. Daalder Michael E. O' Hanlon, *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo*, 117.

ήρθε σε αντιδιαστολή με τις διαβεβαιώσεις των αξιωματούχων της συμμαχίας ότι ο πόλεμος δεν είχε ως στόχο να βλάψει τους άμαχους πολίτες. Σε αυτό το πλαίσιο, μια εκτεταμένη εκστρατεία, με συνεπακόλουθη καταστροφή της Σερβίας, θα έβρισκε αντίθετες πολλές από τις χώρες μέλη του NATO. Από την άλλη πλευρά, οι απώλειες σε στρατιωτικό προσωπικό ήταν μηδαμινές σε σχέση με τα έως τότε δεδομένα των τυπικών ενόπλων συρράξεων. Εκ μέρους του NATO δεν σημειώθηκε καμία απώλεια κατά τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, ενώ από τη πλευρά των Σέρβων, σύμφωνα με σερβικές πηγές, τουλάχιστον 600 στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους, οι μισοί εκ των οποίων κατά τη διάρκεια συγκρούσεων με τον KLA.

VI.4.3. Η χρήση των PGMs και η Αποτελεσματικότητα του NATO

Κατά τη διάρκεια της OAF οι δυνάμεις του NATO ανέπτυξαν εντυπωσιακή τεχνολογία στο Θέατρο των Επιχειρήσεων. «Αόρατα» (stealth) αεροσκάφη, εξελιγμένα αεροσκάφη αναγνώρισης, και ιπτάμενα κέντρα διοίκησης και ελέγχου, αποτελούν μερικά από τα μέσα υψηλής τεχνολογίας που τέθηκαν σε υπηρεσία με σκοπό να κερδίσουν τον πόλεμο. Το φάσμα των όπλων που χρησιμοποιήθηκαν περιελάμβανε από απλές βόμβες των 500 λιβρών, μέχρι τα τελευταίας γενιάς PGMs, όπως πύραυλοι Cruise μεγάλου βεληνεκούς και καθοδηγούμενες, μέσω GPS, βόμβες JDAM. Το ζήτημα της «ακρίβειας» αποτέλεσε ακρογωνιαίο λίθο στην εκτέλεση της αεροπορικής εκστρατείας, κατά τη διάρκεια της οποίας τα όπλα που χρησιμοποιήθηκαν, επιλέχθηκαν με κριτήριο αφενός την αυξημένη ακρίβεια, αφετέρου το χαμηλό βαθμό ρίσκου που εξασφάλιζαν στα μέσα και τα πληρώματά τους. Ως μέτρο σύγκρισης αναφέρεται ότι κατά τη διάρκεια της Επιχείρησης “Desert Storm” μόνο το 10% των αεροσκαφών που χρησιμοποιήθηκαν είχαν την δυνατότητα να φέρουν τέτοια όπλα, σε αντίθεση με την Επιχείρηση “Allied Force”, όπου το ποσοστό αυτό έφθασε στο 90%.¹²²

¹²² *Report to Congress Kosovo/Operation ALLIED FORCE: After Action Report*, 88.

Παρακάτω παρατίθενται τα κυριότερα όπλα PGMs¹²³ που χρησιμοποιήθηκαν από τις συμμαχικές δυνάμεις για να πλήξουν στόχους, είτε σταθερούς είτε κινητούς, σε ολόκληρη την σερβική επικράτεια:

1. Joint Direct Attack Munition (JDAM). Ουσιαστικά αποτελείται από μια βόμβα GBU-31, 2.000 λιβρών, στην οποία έχει προσαρμοσθεί ένα σύστημα καθοδήγησης μέσω GPS, αξίας 18.000\$. Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στο Κόσσοβο, τέτοιου είδους βόμβες αφέθηκαν αποκλειστικά από αεροσκάφη B-2, καθώς την εποχή εκείνη ήταν το μόνο αεροσκάφος που διέθετε αυτή την επιχειρησιακή δυνατότητα. Ο συνδυασμός της, παντός καιρού, ακρίβειας του όπλου με τη δυνατότητα του αεροσκάφους να διεισδύει σε βάθος εντός της εχθρικής αεράμυνας (stealth), έκανε δυνατή τη προσβολή στόχων υψηλής αξίας. Το πλεονέκτημα αυτό ήταν ο λόγος που το B-2 πετούσε από την Αεροπορική Βάση Whiteman στο Missouri των ΗΠΑ, μέχρι τη Γιουγκοσλαβία όπου, κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εκστρατείας, έκανε άφεση 656 βομβών JDAM, δηλαδή περίπου το 10% όλων των PGMs που βλήθηκαν στον πόλεμο. Ωστόσο, αυτή η επιχειρησιακή δυνατότητα στοίχιζε ακριβά στη συμμαχία, αν αναλογισθεί κανείς το κόστος των ενδιάμεσων εναέριων ανεφοδιασμών που απαιτούνταν για να ολοκληρωθεί η πτήση, το μέγεθος του αεροσκάφους και τις ανάγκες συντηρήσεως της τεχνολογίας stealth που διέθετε.

2. Tomahawk Land Attack Missile (TLAM). Ο πύραυλος Tomahawk είναι ένας συμβατικός, μεγάλου βεληνεκούς, πύραυλος cruise ο οποίος δύναται να εκτοξευθεί είτε από πολεμικά πλοία είτε από υποβρύχια. Όλοι οι πύραυλοι Tomahawk που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της OAF ήταν διαμόρφωσης Block III, δύο διαφορετικών εκδόσεων: Η έκδοση TLAM-C έφερε συμβατική εκρηκτική γόμωση, ενώ η έκδοση TLAM-D περιείχε εκρηκτικά υποπυρομαχικά διασποράς. Έξι πλοία και τρία υποβρύχια του αμερικανικού πολεμικού ναυτικού, καθώς και ένα βρετανικό υποβρύχιο εκτόξευσαν 218 πυραύλους αυτού του είδους εναντίον προσχεδιασμένων στόχων στη Σερβία. Ειδικότερα, ο πύραυλος Tomahawk αποτελούσε το όπλο επιλογής (weapon of choice) στις περιπτώσεις επιθέσεων εναντίον στόχων που εγκυμονούσαν υψηλό

¹²³ Ibid., 91–93.

κίνδυνο παράπλευρων απωλειών, όπως αυτοί που βρίσκονταν εντός του Βελιγραδίου.

3. Conventional Air Launched Missile (CALCM) AGM-86C. Ο CALCM είναι ένας κατευθυνόμενος πύραυλος αέρος-εδάφους, με συμβατική κεφαλή θραυσματοποίησης. Είναι ειδικά σχεδιασμένος για την ακριβή προσβολή εναντίον στρατηγικών, σε μεγάλη απόσταση, «μαλακών» στόχων (soft targets). Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων, πύραυλοι τέτοιου τύπου, αφέθηκαν από αεροσκάφη B-52 που επιχειρούσαν από προκεχωρημένες βάσεις στην Αγγλία.

4. Joint Standoff Weapon (JSOW) AGM-154. Το JSOW είναι ένα όπλο αέρος-εδάφους, 1.000 λιβρών, που δεν χρησιμοποιεί κάποιο σύστημα προώθησης αλλά διαθέτει αποτελεσματικό σχεδιασμό που του επιτρέπει την άφηση εκτός του βεληνεκού των μέσων αεράμυνας. Είναι εξοπλισμένο με κεφαλή που περιέχει εκρηκτικά βομβίδια, κατάλληλα εναντίον «μαλακών» στόχων, όπως ραντάρ αεράμυνας, τεθωρακισμένα, πυροβολικό και ακάλυπτο προσωπικό. Κατά τη διάρκεια της OAF, αυτού του είδους τα όπλα, ρίφθηκαν από αεροσκάφη του αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού F/A-18.

5. AGM-130. Το συγκεκριμένο όπλο είναι ένας πύραυλος αέρος-εδάφους, που χρησιμοποιεί για την καθοδήγησή του είτε σύστημα τηλεόρασης (TV), είτε υπέρυθρης ακτινοβολίας (IR). Ο πύραυλος πλοηγείται είτε μέσω χειροκίνητης καθοδήγησης από το πλήρωμα, είτε μέσω αυτόματου εγκλωβισμού του στόχου. Ο AGM-130 διαθέτει επίσης ενσωματωμένο σύστημα πλοήγησης στο οποίο μπορούν να προγραμματισθούν συντεταγμένες, και με τη χρήση του GPS να κατευθυνθεί στο στόχο χωρίς τη μεσολάβηση χειριστή, εάν απαιτηθεί. Πύραυλοι αυτού του τύπου ρίφθηκαν από αμερικανικά αεροσκάφη F-15.

6. HAVE NAP AGM-142. Είναι ένα αυτό-προωθούμενο καθοδηγούμενο όπλο, που φέρει πολεμική κεφαλή 800 λιβρών, είτε διατρητικού τύπου είτε θραυσματοποίησης και εκτοξεύεται από αεροσκάφη B-52. Μόνο δυο όπλα αυτού του είδους χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εκστρατείας.

Ωστόσο, οι, κατά γενική ομολογία, εντυπωσιακές συμμαχικές δυνατότητες τόσο στο τεχνολογικό, όσο και στο επιχειρησιακό πεδίο, αδυνατούσαν να

μεταφρασθούν σε επιτυχία στο Θέατρο των Επιχειρήσεων. Εν μέρει, η αδυναμία αυτή οφείλονταν στις άσχημες καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν στη περιοχή τη δεδομένη χρονική περίοδο. Μετά από 29 ημέρες επιχειρήσεων ο Διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων, Στρατηγός Clark, υπολόγισε ότι οι δυνάμεις του είχαν στη διάθεσή τους μόνο 7 ημέρες καλοκαιρίας. Σε άλλη περίπτωση, εντός ενός δεκαημέρου, πλέον του 50% των σχεδιασθέντων επιθέσεων χρειάστηκε να ακυρωθούν.¹²⁴ Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ασύμμετρες τακτικές που εφαρμόζαν οι σερβικές δυνάμεις (decoys, απόκρυψη εντός κατοικημένων τόπων), συνέβαλαν στα φτωχά αποτελέσματα κατά τις πρώτες φάσεις τις εκστρατείας, εναντίον των σερβικών δυνάμεων, αποδεικνύοντας ότι η αποτελεσματικότητα της αεροπορικής δύναμης από μόνη της, λίγα μπορεί να καταφέρει εναντίον των δυνάμεων στο έδαφος.

VI.5. Παράπλευρες Απώλειες στην ΟΑΦ: Το Χρονικό των Λαθών

Παρά τις προσπάθειες του ΝΑΤΟ για αποφυγή των παράπλευρων απωλειών, συνέβησαν σοβαρά λάθη κατά την εκτέλεση των επιχειρήσεων, που κόστισαν τη ζωή σε αθώους πολίτες. Η απόφαση για τη διεξαγωγή των πτήσεων σε μεσαία υψόμετρα ενδεχομένως να μείωσε τον κίνδυνο για τα συμμαχικά πληρώματα, από την άλλη πλευρά όμως έθετε σε σοβαρό κίνδυνο τους πολίτες στο έδαφος, αφενός διότι η αναποτελεσματικότητα των βομβαρδισμών επί των παραστρατιωτικών δυνάμεων, αδυνατούσε να αποτρέψει της θηριωδίες εναντίον των αμάχων, αφετέρου διότι σε πολλές περιπτώσεις οι ίδιοι οι άμαχοι ήταν τα θύματα των επιθέσεων αυτών. Ανάμεσα στον κατάλογο των λαθών, ξεχωρίζουν περιπτώσεις όπως η καταστροφή μιας γέφυρας στη Νότια Σερβία στις 12 Απριλίου, τη στιγμή που τη διέσχιζε ένα επιβατικό τρένο, η προσβολή μιας αυτοκινητοπομπής προσφύγων στις 14 Απριλίου, η οποία εσφαλμένα αναγνωρίστηκε ως στρατιωτική φάλαγγα και ο βομβαρδισμός της κινεζικής Πρεσβείας στις 7 Μαΐου.¹²⁵ Τα λάθη αυτά είχαν σημαντικό πολιτικό αντίκτυπο στους κόλπους της συμμαχίας και ενδεχομένως να ενθάρρυναν τον Milosevic να

¹²⁴ Ivo H. Daalder Michael E. O' Hanlon, *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo*, 120–121.

¹²⁵ The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict-International Response-Lessons Learned*, 94.

ακολουθήσει τακτική αναμονής με την ελπίδα να ωφεληθεί από τη διαμορφούμενη κατάσταση. Επιπλέον, το NATO αναγκάστηκε να υιοθετήσει νέες τακτικές στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, ως συνέπεια των τραγωδιών. Για παράδειγμα οι πιλότοι επιτρεπόταν πλέον να πετούν σε ύψος κάτω των 15.000 ποδών, ώστε να αναγνωρίζουν οπτικά τους στόχους με κιάλια, προτού ανεβούν σε υψηλότερο και ασφαλέστερο υψόμετρο για να πραγματοποιήσουν την άφηση των όπλων τους, στη φάση δηλαδή που τα αεροσκάφη είναι περισσότερο ευάλωτα. Ωστόσο, ακόμη και σε χαμηλά υψόμετρα, η διάκριση μεταξύ αμάχων και στρατιωτών ήταν μια δύσκολη υπόθεση.

Οι επιφυλάξεις αναφορικά με το ζήτημα των παράπλευρων απωλειών, επηρέασαν την διεξαγωγή των επιχειρήσεων σε ολόκληρη τη διάρκεια της εκστρατείας. Συχνά, οι επιφυλάξεις αυτές, οδήγησαν σε διαφωνίες ανάμεσα στους συμμάχους σχετικά με την επιλογή των στόχων. Ιδιαίτερες επιφυλάξεις διατηρούνταν για στόχους στους οποίους εργαζόταν πολίτες (κέντρα τύπου), ή γι' αυτούς που βρισκόταν σε μικρή απόσταση από κατοικημένα κτίρια, σχολεία και νοσοκομεία. Επιπλέον, οι επιφυλάξεις αυτές ήταν συχνά συνυφασμένες με τα ιδιαίτερα συμφέροντα συγκεκριμένων χωρών στη περιοχή. Για παράδειγμα το Λονδίνο εξέφρασε ιδιαίτερη ανησυχία για τους στόχους που πλήττονταν από αμερικανικά B-52 που επιχειρούσαν από βρετανικές βάσεις, ενώ το Παρίσι έδειχνε επιφυλακτικό όσον αφορούσε τους στόχους στο Μαυροβούνιο και τις γέφυρες του Βελιγραδίου. Γενικότερα, η Γαλλία ανησυχούσε ότι βομβαρδίζοντας τους λάθος στόχους, μπορούσε να ενδυναμώσει, αντί να εξασθενήσει, τον Milosevic.¹²⁶

Στη συνέχεια παρατίθενται, με χρονολογική σειρά, τα σοβαρότερα επεισόδια όπου σημειώθηκαν τραυματισμοί ή θάνατοι άμαχων πολιτών, ως συνέπεια των επιθέσεων του NATO¹²⁷ κατά την διάρκεια της επιχείρησης "Allied Force":

¹²⁶ Ivo H. Daalder Michael E. O' Hanlon, *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo*, 122–123.

¹²⁷ Πηγές: Human Rights Watch, "*Civilian Deaths in the NATO Air Campaign*", February 2000 εύρεση στην ιστοσελίδα: www.hrw.org/reports/2000/nato/, NATO, "Kosovo One Year On: Achievement and Challenge" March 2000 εύρεση στην ιστοσελίδα: www.nato.int/kosovo/repo2000/index.htm και Federation of American Scientists, "*Collateral Damage Incidents*", Washington D.C., εύρεση στην ιστοσελίδα: www.fas.org/man/dod-101/ops/allied_force.htm, κείμενο στο βιβλίο των Ivo H. Daalder και Michael E. O' Hanlon, *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo*, 240-242.

1. **5 Απριλίου.** Μία βόμβα 550 λιβρών με στόχο στρατόπεδο του γιουγκοσλαβικού στρατού στο Aleksinac, στη Νότια Σερβία, αστοχεί και εκρήγνυται σε κατοικημένη περιοχή. Οι σερβικές αρχές ανακοίνωσαν ότι οι απώλειες έφθασαν τους 17 αμάχους, ενώ αργότερα η οργάνωση Human Rights Watch (HRW) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι 10 πολίτες σκοτώθηκαν, ως συνέπεια της επιθέσεως.

2. **7 Απριλίου.** Το NATO πλήττει σπίτια πλησίον τηλεφωνικού κέντρου στη Pristina. Ο εκπρόσωπος του NATO δέχεται ότι πιθανόν να υπήρξαν θύματα, ωστόσο καμία πλευρά δεν παρέχει συγκεκριμένα στοιχεία.

3. **12 Απριλίου.** Συμμαχικό αεροσκάφος έβαλε 2 πυραύλους εναντίον σιδηροδρομικής γέφυρας στη περιοχή Grdelicka Klisura στη Νότια Σερβία τη στιγμή που τη διέσχιζε ένα επιβατηγό τρένο. Σύμφωνα με τις Σερβικές αρχές οι νεκροί έφθασαν τους 55 αμάχους. Το NATO δήλωσε ότι η γέφυρα αποτελούσε στρατιωτικό στόχο καθώς ήταν μέρος της κύριας οδού ανεφοδιασμού των σερβικών δυνάμεων στο Κοσσυφοπέδιο, αλλά ο πιλότος δεν είδε το τρένο, παρά μόνο αφότου είχε εξαπολύσει τα όπλα του. Ανατριχιαστικές είναι οι λεπτομέρειες των αποσπασμάτων των εκθέσεων νεκροψίας¹²⁸ που περιλαμβάνονται στη «Λευκή Βίβλο» των γιουγκοσλαβικών αρχών, αποτελούμενη από δύο τόμους με τίτλο *Τα Εγκλήματα του NATO στη Γιουγκοσλαβία*, αναφορικά με την κατάσταση των απανθρακωμένων και παραμορφωμένων πτωμάτων στην εν λόγω επίθεση.

4. **14 Απριλίου.** Το NATO βομβαρδίζει αυτοκινητοπομπή Αλβανών προσφύγων στη περιοχή Djakonica, Νότιο-ανατολικά του Κοσσόβου, κατά μήκος 20 χιλιομέτρων του δρόμου, αφήνοντας 75 νεκρούς σύμφωνα με το Βελιγράδι. Το NATO, χωρίς να επιβεβαιώσει τον αριθμό των θυμάτων, δηλώνει ότι η πρόθεσή του ήταν να πλήξει στρατιωτική φάλαγγα οχημάτων και παραδέχεται ότι προσέβαλε το προσφυγικό κονβόι. Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο του NATO, Τζέιμι Σι, την εποχή εκείνη υπήρχαν υποψίες πως οι Σέρβοι χρησιμοποιούσαν πρόσφυγες ως συγκάλυψη για τις κινήσεις τους, αναμειγνύοντας στρατιωτικά

¹²⁸ Τιμ Τζούντα, *Κοσσυφοπέδιο. Πόλεμος Και Εκδίκηση* (Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2000), 411.

οχήματα με τους γεωργικούς ελκυστήρες των προσφύγων.¹²⁹ Η καταστροφή της αυτοκινητοπομπής στη Djakovica ήταν μια από τις χειρότερες στιγμές του πολέμου, καθώς αποτελούσε το πρώτο μεγάλο «ατύχημα» και χρειάστηκαν πέντε ημέρες για να δοθούν οι κατάλληλες εξηγήσεις.

5. 27 Απριλίου. Σκοπεύοντας στρατόπεδο στο σερβικό χωριό Surdulica, το NATO βομβαρδίζει κατοικημένη περιοχή με συνέπεια το θάνατο 11 πολιτών.

6. 1 Μαΐου. Το NATO βομβαρδίζει τη γέφυρα του Luzane, κοντά στη Pristina, σκοτώνοντας 39 πολίτες, σύμφωνα με την οργάνωση HRW. Το NATO, χωρίς να επιβεβαιώσει τον αριθμό των θυμάτων, παραδέχεται την επόμενη ημέρα ότι είχε στοχοποιήσει τη γέφυρα χωρίς την πρόθεση να προκαλέσει παράπλευρες απώλειες.

7. 7 Μαΐου. Το NATO πραγματοποιεί αεροπορική επιδρομή στο κέντρο της Nis, στη Νότιο-ανατολική Σερβία, αφήνοντας τουλάχιστον 15 νεκρούς και 70 τραυματίες. Μετέπειτα ανακοινώνεται ότι στόχος των αεροσκαφών ήταν να πλήξουν έναν αεροδιάδρομο και ένα ραδιοπομπό, αλλά μία από τις βόμβες διασποράς, ενεργοποιήθηκε αμέσως μετά την άφεση, αντί επί του στόχου.

Την ίδια ημέρα, η κινεζική πρεσβεία στο Βελιγράδι προσβάλλεται κατά λάθος, με αποτέλεσμα 3 Κινέζοι πολίτες να χάσουν τη ζωή τους. Προκαλείται διεθνής σάλος και κρίση στις σχέσεις Κίνας-ΗΠΑ. Ο Γ.Γ. του NATO, Javier Solana, εκφράζει τη βαθιά του λύπη για το γεγονός, το οποίο χαρακτηρίζει ως «τραγικό λάθος». Η επίθεση εναντίον της πρεσβείας ήταν απόρροια της ανεπιτυχούς θετικής αναγνώρισης του στόχου κατά τη διαδικασία της στοχοποίησης.¹³⁰ Το Στρατηγείο Διοικητικής Μέριμνας του Γιουγκοσλαβικού Στρατού (FDSP), που ήταν ο σχεδιασθείς στόχος, αποτελούσε νόμιμο στρατιωτικό στόχο υπό τις προϋποθέσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Ωστόσο, η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορισθεί η ακριβής θέση του ήταν εντελώς εσφαλμένη. Καμία από τις βάσεις δεδομένων, είτε στρατιωτική είτε των υπηρεσιών

¹²⁹ Ibid., 413.

¹³⁰ *Report to Congress Kosovo/Operation ALLIED FORCE: After Action Report*, xx.

πληροφοριών, που χρησιμοποιήθηκε για την επικύρωση του στόχου, δεν περιείχε τις σωστές συντεταγμένες. Αντ' αυτού, είχαν σημειωμένη τη πρεσβεία στην προηγούμενη διεύθυνση της.

8. 13 Μαΐου. Τα συμμαχικά αεροσκάφη βομβαρδίζουν το χωριό Korisa καθώς το NATO επικαλείται την ύπαρξη σερβικών στρατοπέδων στη περιοχή. Ο απολογισμός των θυμάτων, σύμφωνα με τη HRW, κυμαίνεται μεταξύ 48 και 87 πολιτών. Οι σύμμαχοι υποστηρίζουν ότι οι πολίτες χρησιμοποιήθηκαν ως ανθρώπινες ασπίδες (Human shields) και ότι η Korisa ήταν νόμιμος στρατιωτικός στόχος.

9. 20 Μαΐου. Περίπου στις 01:00 π.μ. ένας Νατοϊκός πύραυλος έπληξε την κλινική Dragisa Misovic στο Βελιγράδι, σκοτώνοντας 4 ασθενείς. Το NATO απέδωσε το ατύχημα σε δυσλειτουργία του πυραύλου που προοριζόταν να πλήξει στρατιωτικούς κοιτώνες, περίπου 1 χιλιόμετρο μακριά.

10. 21 Μαΐου. Το NATO βομβαρδίζει τις φυλακές Istok στο Βορειο-δυτικό Κόσσοβο. Οι αξιωματούχοι της συμμαχίας επιμένουν ότι η φυλακή χρησιμοποιούνταν ως χώρος συγκέντρωσεως των σερβικών δυνάμεων στην επαρχία. Το Βελιγράδι ανακοίνωσε ότι, τουλάχιστον 100 τρόφιμοι και 1 σωφρονιστικός υπάλληλος, έχασαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια της επίθεσης. Οι εκτιμήσεις της HRM, περιόρισαν τον αριθμό αυτό στα 19 θύματα.

11. 30 Μαΐου. Συμμαχικά αεροσκάφη βομβαρδίζουν γέφυρα σε αυτοκινητόδρομο στο Varvarin, στη κεντρική Σερβία, κατά τη διάρκεια της ημέρας. Σύμφωνα με Σερβικές πηγές, 9 άνθρωποι που διέσχιζαν εκείνη τη στιγμή τη γέφυρα με τα αυτοκίνητά τους, έχασαν τη ζωή τους. Το NATO δεν επιβεβαίωσε το γεγονός ότι υπήρχαν αυτοκίνητα επί της γέφυρας τη στιγμή της επίθεσης και επέμεινε ότι η γέφυρα αποτελούσε νόμιμο στρατιωτικό στόχο.

Την ίδια ημέρα, πύραυλοι έπληξαν μια κλινική αποκατάστασης στο Surdulica, στη Νότια Σερβία, αφήνοντας τουλάχιστον 20 ανθρώπους νεκρούς, σύμφωνα με τις Σερβικές αρχές. Το NATO δήλωσε ότι έπληξε με επιτυχία στρατιωτικούς κοιτώνες στη πόλη, αρνούμενο να επιβεβαιώσει ή να αρνηθεί κατηγορηματικά ότι το νοσοκομείο όντως δέχθηκε επίθεση.

Τα περιστατικά που περιγράφηκαν παραπάνω δεν είναι τα μόνα κατά τα οποία ζωές αμάχων πολιτών χαθήκαν εξαιτίας ανθρώπινων σφαλμάτων, τεχνικών δυσλειτουργιών, ή ενδεχομένως ακόμη και συνειδητών αποφάσεων. Σε έκθεσή¹³¹ της, σχετικά με τους θανάτους αμάχων κατά την επιχείρηση “Allied Force”, η οργάνωση HRW κάνει λόγο για συνολικά 90 μεμονωμένα περιστατικά όπου σημειώθηκαν ανθρώπινες απώλειες, ως απόρροια των Νατοϊκών επιθέσεων. Ο απολογισμός αυτών των επιθέσεων, σύμφωνα πάντα με την HRW, ανέρχεται μεταξύ 488 και 527 Γιουγκοσλάβων πολιτών που έπεσαν θύματα αυτών των επιθέσεων. Μεταξύ του 62 και 66 τοις εκατό, του συνολικού αριθμού των θυμάτων, προέκυψαν σε μόλις 12 περιστατικά. Επίσης, η HRW, θεώρησε ως αξιόπιστη την αντίστοιχη έκθεση¹³² του σερβικού Υπουργείου Εξωτερικών (Federal Ministry of Foreign Affairs), στη βάση των δικών του ερευνών και διασταύρωσης στοιχείων, σύμφωνα με την οποία ο απολογισμός των θυμάτων των συμμαχικών επιθέσεων, ανέρχεται στους 495 αμάχους νεκρούς και 820 τραυματίες.¹³³ Τα παραπάνω ευρήματα, αποδεικνύουν με τον καλύτερο, ή μάλλον τον χειρότερο τρόπο, ότι η τεχνολογία από μόνη της δεν είναι αρκετή για τον εξανθρωπισμό ενός φαινομένου, που εκ φύσεως είναι παράλογο βίαιο, όπως ο πόλεμος.

¹³¹ Human Rights Watch, *Civilian Deaths in the NATO Air Campaign*, 2000, 5.

¹³² *NATO Crimes in Yugoslavia: Documentary Evidence, 24 March - 10 June 1999* (Belgrade, Federal Ministry of Foreign Affairs, 1999), εύρεση στην ιστοσελίδα: http://www.cnj.it/24marzo99/2009/TARGET/ATTI/dvd_target/docs/wb1/index.htm.

¹³³ The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict-International Response-Lessons Learned*, 94.

VII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο αποτελεί τη νομική απάντηση του ανθρώπου στη τυφλή βία του πολέμου. Εκφράζει την αγωνιώδη προσπάθεια για την επίτευξη μιας βιώσιμης ισορροπίας: από τη μια πλευρά οι ρεαλιστικές ανάγκες του πολέμου, ενώ από την άλλη οι επιταγές του ανθρωπισμού. Κατά συνέπεια, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο επιχειρεί, μέσα από την υποχρεωτική εφαρμογή των διατάξεών του, να ρυθμίσει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εμπλεκομένων σε μια εμπόλεμη σύρραξη. Το εγχείρημα, αν και ιδιαίτερος δύσκολο, δεν έχει άλλο στόχο εκτός από τον περιορισμό της ανεξέλεγκτης χρήσης πολεμικών μέσων και μεθόδων, και την προστασία των προσώπων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στις εχθροπραξίες. Σε αντίθεση με άλλες μορφές του Διεθνούς Δικαίου, των οποίων οι ρυθμίσεις απευθύνονται σε κράτη, το *jus in bello* επιβάλλει υποχρεώσεις σε άτομα. Οι υποχρεώσεις αυτές δεν έχουν ως αποδέκτες μόνο την πολιτική ή στρατιωτική ηγεσία ενός κράτους, αλλά και όλους αυτούς που αποτελούν μέλη των ενόπλων δυνάμεων, ανεξαρτήτως βαθμού, καθώς επίσης και αυτούς που δεν εμπλέκονται ενεργά στις εχθροπραξίες, δηλαδή τον άμαχο πληθυσμό, εξασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία τους.¹³⁴

Ωστόσο, η προστασία των αμάχων, μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αποτελούσε ένα ζήτημα το οποίο δεν καλύπτονταν ικανοποιητικά από τις μέχρι τότε ισχύουσες διατάξεις. Η παράλειψη αυτή εξηγείται αν αναλογισθεί κανείς ότι μέχρι τότε, η διεξαγωγή των κλασικών μορφών πολέμου και τα πολεμικά μέσα της εποχής, περιόριζαν τις συνέπειες των εχθροπραξιών στα πεδία των μαχών με μικρή επίπτωση επί των άμαχων πολιτών. Οι εκατόμβες των αθώων θυμάτων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κατέδειξαν με το χειρότερο τρόπο την ανεπάρκεια του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στο τομέα αυτό. Έκτοτε, η αλματώδης ανάπτυξη στο τομέα της πολεμικής τεχνολογίας, επέφερε δραματικές αλλαγές στο τρόπο διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι επιπτώσεις και τα δεινά του πολέμου δεν αφορούσαν πλέον μόνο όσους κρατούσαν όπλο στα πεδία των μαχών, αλλά και όσους καμία σχέση δεν είχαν με τις επιχειρήσεις.

¹³⁴ Διονύσης Σ. Γάγγας, *Εισαγωγή Στο Διεθνές Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων*, 21–26.

Σε αυτό το νέο διαμορφούμενο πλαίσιο, το ζήτημα των «παράπλευρων απωλειών» αποτελεί μια από τις βασικές ανθρωπιστικές παραμέτρους στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις διεθνούς ή μη χαρακτήρα. Αν και ο όρος «παράπλευρες απώλειες» δεν αναφέρεται ρητά στις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, οι περιορισμοί που τίθενται προκύπτουν από τις αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας. Ως εκ τούτου, το βάρος πέφτει στους ώμους του λήπτη των αποφάσεων. Παρά την υποκειμενικότητα της απόφασης, ο εκάστοτε στρατιωτικός ή πολιτικός ηγέτης θα κληθεί να σταθμίσει δύο «αγαθά» φαινομενικά αντίθετα: ανθρώπινες ζωές και αναμενόμενα στρατιωτικά πλεονεκτήματα. Αν στη παραπάνω δυσκολία προστεθούν οι τεχνικές δυσλειτουργίες και τα ανθρώπινα σφάλματα, αντιλαμβάνεται κανείς γιατί ο απολογισμός των αθών θυμάτων, στις σύγχρονες μορφές πολέμου, είναι τόσο μεγάλος.

Για τον περιορισμό του φαινομένου και τον «εξανθρωπισμό» του πολέμου, ο άνθρωπος στράφηκε στη τεχνολογία. Μέσα από την επίτευξη της ακρίβειας κατά την επίθεση, επιδιώχθηκε η μείωση των παράπλευρων απωλειών και η πρόκληση συγκεκριμένων αποτελεσμάτων επί των δυνατοτήτων του αντιπάλου, με σκοπό τον πρόωρο τερματισμό των εχθροπραξιών και τον περιορισμό των συνεπειών επί των αμάχων. Το «κυνήγι» της ακρίβειας οδήγησε τις τελευταίες δεκαετίες στην ανάπτυξη των «έξυπνων όπλων» που υποτίθεται ότι θα έφερναν τέλος στους μαζικούς βομβαρδισμούς του προηγούμενου αιώνα. Εν μέρει, αυτό επιτεύχθηκε, και οι εικόνες από αεροσκάφη που έρριπταν εκατοντάδες βόμβες για την καταστροφή ενός και μόνου στόχου, έδωσαν τη θέση τους, στις επιθέσεις με πυραύλους Tomahawk που έπλητταν στόχους στο κέντρο της Βαγδάτης, στο πρώτο Πόλεμο του Κόλπου, εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή. Ωστόσο, παρά την εξέλιξή τους και την εκτεταμένη χρήση τους, τα καθοδηγούμενα όπλα ακριβείας δεν αποτελούν πανάκεια στο θέμα της μείωσης των παράπλευρων απωλειών. Καθώς αποδείχθηκε σε σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, όπως στο Πόλεμο του Κοσσοβού ή πρόσφατα κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των Ισραηλινών στη Λωρίδα της Γάζας, υπάρχει ένα πλήθος αστάθμητων παραγόντων που πρέπει να ελεγχθούν προτού εκδηλωθεί μια επίθεση. Το ερώτημα που ανακύπτει ωστόσο, είναι κατά πόσο τα κράτη μέλη της διεθνούς κοινότητας, δεσμεύονται νομικά ή έστω ηθικά, για τη χρήση εξελιγμένων τεχνολογιών στο πεδίο της μάχης, που

στόχο έχουν να μειώσουν τις ανεπιθύμητες συνέπειες του πολέμου. Ανεξάρτητα από το αν έχουν νομική ή ηθική υποχρέωση, τα τεχνολογικά προηγμένα κράτη θα εξακολουθήσουν να κάνουν όλο και μεγαλύτερη χρήση των «έξυπνων όπλων» επειδή, καθώς η τεχνολογία εξελίσσεται, η ανάγκη για στρατιωτική αποτελεσματικότητα και ταυτόχρονη αποφυγή των παράπλευρων απωλειών, θα αυξάνεται συνεχώς. Εντούτοις, αυτό δε σημαίνει, στη πράξη, ότι στο μέλλον οι απώλειες αθώων θυμάτων θα μειωθούν, καθώς ενδέχεται οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες ή ακόμη και τρομοκρατικές οργανώσεις να επιδιώξουν πλήγματα εναντίον του αστικού πληθυσμού των αντιπάλων τους, με σκοπό να αντισταθμίσουν το μειονέκτημα της υποδεέστερης δύναμης πυρός.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι διανύουμε μια εποχή μεγάλων προκλήσεων για το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, καθώς τις τελευταίες δυο δεκαετίες, πλήθος πολεμικών αναμετρήσεων έχουν λάβει χώρα, εγκλωβίζοντας στη δύνη του πολέμου εκατομμύρια ανθρώπους σε ολόκληρο τον κόσμο. Ωστόσο, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, παρά τις ασάφειες, τα υφιστάμενα κενά και γενικότερα τις εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζει η εφαρμογή των διατάξεών του, αποτελεί τη μόνη ελπίδα για ένα πιο «ανθρώπινο» αύριο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αντωνόπουλου Κ., Δούση Ε., Ζάικος Ν., Κτιστάκης Γ, Κωνσταντινίδης Α. Ι., Μαγκλιβέρας Κ., Παπασταυρίδης Ε. Δ., Σαλωνίδης Κ., Σαρηγιαννίδης Μ., Συρίγος Α Μ., *Το Δίκαιο Της Διεθνούς Κοινωνίας*, (Επιμέλεια: Αντωνόπουλος Κ., Μαγκλιβέρας Κ.), Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.

Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια.

Βαρβαρούσης Πάρις, *Οι Ρίζες Των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα, Παπαζήση, 1999.

Γάγγας Διονύσης Σ., *Εισαγωγή Στο Διεθνές Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων*, 3^η εκδ., Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2008.

Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος Κ., Βιβή Δ. Κεφαλά, *ΚΟΣΟΒΟ: Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ. Οψεις Σύγχρονου Μιλιταριστικού Ανθρωπισμού*, 1^η εκδ., Αθηνά, Ι. Σιδέρης, 2001.

Δεσποτόπουλος Κ., *Μελετήματα Φιλοσοφίας του Δικαίου*, Αθήνα, Παπαζήση, 1990.

Θουκυδίδου. *Ιστορία*.

Henckaerts Jean Marie, *Μελέτη Για Το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Μια Συνεισφορά Στην Κατανόηση Και Το Σεβασμό Των Κανόνων Δικαίου Των Ενόπλων Συρράξεων*, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης Παντείου Πανεπιστημίου, 2007.

Κουλουμπής Θεόδωρος, *Διεθνείς Σχέσεις: Εξουσία Και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995.

Κουσκουβέλης Ηλίας Ι., *Εισαγωγή Στις Διεθνείς Σχέσεις*, 2^η εκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2004.

Κουσκουβέλης Ηλίας Ι., *Λήψη Αποφάσεων - Κρίση - Διαπραγμάτευση*, Αθήνα, Παπαζήση, 1997.

Κωφός Ευάγγελος, *Το Κοσσυφοπέδιο Και Η Αλβανική Ολοκλήρωση. Το Άγχος Του Χθες-Το Άγχος Του Αύριο*, Αθήνα, Παπαζήση, 1998.

Μάνεσης Αριστόβουλος, *Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες: Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1978.

Νάσκου Περράκη Π., *ΚΩΔΙΚΑΣ Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2013.

Νάσκου Περράκη Π., *Σημειώσεις Μαθήματος “Δίκαιο Των Ενόπλων Συρράξεων”*.

Nagel Tom & Elizabeth, *Ηθικός Πόλεμος. Ηθική Εν Πολέμω*, Αθήνα, Εκκρεμές, 2002.

Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος Α., *Πόλεμος Και Δικαιοσύνη. Πολιτική Φιλοσοφία Για Τον Κόσμο*, Αθήνα, Πόλις, 2000.

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε. Καϊάφα-Γκμπάντι Μ. Μπιτζιλέκη Ν. Παπαδαμάκη Α. Παπακυριάκου Θ. Νούσκαλη Γ. Ναζίρη Γ. *Τα Εγκλήματα Πολέμου: Οι Διεθνείς Υποχρεώσεις Της Ελλάδας Και Τα Αναγκαία Μέτρα Προσαρμογής*, Θεσσαλονίκη, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

Τζούντα Τιμ, *Κοσσυφοπέδιο. Πόλεμος Και Εκδίκηση*. Αθήνα, Καστανιώτη, 2000.

Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Επτά +1 Προβλήματα Για Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, 1^η εκδ., Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2010.

Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Προσεγγίσεις Στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. 1^η εκδ. Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1999.

Χορτάτος Κωνσταντίνος Π., *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο Των Ενόπλων Συγκρούσεων Και Τα Εγκλήματα Πολέμου*, Αθήνα – Κομοτηνή, Α. Σάκκουλας, 2003.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΗ

David Eric, *Principes de Droit Des Conflits Armés*. 4th ed. Brussels, Bruylant, 2008.

Judith Gardam, *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge, Cambridge University Press.

Daalder Ivo H., O' Hanlon Michael E., *Winning Ugly NATO's War to Save Kosovo*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2000.

Ambos Kai, *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary Vol. 3*. (Edited by Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R. W. D. Jones), Oxford: Oxford University Press, 2002.

Markham Max, "*The Evolution of Command Responsibility in International Humanitarian Law.*", Stanford University, 2011.

Boister Neil, Cryer Robert, *The Tokyo International Military Tribunal: A Reappraisal*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

Barnidge Robert P., "*The Principle of Proportionality under International Humanitarian Law and Operation Cast Lead.*" Columbia University Press, 2010.

Sun Tzu. *The Art of War*.

The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict-International Response-Lessons Learned*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Convntion (I) for the Amelioration of the Condition of Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Γενεύη, 1949.

Convntion (II) for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Γενεύη, 1949.

Convntion (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War. Γενεύη, 1949.

Convntion (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Γενεύη, 1949.

Ι Πρόσθετο Πρωτόκολλο Στις Συμβάσεις Της Γενεύης, Γενεύη, 1977

II Πρόσθετο Πρωτόκολλο Στις Συμβάσεις Της Γενεύης, Γενεύη, 1977

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ – ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

CJCSI 3160.01, *No Strike and the Collateral Damage Estimation Methodology*.

JOINT PUBLICATION 1-02, *DOD Dictionary of Military and Associated Terms*, 2002.

JOINT PUBLICATION 3-60, *Joint Targeting*.

Εγχειρίδιο Εκστρατείας 100-4, *Στοχοποίηση*, Αθήνα, Τυπογραφείο ΕΣ, 2012.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Cannon Carl, “*Collateral Damage, The Question Nagging at the World’s Conscience Is, What Cost Will Innocent Iraqis Bear?*” *NAT’L J.*, no. Mar. 15 (2003).
<http://www.nationaljournal.com/magazine/foreign-affairs-collateral-damage-20030315>

Federal Ministry of Foreign Affairs, “*NATO Crimes in Yugoslavia: Documentary Evidence, 24 March - 10 June 1999*”. Belgrade, 1999.
http://www.cnj.it/24marzo99/2009/TARGET/ATTI/dvd_target/docs/wb1/index.htm

Galvin Richard John, “*the ICC prosecutor, collateral damage, and NGOS: Evaluating the risk of a politicized prosecution.*” *University of Miami International and Comparative Law Review Fall*, 2005.
<https://litigationessentials.lexisnexis.com/webcd/app?action=DocumentDisplay&crawlid=1&doctype=cite&docid=13+U.+Miami+Int%27I+%26+Comp.+L.+Rev.+1&srctype=smi&srcid=3B15&key=da8e8246d8c3743464ce7bce769bd24e>.

Goodrich Peter Spang, “*The Surgical Precision Myth: After the Bomb Explodes - Cumulative Collateral Damage Probability (CCDP)*”.
<http://www.psgoodrich.com/war/surgical/surgicalold/surgicaloldpad.pdf>.

Hallion Richard P., *Precision Guided Munitions and the New Era of Warfare*, Air Power Studies Centre, Royal Australian Air force, (APSC) Working Paper No 53, 1995.
<http://fas.org/man/dod-101/sys/smart/docs/paper53.htm>

Huiss Randy, "*Proliferation of Precision Strike: Issues for Congress*".

<http://fas.org/sqp/crs/nuke/R42539.pdf>.

Human Rights Watch, *Civilian Deaths in the NATO Air Campaign*, 2000.

<http://www.hrw.org/reports/2000/nato/>

Kapur Vivek (Cpt), "*Precision Weapons in Aerial Warfare*", 2012.

http://www.idsa.in/system/files/IB_WeaponsinAerialwarfare.pdf

Keaney Thomas A., Cohen Eliot A., "*Gulf War Air Power Survey: Summary Report*", Washington DC, 1993.

<http://www.afhso.af.mil/shared/media/document/AFD-100927-061.pdf>.

Lieber, Francis. "*Instructions for the Government of the Armies of the United States in the Field*",

<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/73cb71d18dc4372741256739003e6372/a25aa5871a04919bc12563cd002d65c5?OpenDocument>.

Mahnken Thomas G., "*Weapons: The Growth & Spread of the Precision-Strike Regime.*", *Daedalus the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, June 1 2011.

https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/daedalus/11_summer_korb.pdf

Mets David R., "*The Force in US Air Force.*" *Aeropsace Power Journal*,

<http://www.au.af.mil/au/afri/aspj/airchronicles/apj/apj00/fal00/mets.pdf>

Prevost Ann Marie, "*Race and War Crimes: The 1945 War Crimes Trial of General Tomoyuki Yamashita*", *Human Rights Quarterly* 14 (1992).

http://teachers.colonelby.com/krichardson/Grade_12/Carleton_-_Int_Law_Course/Week_5/RaceAndWarCrimes.pdf

Reese Timothy R. (Lt Col). "*Precision Firepower: Smart Bombs, Dumb Strategy.*" *MILITARY REVIEW*, no. July-August (2003).

http://www.army.mil/professionalWriting/volumes/volume1/october_2003/10_03_2.html.

Report to Congress Kosovo/OPERATION ALLIED FORCE: After Action Report, 2000.

<http://www.dod.mil/pubs/kaar02072000.pdf>

Σπαγόπουλος Πάνος, “*Laser Guided Bombs: Η Επανάσταση Των Laser Στο Πεδίο Της Μάχης (Μέρος Α΄)*.”, ANAXAITISΗ 37, 2009.

www.interception.gr/old.php?issue=37.

Σπαγόπουλος Πάνος, “*Laser Guided Bombs: Η Επανάσταση Των Laser Στο Πεδίο Της Μάχης (Μέρος Β΄)*.” ANAXAITISΗ 38, 2009.

www.interception.gr/old.php?issue=38

Sassoli Marco, Bouvier Antoine, Quintin Anne, “*How Does Law Protect in War: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law Vol I: The Outline of International Humanitarian Law*”, 3rd ed. ICRC, 2010.

<https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-0739-part-i.pdf>.

Schmitt Michael N., “*Precision Attack and the International Humanitarian Law.*” *International Review of the Red Cross* 87, no. 859 (2005).

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_859_schmitt.pdf.

Watts Barry D., “*Six Decades of Guided Munitions and Battle Networks: Progress and Prospects*”, 2007.

<http://www.csbaonline.org/wp-content/uploads/2011/06/2007.03.01-six-Decades-Of-Guided-Weapons.pdf>

Williamson Jamie Allan, “*Some Considerations on Command Responsibility and Criminal Liability.*” *International Review of the Red Cross* 90 (2008).

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-870_williamson.pdf

Younges Tim, Oakes Mark, Bowers Paul, *"Kosovo: Operation "Allied Force,"*
1999".

<http://www.parliament.uk/Templates/BriefingPapers/Pages/BPPdfDownload.aspx?bp-id=RP99-48>.